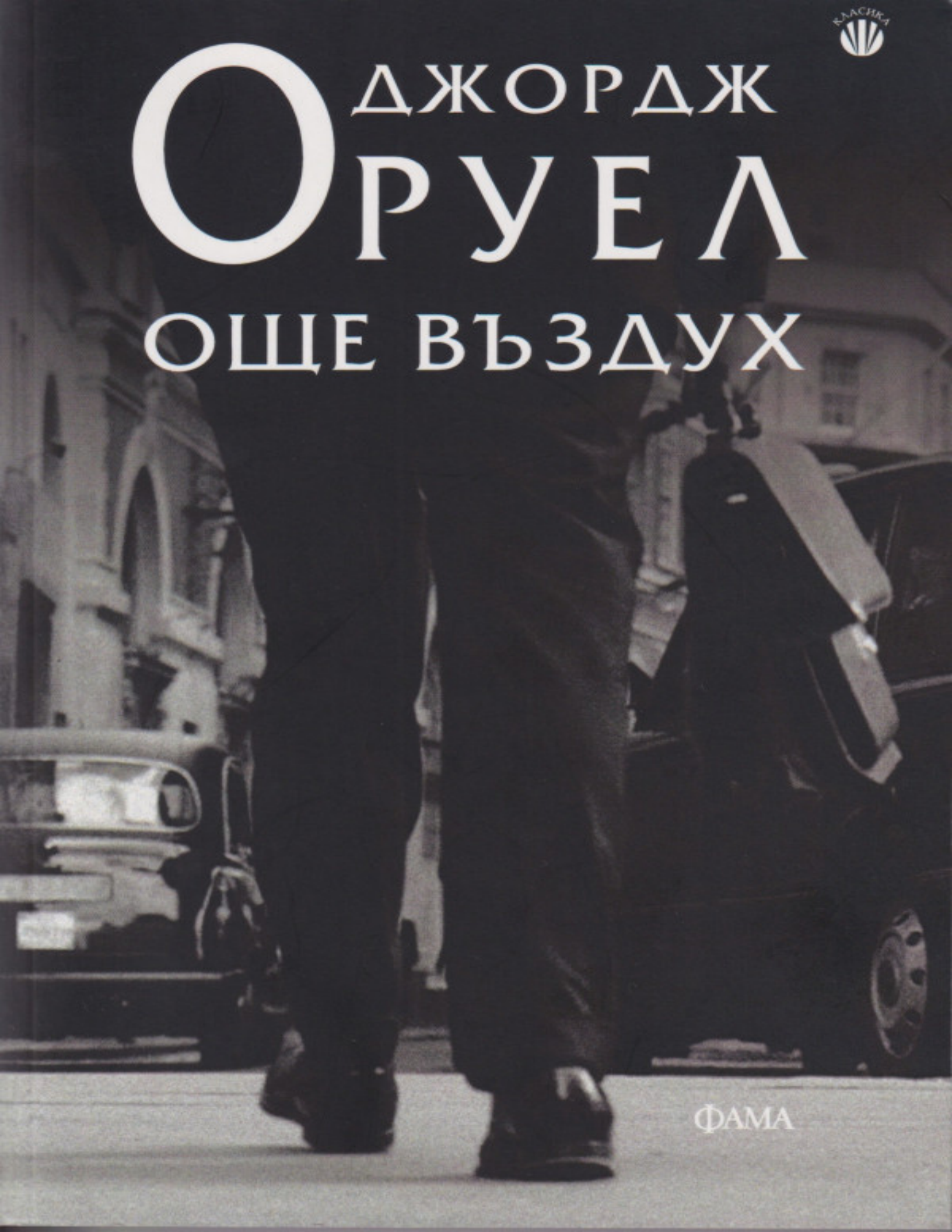

ОДЖОРДЖ ОРУЕЛ ОШЕ ВЪЗДУХ

ФАМА

ДЖОРДЖ ОРУЕЛ ОЩЕ ВЪЗДУХ

Превод: Весела Еленкова

chitanka.info

Джордж Оруел (1903–1950), романист, есеист и литературен критик, печели световна известност в края на 40-те години на ХХ век с две брилянтни сатири срещу тоталитаризма — „Фермата на животните“ и „1984“. Творбите му — остроумни, иронични, честни и пророчески — го нареждат сред най-влиятелните автори на нашето време.

Още въздух е книга за носталгията към миналото, за безполезността от опитите да се върнеш назад във времето, за това колко лесно поривите и мечтите на младостта се обезценяват от еднообразието и рутината на ежедневието.

В тази книга неговият ироничен хумор е по-завладяващ от всякога.

Observer

„Още въздух“ е творба, еднакво забавна и сериозна. Тук в ембрионален вид присъстват „Фермата на животните“ и „1984“. Не са много романите, които носят в себе си семето на два бъдещи шедьовъра и същевременно са така увлекателни.

Джон Кеъри, Sunday Times

Прелестна и разведряваща творба... един малък шедьовър.

Харви Брайт, The New York Times

Във време на повсеместна лъжа изричането на истината е революционен акт.

Джордж Оруел

Мъртвец отдавна, в гроб не му се ляга.
Популярна песен

ПЪРВА ЧАСТ

I

Идеята всъщност ми хрумна в деня, когато си взех новите изкуствени зъби.

Спомням си онази сутрин много ясно. Към осем без четвърт скочих от леглото и сварих да се вмъкна в банята тъкмо преди децата. Беше противна януарска утрин, жълтеникаво — сивото небе мрачно се въсеше. През малкото четвъртито прозорче на банята се виждаха десетте на пет метра трева долу с плет от лигуструм и голо петно в средата, които наричаме „задната градина“. Точно такава задна градина, точно такъв лигуструм и точно такава трева има и зад всяка друга къща на Елесмиър Роуд. С една-единствена разлика — където няма деца, в средата няма голо петно.

Водата шуртеше във ваната, а аз в това време се мъчех да се избръсна с позахабено ножче. От огледалото ме гледаше лицето ми, а изпод него, от чаша вода върху поличката над мивката — зъбите, част от това лице. Временната протеза, която Уорнър, моят зъболекар, ми даде да нося, докато се правеше новата. Лицето ми всъщност не е чак толкова неприятно. То е едно от онези керемиденочервени лица, които обичайно вървят в съчетание със сламеноруса коса и бледосини очи. Нямам и един прошарен кичур или лисина, слава богу, а като си сложа и зъбите, сигурно дори няма да ми личи на колко съм години — собствено, на четирийсет и пет.

Мислено си отбелязах да си купя нови ножчета за бръснене, настаних се във ваната и започнах да се сапунисвам. Покрих с пяна ръцете си (имам пухкави ръце, покрити с лунички чак до лактите), после взех четката и насапунисах плешките си, които иначе не достигам. Крайно неприятно, но вече не достигам някои части на тялото си. Истината е, че имам склонност към пълнеене. Не че съм панаирджийска атракция. Теглото ми не надвишава много деветдесет килограма, а последния път, когато мерих талията си, беше сто дваайсет и два или сто дваайсет и пет сантиметра, не помня точно. А не съм и „противно“ дебел, както се казва, нямам шкембе чак до земята. Просто задникът ми е широчък, с тенденция да мяза на варел. Нали ги знаете

онези енергични, сърдечни дебелаци, с атлетично телосложение и скоклива походка, които обикновено носят прякора „Дебелия“ или „Шишо“ и винаги са душата и сърцето на компанията. Аз съм от тях. Обикновено ми викат „Дебелия“. Дебелия Боулинг. Истинското ми име е Джордж Боулинг.

В момента обаче хич не се чувствах душата и сърцето на компанията. А и ми прави впечатление, че напоследък рано сутрин почти винаги ме изпълва някаква мрачност, макар че спя добре и стомахът ми е редовен. Знаех каква е причината, разбира се — проклетото чене. Водата в чашата уголемяваше това чудо и то се хилеше насреща ми като зъбите на череп. Много е противно венците ти да се срещат, чувстваш ги едни такива изтръпнали и сухи, сякаш си отхапал от кисела ябълка. Пък и каквото и да си говорим, зъбната протеза си е крайъгълен камък. Разделиш ли се и с последния си естествен зъб, то значи, че вече е дошъл краят на времето, когато си можел да се залъгваш, че си царят на Холивуд. А освен че бях на четирийсет и пет, бях и дебел. Като се изправих да си насапунисам чатала, огледах тялото си. Пълна лъжа е, че дебелациите не виждат ходилата си, но също така е факт, че изправен, виждах само предната половина на своите. Някоя жена, разсъждавах аз, докато сапунисвах корема си, няма да ме погледне, освен ако ѝ плащам. Не че в момента умирах някоя жена да ме погледне.

Но все пак тази сутрин трябваше да съм в по-добро настроение. Първо, нямаше да ходя на работа. Таратайката, с която обикновено „покривам“ района си (редно е да знаете, че работя в застрахователния сектор. *Летящият саламандър*. Живот, пожар, кражба с взлом, близнаци, корабокрушение — всичко), в момента беше на ремонт, и макар да трябваше да се отбия в лондонската кантора да оставя едни документи, наистина имах почивен ден, за да си взема новата зъбна протеза. А имаше и друго нещо, което от известно време често ми се въртеше в главата. Работата е там, че разполагах с едни седемнайсет лири, за които никой не беше и чувал — никой в семейството, имам предвид. Ето как стана всичко. Един колега от фирмата, на име Мелърс, напипал някаква книга „Астрологията в конните надбягвания“, която доказвала, че всичко е въпрос на влиянието на звездите върху цвета на дрехите на жокея. Е, та в някакво си надбягване участваше кобилка на име Корсърс Брайд^[1], безнадежден

случай, но жокеят беше със зелено — както изглежда, тъкмо цветът на изгряващите в момента планети. Мелърс, здравата захапал въдицата, залагаше на въпросната кобилка няколко хиляди и на колене ме умоляваше и аз да сторя същото. Най-накрая, главно за да му запуша устата, рискувах десет шилинга, макар че по правило не залагам. Тя пък като нищо взе, че спечели. Не помня точния коефициент, но моят дял възлизаше на седемнайсет лири. По силата на някакъв инстинкт — доста странен и вероятно бележещ друг крайъгълен камък в живота ми — просто прибрах тихомълком парите в банката и дума не обелих пред никого. Един добър съпруг и баща би ги похарчил за рокля на Хилда (жена ми) и обувки на децата. Но от петнайсет години съм все добър съпруг и баща и това вече взе да ми омръзва.

Като се насапунисах целия, се почувствах по-добре и се отпуснах във ваната да помисля за седемнайсетте си лири и за какво да ги похарча. Алтернативите, изглежда, бяха уикенд с жена или неусетно да ги топя за дреболии като пури и двойни уискита. Тъкмо бях завъртял крана на горещата вода да допълня ваната, и както си мислех за пури и жени, отвън се разнесе тропот, сякаш по двете стъпала към банята препуснаха стадо бизони. Децата, разбира се. Две деца в къща с размерите на нашата е като кварта бира в халба за пинта. Пред вратата се вдигна страхотна тупурдия, после проеча отчаян писък:

— Тата! Искам да вляза!

— Да, ама не може. Изчезвай!

— Ама тата! Ходи ми се до едното място!

— Иди до другото. Хайде да те няма! Във ваната съм.

— Та_та!_ Ходи ми се до едното място!

Напразно! Познавах този тревожен сигнал. Тоалетната се намира в банята — къде другаде да се намира, в къща като нашата. Измъкнах запушалката на ваната и колкото може по-бързо се поподсуших. Отворих вратата и дребосъкът — Били, малкият, седемгодишен — профуча покрай мен, изплъзвайки се от шумната целувка, която бях устремил към главата му. Едва когато почти бях облечен и вече си търсех вратовръзка, открих, че по врата ми е останал сапун.

Много е противно да ти остане сапун по врата. Създава едно такова гнусно, лепкаво усещане, а най-странното е, че колкото и внимателно да го обереш с гъба, веднъж щом си открил, че ти е

останал сапун по врата, цял ден след това ти лепне. Слязох долу в лошо настроение и готов да избухна при най-малкия повод.

Дневната ни — като всяка друга дневна на Елесмиър Роуд, представлява сбутано помещение, четири на три и половина или пък три и половина на три метра, а дъбовият японски скрин с двете празни гарафи и сребърната поставка за яйца, подарък от майката на Хилда за сватбата, иземаха почти цялото място. Милата Хилда се въсеше зад чайника в обичайното си състояние на тревога и ужас, защото *Нюз Кроникъл* е оповестил, че цената на маслото се е повишила или нещо подобно. Не беше запалила газовата камина и макар прозорците да бяха затворени, в стаята беше зверски студ. Наведох се и драснах една клечка на огъня, лъхтейки шумно през носа (като се навеждам, винаги пуфтя и пъшкам) — нещо като намек към Хилда. Тя ме стрелна с онова косо погледче, което ми отправя винаги, когато смята, че разточителствам.

Хилда е на трийсет и девет, а когато се запознахме, изглеждаше точно като зайче. Все още изглежда така, но страшно е отслабнала и се е съсухрила, очите ѝ вечно гледат замислено, тревожно, а когато е поразстроена от обикновено, прави един номер с раменете — сгърбушва се и скръства ръце на гърдите си, досущ като стара циганка, приведена над огнището. Тя е от онези хора, чийто основен извор на вдъхновение в живота е да предсказват трагедии. Нищожни трагедии, разбира се. Колкото до войните, земетресенията, епидемиите, гладът и революциите, не им обръща никакво внимание. Маслото поскъпва, сметката за газта е гигантска, ботушите на децата вече се износват, а дължим и вноска за радиото — ей това са Хилдините литания. Тя определено черпи, до такъв извод стигнах накрая, сила от това да се поклаща лекичко напред-назад и да ме гледа измъчено: „Но, Джордж, положението е толкова сериозно! Просто не знам какво ще правим!! Откъде ще се вземат тези пари! Ти сякаш изобщо не си даваш сметка колко са сериозни нещата!“ и така нататък, и така нататък. Твърдо е убедена, че ще свършим в приюта за бедни. Най-смешното е, че дори да изпаднем дотам, на Хилда това няма да ѝ натежи и на четвърт, колкото на мен, всъщност може би дори ще се зарадва на усещането на сигурност.

Децата бяха вече долу, бяха се измили и облекли със скоростта на светлината, както винаги, когато няма изгледи да попречат на някого да

използва банята. Като седнах на масата за закуска, водеха спор от серията: „Ти беше!“ — „Не бях аз!“ — „Ти беше!“, който спокойно можеше да продължи и цяла сутрин, ако не им бях казал да млъкнат. Само двечки са ми — Били, на седем години, и Лорна, на единайсет. Странно е чувството, което изпитвам към тях. През повечето време направо не мога да ги гледам. А приказките им — просто са непоносими. И двамата са в онази отегчителна, прозаична възраст, когато детската мисъл се върти само около линейки, моливници и кой е изкарал най-висока бележка по френски. Друг път, особено когато спят, усещам нещо съвсем различно. Случвало се е да застана край креватчетата им, някоя лятна вечер, когато е още светло, и да ги гледам как спят, с кръглите си личица и сламенорусите си коси, няколко нюанса по-светли от моята, и тогава изпитвам онова усещане, за което в Библията се казва — сърцето му се развълнува. В такива моменти чувствам, че съм просто нещо като изсъхнала шушулка, дете не чини и две пари, и че целият смисъл от мен е да дам тези създания на света и да ги изхранвам, докато растат. Но това е само на моменти. През повечето време моето отделно съществуване ми се струва доста важно, чувствам, че в старото куче има още живот и тепърва ме очакват добри времена, а представата за себе си като кротка крава, погната от рояк жени и деца, не ми допада.

На закуска не разговаряхме много. Хилда беше в онова нейно настроение: „Просто не знам какво ще правим!“, донякъде дължащо се на поскъпването на маслото, донякъде защото коледните празници почти бяха свършили, а все още дължахме пет лири училищна такса за последния срок. Изядох свареното яйце и си намазах филийка хляб с мармалад „Голдън Краун“. Хилда продължава упорито да го купува. Пет пенса и половина за половин килограм, а на етикета пише, с най-ситния шрифт, позволен от закона, че съдържа „известен процент неутрален плодов сок“. Това ме подтикна досадно да се разфилософствам, както правя понякога, за неутралните плодови дръвчета и да се питам как ли изглеждат и в коя ли страна растат, докато накрая Хилда се ядоса. Не че има нещо против да ѝ се присмивам, просто смътно вярва, че е грешно да се шегува човек с неща, от които пести пари.

Прегледах вестника, но нямаше много новини. В Испания и в Китай продължаваха да се избиват, както обикновено, женски крака

били открити в чакалнята на някаква гара, а женитбата на крал Зог висеше на косъм. Най-сетне, към десет часа — доста по-рано, отколкото възнамерявах, потеглих към града. Децата бяха излезли да играят в градската градина. Беше отвратително влажна и студена сутрин. Още щом прекрачих прага, гнусен порив на вятъра лизна сапуненото петно на врата ми и в миг ме изпълни усещането, че дрехите не ми стоят както трябва и целият лепна.

[1] Годеницата на корсаря (англ.). — Б.пр. ↑

II

Знаете ли улицата, на която живея — Елесмиър Роуд, Уест Блечли? Дори да не я знаете, знаете петдесет други досущ като нея.

Знаете как никнат като циреи из целите вътрешно-външни предградия. Винаги еднакви. Дълги, дълги редици от малки къщи — близнаци — номерата на Елесмиър Роуд стигат до 212, ние сме на 191, — досущ като общинските жилища, само че, общо взето, по-грозни. Измазана фасада, катраносана порта, плет от лигуструм, зелена входна врата. Лорълови, Мъртълови, Хоторнови, Мон Абри, Мон Репо, Бел Вю. Може би на една от петдесет къщи някой асоциален тип, който вероятно ще свърши в приюта за бедни, е боядисал входната си врата синя, вместо зелена.

Лепкавият врат ме деморализираше. Чудна работа, как един лепкав врат може така да те смачка. Сякаш изпива цялата ти сила, то е като да установиш на обществено място, че подметката ти е отпрана. Тази сутрин не хранех илюзии за себе си. Едва ли не сякаш можех да застана отстрани и да се гледам как крача по пътя, с червендалестото си лице, изкуственото си чене и безвкусните си дрехи. Симпатията като мен не е в състояние да изглежда изискано. Дори да ме видите от двеста метра разстояние, веднага ще разберете — може би не чак че съм в застрахователния бизнес, но при всички случаи че съм някакъв търговски пътник или продавач. Облеклото ми беше едва ли не униформено за бранша. Позахабен сив костюм рибена кост, синьо палто за петдесет шилинга, бомбе, без ръкавици. При това имам характерното излъчване на комисионер — едно такова недодялано и нахакано. В звездните си мигове, когато току-що съм си купил нов костюм или пуша пура, мога да мина за букмейкър или съдържател на заведение, а когато съм най-зле, изглеждам като пътуващ търговец на прахосмукачки, но при нормални обстоятелства ще ме прецените правилно. „Пет-десет лири седмично“ — ще си кажете, още щом ме видите. Икономически и социално се намирам около средното равнище на Елесмиър Роуд.

Бях почти сам на цялата улица. Мъжете се бяха изнизали да гонят влака в осем и двайсет и една, а жените се суетяха около газовите печки. Като ти остане време да се огледаш и се случиш в подходящото настроение, това, да крачиш по тези улици във вътрешно-външните предградия и да си мислиш за живота, който тече там, те кара вътрешно да се смееш. Защото, в крайна сметка, какво представлява улица като Елесмиър Роуд? Просто затвор с килии, подредени в редица. Безброй стаи за мъчения на калкан, където клетите труженици-на-ставка-пет-десет-лири-седмично се тресат и тръпнат, на всеки шефът му извива ръцете, жената му е стъпила на врата, а децата му изсмукват кръвчицата като пиявици. Дрънкат се какви ли не глупости за страданията на работническата класа. Самият аз не жалия пролите толкова. Познавате ли черноработник, който нощем лежи буден и мисли за уволнение? Черноработникът страда физически, но когато не е на работа, е свободен човек. А във всяка от онези гладко измазани кутийки се гърчи по един нещастник, свободен само когато спи дълбоко и сънува, че е наврял шефа си на дъното на дълбока яма и го замеря с въглища.

Разбира се, основният проблем на хора като нас, казах си, е, че си въобразяваме, че имаме какво да губим. Като начало, девет десети от хората на Елесмиър Роуд живеят с убеждението, че са собственици на къщите си. Елесмиър Роуд и целият квартал наоколо, чак до Главната улица, е част от огромна пирамида, наречена Хесперидийс Истейт, собственост на Чиърфул Кредит Билдинг Сосайъти. Кредитиращите строителни дружества са може би най-хитрият рекет в днешно време. Моят занаят — застраховането — също е шашма, признавам, но поне е явна, с открити карти. А красотата на шашмата с кредитираното строителство е в това, че жертвите ти си мислят, че им правиш добрина. Ти ги млатиш, те ти ближат ръцете. Понякога си казвам, че ми се иска да видя Хесперидийс Истейт увенчана с гигантска статуя на бога на строителните предприемачи. Странен бог ще е той. Освен всичко друго, ще е двуполов. Горната половина ще бъде управителен директор, а долната — домакиня. В едната си ръка държи грамаден ключ — ключът от приюта, разбира се, — а в другата — как се наричаха онези неща, дето приличат на валдхорна, а отвътре изпадат дарове? — рога на изобилието, от който се сипят портативни

радиоапарати, животозастрахователни полици, изкуствени ченета, аспирин, презервативи и циментови градински валяци.

В интерес на истината, ние на Елесмиър Роуд не придобиваме изцяло къщите си, дори когато ги изплатим. Не сме собственици, а просто наематели. Къщите се предлагат по петстотин и петдесет, дължими в срок от шестнайсет години, а са клас имот, който, закупен в брой, възлиза на около триста и осемдесет. Това прави печалба от сто и седемдесет за Чиърфул Кредит, но излишно е да се уточнява, че Чиърфул Кредит изкарва много повече. Триста и осемдесет включва и печалбата на строителя, а Чиърфул Кредит, под името Уилсън анд Блум, строи самичко къщите и прибира и печалбата на строителя. Има да плаща само материалите. Само че прибира и печалбата от материалите, защото под името Брукърс анд Скатърби си продава само на себе си тухлите, керемидите, вратите, дограмата, пясъка, цимента, а струва ми се, и стъклата. Не бих се изненадал да узная, че под някое съвсем трето фиктивно име си продава и дървесината, от която се изработват вратите и дограмата. Освен това — хем спокойно можехме да го очакваме, макар да се шокирахме, като го узнахме — Чиърфул Кредит невинаги спазва своите задължения по сделката. Когато се строеше, Елесмиър Роуд граничеше с голи ливади — нищо кой знае какво, но поне място за децата да играят, — известни като Платс Медоус. Не че имаше нещо черно на бяло, но през цялото време се подразбираше, че върху Платс Медоус няма да се строи. Предградието Уест Блечли обаче бързо се разрастваше, мармаладената фабрика Ротуелс вече беше отворила през 28-ма, а Англо-Америкън Ол-Стийл Байсикъл — през 33-та, населението се увеличаваше и наемите се покачваха. Никога не съм се срещал лично със сър Хюбърт Кръм или друга важна клечка от Чиърфул Кредит, но мислено виждах как лигите им потичат. Ненадейно пристигнаха строителни бригади и върху Платс Медоус заизникваха къщи. Хесперидийс нададе смъртен вой и учреди асоциация за защита на наемателите. Напразно! Адвокатите на Кръм ни разпердушиниха за нула време, а Платс Медоус бяха застроени. Но истински фината шашма, онази, която ме навежда на мисълта, че дъртият Кръм си заслужава благородническата титла, е психологическата. Само по силата на илюзията, че притежаваме къщите си и държим така наречения „дял от земята“, ние, бедните бунаци от Хесперидийс и всички подобни места, се превръщаме в

предани роби на Кръм до живот. До един сме порядъчни стопани — с други думи, тори, блюдолизци и слагачи. Не вдигай ръка на кокошката, дете снася златните яйца! А фактът, че всъщност не сме собственици, че още изплащаме къщите си и ни гложди страхът да не се случи нещо, преди да сме издължили и последната вноска, само подсилва ефекта. Ние сме купени, но което е по-важното — купени сме със собствените си пари. Всеки от тези окаяни, стъпкани нещастници, които се изпотрепват от работа да изплащат на двойна цена тухлен куклен дом, кръстен Бел Вю — защото нито е бел, нито има вю, — всеки от тези клетки мухльовци е готов да загине в бой за свободата на родината от болшевизма.

Свих по Уолпол Роуд и излязох на Главната. Имаше влак за Лондон в десет и четиринайсет. Тъкмо подминавах Сикспени Базар, когато си спомних мислената забележка от тази сутрин да си купя комплект ножчета за бръснене. Като стигнах до щанда за тоалетни принадлежности, етажният надзирател, или както там се води, тъкмо ругаеше отговорничката. Обикновено в този час на деня в Сикспени няма много хора. Понякога, ако човек влезе в магазина още с отварянето, ще види всичките момичета, строени в редица, да им четат сутрешното конско, просто за да ги вкарат във форма за деня. Говори се, че големите вериги магазини си имат нарочни хора, надарени с изключителна язвителност, които изпращат от клон на клон, за да разпалват момичетата. Етажният надзирател беше грозен дребен дявол, недорасъл, с едри, четвъртити рамене и щръкнал прошарен мустак. Тъкмо я беше хванал в издънка — очевидно грешка в рестото, и сега й пилеше с глас като банциг: „Къде ти! Ти, естествено, не си ги преброила! Естествено, що ще ги броиш. Що ще си даваш зор. Къде ти!“

Не се овладях навреме и срещнах погледа на момичето. Никак не й стана приятно някакъв си тлъст дъртак с червендалеста мутра да гледа как я калайдисват. Извърнах се колкото може по-бързо и се направих на много заинтригуван от някакви стоки на съседния щанд, халки за завеси или нещо подобно. Онзи пак я емна. Беше от хората, която те оставят, после изневиделица отново ти се нахвърлят, като водно конче. „Естествено, що ще ги броиш! Пука ти на теб, че сме два шилинга вътре. Два шилинга, много важно. Какво са за теб два шилинга? Къде ти ще те моля да си даваш зора да ги броиш точно.“

Важното е на теб да ти е добре. Май не се замисляш често за другите, а?“

Нарежда така пет минути, с глас, който ехтеше из целия магазин. През цялото време току млъкваше, уж е свършил, после отново се нахвърляше отгоре ѝ с поредната порция ругатни. Аз взех да се отдалечавам полека-лека и крадешком им хвърлих един поглед. Момичето беше хлапе на осемнайсет, доста закръглено, с едно такова лице като пълна луна — от онези, дето бездруго вечно бъркат рестото. Беше поруменяла и се гърчеше, буквално се гърчеше от болка. Все едно я налагаше с камшик. Момичетата на другите щандове се правеха, че не чуват. Беше грозен, набит дребен дявол, оперен като врабец, от онези, дето си дуют гърдите и скръстват ръце на гърба — роден за старши сержант, само да не беше толкова нисък. Забелязали ли сте колко често наемат запъртъци за такава работа, да ругаят хората? Беше наврял лицето си, с все мустака, почти в нейното, сякаш да ѝ крещи по-добре. А момичето руменееше и се гърчеше.

Най-сетне счете, че е казал достатъчно и се отдалечи наперено, като адмирал по кварталдека, а аз заставах пред щанда за бръснарките ножчета. Той знаеше, че съм чул всичко — до последната дума, и тя знаеше, при това и двамата знаеха, че аз знам, че те знаят. Но най-лошото е, че заради мен тя ще трябва да се прави, че нищо не се е случило и да заеме резервираната, стой-настрана поза, с която една продавачка би следвало да обслужва клиент от мъжки пол. Ще трябва да играе порасналата млада дама едва половин минута, след като станах свидетел как я нарязаха като краставица! Лицето ѝ още руменееше, ръцете ѝ трепереха. Поисках ножчета от едно пени, тя взе да ровичка в отделението с трипенсовите. После ситният дявол — етажен надзирател се обърна към нас и за миг и двамата с продавачката си помислихме, че се връща, за да я емне отново. Тя потръпна като куче при вида на камшик. Но в същото време ме наблюдаваше изпод око. Стана ми ясно, че понеже съм видял как я ругаят, сега ме мрази като смъртта. Чудна работа!

Взех си ножчетата и побързах да се омета. Защо търпят всичко това, замислих се. От чист страх, разбира се. Една дума напреки, и хайде на улицата. Навсякъде е едно и също. Сетих се за момчето, което ме обслужва понякога в местния магазин от голяма верига супермаркети, където пазаруваме. Едър, двайсетинагодишен здравеняк

със страни като божури и огромни ръце, мястото му е в някой ковашки цех. А той надянал бялата престилка, привел се над щанда, потрива ръце с обичайното: „Да, сър! Точно така, сър! Хубаво временце се отвори, а, сър? Какво ще имам удоволствието да ви предложи днес, сър?“ — и направо си проси боя. Такива са заповедите, естествено. Клиентът винаги е прав. На лицето му е изписан смъртен страх да не го донесеш пред началството за нахалство и да го изритат на улицата. Пък и отде да е сигурен, че не си някой от копоите на компанията? Страх! Плуваме в страх. Той е нашата стихия. Всеки, който не се е спекъл от страх да не го уволнят, се спича от войната, от фашизма, от комунизма или все едно от какво. Евреите се изпотяват само при мисълта за Хитлер. Мина ми през ум, че оня маломерен нещастник с щръкналия мустак сигурно трепери за работата си далеч повече от момичето. Сигурно има да гледа семейство. И може би, кой знае, вкъщи е мек и отстъпчив, гледа краставици в задния двор, оставил е жена си да му се качи на главата, а децата — да му дърпат мустаците. А по тази логика никъде няма да прочетете за испански инквизитор или важна клечка по високите етажи на ОГПУ, който в личния си живот да не е бил толкова благ човек, съпруг и баща за пример, отдаден на питомното си канарче и тъй нататък.

На излизане от магазина момичето от щанда за козметични принадлежности ме сподери с поглед. Стига да можеше, би ме убила. Как ме намрази заради онова, което видях! Много повече, отколкото мразеше етажния надзирател.

III

Ниско в небето летеше бомбардировач. Минута-две сякаш продължи да се движи успоредно с влака.

Срещу мен седяха двама недодялани типове с протрити палта, очевидно търговски пътници от най-долнопробния вид — да речем набирачи на абонаменти за вестник. Единият четеше *Мейл*, а другият — *Експрес*. По поведението им си личеше, че ме вземат за човек от техния сой. В другия край на вагона двама адвокатски писари с черни чанти водеха разговор, изпъстрен с всевъзможни предвзети термини, които трябваше да направят впечатление на нас, всички останали, и да ни демонстрират, че те двамата не са част от общото стадо.

Зяпах гърбовете на къщите, които се плъзгаха зад стъклото. От Уест Блечли нататък железопътната линия минава почти само през бедняшки квартали, но някак си мирни — тук-там се мяркат малки задни дворчета с по някое цвете, забучено в сандъче, плоски покриви, където жените простират прането, птича клетка на стената. Големият черен бомбардировач се полюшваше в небето, после изведнъж се стрелна напред и се изгуби в далечината. Седях с гръб към локомотива. Единият търговски пътник погледна многозначително самолета, но само за миг. Знаех какво си мисли. Впрочем всеки си го мисли. Днес не е нужно да си голям интелектуалец, за да си мислиш подобни неща. Какво ще правим при подобна гледка след две години или след година? Ще се втурваме към избата, подмокряйки гащите от страх.

Търговецът остави *Дейли Мейл*.

— Надбягването на Темпългейт е свършило.

Адвокатските писари дрънкаха на кило учени приказки за пълни де и номинални заеми. Другият търговски пътник затършува в джобчето на официалната си жилетка и извади омачкан пакет цигари „Удбайн“. Провери в другото джобче, после се приведе към мен.

— Да имаш кибрит, Шишо?

Затърсих кибрита. „Шишо“, моля ви се. За две-три минути спрях да размишлявам над бомбите и се замислих за фигурата си, която

изследвах в банята тази сутрин.

В интерес на истината, доста съм дундест, всъщност по форма горната половина на тялото ми почти идеално съответства на бъчва. Но което е по-интересното — или така поне ми се струва, — само защото по една случайност си леко закръглен, почти всеки, дори напълно непознатият човек, приема за даденост, че може да ти лепне епитет — обиден коментар върху външния ти вид. Да кажем, че някой е гърбав или кривоглед, или има заешка устна — ще му прикачите ли прякор, който постоянно да му го припомня? А на дебелака ще прикачат, без да се замислят. Аз съм от хората, които автоматично потупваш по гърба или смушкваш в ребрата, хем мнозинството от тях си въобразяват, че това им допада. Веднъж не е било да вляза в бар „Короната“ в Пъдли (един път седмично минавам оттам по работа), без оня хапльо Уотърс, който пътува за Сийфоум Соуп, но е повече или по-малко постоянно присъствие в „Короната“, да ме сръга в ребрата и да запее: „Тук, кухо корито, почива бедният Том Боулинг!“ — майтап, който на проклетите глупаци в бара никога не им омръзва. Уотърс има пръст като железен лост. Всичките си мислят, че дебелият човек няма чувства.

Търговският пътник си взе още една кибритена клечка, за да си почисти и зъбите, после ми подхвърли кутийката обратно. Влакът профуча по железен мост. Долу мярнах пекарска кола за доставки и дълга редица камиони, натоварени с цимент. Чудното е там, разсъждавах, че в известен смисъл са прави за дебелите хора. Факт е, че дебелият човек, особено ако е такъв по рождение — от дете, с други думи — не е съвсем като другите. Той изживява живота си в различна плоскост, една такава лековата — комедийна, макар що се отнася до онези от панаирджийските атракции и всъщност до всеки над сто и трийсет килограма, то да е повече вулгарен фарс, отколкото лековата комедия. През живота си съм бил и слаб, и дебел, и знаейки какво значение за външния вид има дебелината. Някак си не ти позволява да приемаш нещата твърде сериозно. Съмнявам се, че човек, който винаги е бил единствено и само дебел, когото наричат Дунди откакто е проходил, изобщо подозира за съществуването на истински дълбоки чувства. И как би могъл? Той няма опит с тези неща. Изключено е да присъства на трагична сцена, защото сцена, на която присъства дебел човек, не е трагична, а комична. Я си представете дебел Хамлет

например! Или Оливър Харди в ролята на Ромео. Колкото и да е смешно, само преди няколко дни пак си мислих нещо подобно, докато четях едно романче, което си купих от дрогерията „Бутс“. Казва се „Погубена страст“. Героят открива, че момичето му е избягало с друг. Той е от онези, за които четем по книгите — с бледо, деликатно лице, тъмна коса и частни доходи. Спомням си пасажа почти дословно:

Дейвид крачеше из стаята, притиснал длани към челото си. Изглежда, новината го беше зашеметила. Дълго не можа да повярва. Шийла да му изневери! Това не е възможно! Внезапно прозрението нахлу в съзнанието му и той проумя истината в цялата ѝ грозота. Не можа да го понесе. В пристъп на скръб се хвърли на земята и зариде.

Или нещо подобно. Но още тогава ме накара да се замисля. Ето на, виждате ли. Това се очаква от хората — от някои хора. Но какво да кажем за човек като мен? Да предположим, че Хилда реши да прекара един уикенд с друг — не че ми пука, дори доста бих се зарадвал на откритието, че ѝ е останал поне толкова живец, — но да предположим, че ми пукаше, щях ли да се хвърля на земята в пристъп на скръб и да заридая? Очаква ли се от мен да постъпя така? С фигура като моята — изключено. Би било живо светотатство.

Влакът се движеше по висок насип. В ниското се бяха ширнали покривите на къщите — малките червени покриви, върху които ще падат бомбите и които сега бяха огрени от случаен слънчев лъч. Странно как не спираме да мислим за бомбите. Разбира се, няма спор, че това ще се случи съвсем скоро. Личи си колко е наближило по жизнерадостните материали във вестниците. Онзи ден четох една статия в *Нюз Кроникъл*, в която се твърдеше, че съвременните бомбардировачи не можели да нанесат никакви вреди. Противовъздушните оръдия били толкова развити, че бомбардировачът не можел да се сниши под шест хиляди метра височина. Човекът, моля ви се, смята, че ако самолетът е достатъчно високо, бомбите не стигат до земята. Или всъщност е искал да каже, че няма да уцелят кралския арсенал в Улидж, а само места като Елесмиър Роуд.

Като цяло обаче не е чак толкова лошо да си дебел, казах си. Хубавото му е, че така винаги си популярен. Дебелакът подхожда на всяка компания, като се почне от букмейкърите и се стигне до епископите. Що се отнася до жените, дебелците имат по-голям успех сред тях, отколкото се смята. Глупаво е да си въобразявате, както правят някои, че жената гледа на дебелака само с насмешка. Истината е, че жената не гледа с насмешка на никой мъж, стига да успее да я преметне, че е влюбен в нея.

И все пак не забравяйте, че невинаги съм бил дебел. Напълнях през последните седем-осем години и сигурно вече съм добил повечето отличителни черти на това племе. Но факт е също така, че вътрешно, дълбоко в себе си, изобщо не се чувствам дебел. Не! Не се заблуждавайте. Не се опитвам да се изкарам някакво нежно цвете, животрептящо сърце зад ухилената гримаса и прочие. В застрахователния бизнес няма място за такива. Аз съм недодялан, безчувствен и пасвам на обкръжението си. Докато има места по земята, където се търгува на комисиона и човек може да си вади хляба само чрез чисто нахалство и липса на изтънчени чувства, ще има и хора като мен. Аз съм в състояние да си осигуря препитание почти при всички обстоятелства — но само препитание, никога богатство, — и дори в условия на война, революция, епидемия и глад ще намеря начин да си набавя прехраната, за да оцелея по-дълго от повечето хора. Аз съм този тип. Но нося у себе си и нещо друго, най-вече махмурлук от миналото. Ще ви разкажа за това по-нататък. Дебел съм, но вътрешно съм строен. Хрумвало ли ви е, че у всеки дебел човек живее по един строен, тъкмо както във всяко парче камък, както се казва, живее по една статуя?

Симпатягата, дето ми поиска кибрит, почистваше обстойно зъбите си над вестника.

— Май няма развитие по случая с краката.

— Няма да го хванат — отвърна другият. — Как ще идентифицираш някакви си крака? Всичките са еднакви, не е ли така?

— Може да го проследят по хартията, дето ги е увил — предположи първият.

Под линията все така се разстилаха покривите на къщите и наистина следваха криволическите извивки на улиците, но все пак се простираха във всички посоки, като необятна равнина, с кон да

препускаш. В която и посока да прекосяваш Лондон, все са си трийсет километра само къщи. Господи!, та как ще ни подминат бомбардировачите, като дойдат?! Ние сме чисто и просто една огромна мишена. А сигурно ще ни нападнат и без предупреждение. Защото кой в наши дни е такъв бунак, че да обяви война открито? Да бях Хитлер, щях да изпратя бомбардировачите точно насред конференция по разоръжаване. Някоя тиха утрин, когато по Лондон Бридж се ниже безкрайната върволица чиновници, канарчето пее, а старицата простира кюлотите на въжето — бум, трас, прас! Къщите хвъркват във въздуха, кюлотите подгизват в кръв, над труповете се носи песента на канарчето.

Жалко е някак си, рекох си. Плъзнах поглед по ширналите се покриви. Километри наред улици, закусвални за пържена риба, ламаринени параклиси, кина, печатнички в сбутани улички, фабрики, жилищни сгради, сергии за миди, млекарници, електроцентрали — и тъй нататък, и тъй нататък. Огромно нещо! И колко е мирно! Като необятна пустош без диви зверове. Не трещят картечници, никой не мята гранати, никой никого не бие, освен с гумена палка. Като се замисли човек, в този миг в цяла Англия сигурно няма и един прозорец на спалня, от който да стреля картечница.

Но какво ще бъде след пет години? А след две? А след една?

IV

Оставих документите в кантората. Уорнър е от онези евтини американски зъболекари, а кабинетът му, или „приемната“, както той обича да я нарича, се намира на един от средните етажи в грамадна административна сграда, между фотографско ателие и кантора за търговия на едро с каучукови изделия. Стигнах по-рано, но тъкмо ми беше време да хапна нещо. Не знам как ми дойде наум да седна в млечен бар. По принцип избягвам подобни места. Откъм заведенията за хранене ние, тружениците-на-ставка-пет-десет-лири-седмично, не се радваме на добро обслужване в Лондон. Ако си представяте сметка от шилинг и три пенса, можете да избирате между „Лайънс“, „Експрес Деъри“ или „Ей Би Си“, и мизерното мезе, което се сервира по баровете: пинта битър с парче студен пай, ама по-студен и от бирата. Пред млечния бар вестникарчетата вече рекламираха първите издания на вечерните вестници.

Зад яркочервения щанд момиче с висока бяла шапка се суетеше около хладилен шкаф, а някъде в дъното свиреше радио — бум-цигумигу-бум, звукът беше малко тенекиен. Защо, по дяволите, идвам тук? — запитах се на влизане. Тези места имат една такава атмосфера, дето ме потиска. Всичко е гладко, лъскаво и аеродинамично, накъдето и да се обърнеш, все огледала, емайл и хромирани повърхности. Залага се само на обстановката и почти никак на храната. Нормална храна изобщо липсва. Само дълги списъци с американски наименования, някакви измислици, чийто вкус не можеш да определиш и в чието съществуване трудно можеш да се увериш. Всичко излиза от кутия или консерва, вади се от хладилник, църцори от кранче или се изстискава от туба. Никакъв уют, никакво уединение. Високи столчета за сядане, една такава тясна поличка за хранене, навсякъде огледала. Във въздуха витае пропаганда, примесена със звука на радиото, вследствие на което храната няма значение, удобството няма значение — нищо няма значение, освен гладкостта, блясъка и аеродинамичните форми. Днес всичко е аеродинамично, дори куршумът, който Хитлер ти готви. Поръчах си голямо кафе и два кренвирша. Момичето с бялата шапка ги

тръсна пред мен с такова безразличие, сякаш подхвърля мравешки яйца на златна рибка.

Пред входа едно вестникарче крещеше:

— *Старнуусстаннърд!*

Мярнах плаката, който плющеше в краката му: *Краката. Нови разкрития*. Обърнете внимание, само „краката“. И нищо повече. Онзи ден женски крака били намерени в чакалнята на железопътна гара, опаковани в амбалажна хартия, а от всяко следващо издание на вестниците едва ли не излизаше, че цялата нация тъй живо се интересува от проклетите крака, че всякакви по-нататъшни обяснения са излишни. В момента това бяха единствените крака по новините. Чудно, рекох си, отхапвайки крайчеца на хлебчето, колко са тъпи престъпниците в наши дни. Цялото това кълцане на хора и подхвърляне на човешки чаркове из провинцията. Не се хващат и на малкия пръст на едновременните битови отровителски драми, това Крипън, това Седън, това госпожа Мейбрик, а истината според мен е, че не можеш да извършиш свястно убийство, ако не вярваш, че после ще се пържиш в ада.

В този миг захапах единия кренвирш и — о, господи!

Не мога да призная с ръка на сърцето, че очаквах да има приятен вкус. Мислех, че ще е безвкусен, също като хлебчето. Но това! — хм, това си беше истинско преживяване. Нека се опитам да ви го опиша.

Кожицата на кренвирша беше найлонова, разбира се, а временната протеза не ми лягаше както трябва. За да прокъсам обвивката, трябваше да търкам със зъби, сякаш режа с трион. Сетне изведнъж — пльок! Пълнежът цвръкна в устата ми като прогнила круша. По целия ми език се разстели някаква отвратителна мека субстанция. А вкусът й! Отначало не можах да повярвам. После превъртах език из устата си и отново я опитах. Беше *риба!* Наденичка, която се води кренвирш, а пълнежът й — *риба!* Станах и си излязох, без дори да опитам кафето. Бог знае *то* какъв вкус има.

Навън вестникарчето тикна *Стандард* в лицето ми и се провикна:

— *Краката! Ужасни разкрития! Конните надбягвания! Краката! Краката!*

Продължавах да прехвърлям онази гадост в устата си, умувайки къде да я изплюя. Помня, че бях чел в един вестник за хранително-

вкусовите предприятия в Германия — там всичко се правело от нещо друго. Викат му „ерзац“. Пишеше, че *те* правели наденички от риба, а рибата, безспорно, от нещо друго. Имах чувството, че съм впил зъби в съвременния свят и съм открил от какво е направен. Ето как живеем в наши дни. Всичко е лъскаво и аеродинамично, всичко е направено от нещо друго. Навсякъде целулоид, каучук и хромирана стомана, дъговите лампи греят по цяла нощ, над главите ви стъклени покриви, по всички радиостанции звучи една и съща мелодия, растителност вече няма, всичко е покрито с цимент, под неутралните плодови дръвчета пасат костенурки — имитация. Но ето какво получаваш, откри ли се до същността на въпроса и впиеш зъби в нещо солидно, например наденичка. Гнила риба в найлонова обвивка. В устата ти избухват бомби от гнилоч.

Като си взех новата протеза, се почувствах доста по-добре. Тя лягаше точно и гладко върху венците, и макар най-вероятно да звучи абсурдно твърдението, че изкуствените зъби могат да те накарат да се почувстваш по-млад, истината е, че точно така си беше. Опитах да се усмихна на себе си в една витрина. Хич не бяха лоши. Уорнър, ако ще и евтинджия, си пада малко нещо артист и не се стреми да те докара като стоматологична реклама. Има едни огромни шкафове, пълни с протези — веднъж ми ги показа, — класирани по размер и цвят, и избира от тях така, както бижутерът избира скъпоценни камъни за огърлица. Девет от десетима ще вземат зъбите ми за истински.

В друга витрина се мярнах в цял ръст и с учудване открих, че всъщност не изглеждам толкова зле. Вярно, позакръглен съм, но съвсем не дразнещо, просто имам фигура, която шивач би определил като „едра“, пък и някои жени обичат червендалести мъже. Има още живот в старото куче, рекох си. Спомних си седемнайсетте лири и твърдо реших да ги похарча по жени. Имах време да обърна една бира, преди да затворят кръчмите, колкото да кръстя новото чене, и с чувството, че съм богат — заради седемнайсетте лири — спрях в една тютюнджийница да си купя пура за шест пенса от марка, към която имам доста голяма слабост. Дълги са двацет сантиметра, с цели листа хавански тютюн — гаранция. Но сигурно зеле расте и в Хавана, като навсякъде другаде.

Като излязох от кръчмата, се чувствах съвсем иначе.

Обърнах две халби, те ме загоряха отвътре, а димът от пурата, който се процеждаше през новите ми зъби, ми вдъхваше някакво чувство за свежест, чистота и покой. Изведнъж се настроих сериозно и философски. Донякъде защото нямах конкретна работа. Съзнанието ми се върна към размислите за войната, които ме занимаваха сутринта, когато над влака прелетя бомбардировачът. Обзе ме някакво пророческо настроение — онова настроение, в което провиждаш края на света и това ти вдъхва една такава специфична сила.

Крачех на запад по Странд и макар да беше студеничко, не бързах, за да се насладя на пурата. По тротоарите се носеше обичайната тълпа, през която почти не можеш да си пробиеш път, всички с онова налудно каменно изражение на лицето, типично за хората по лондонските улици, а на платното както винаги имаше задръстване, големите червени автобуси се провират между колите, ръмжат двигатели, пищят клаксони. Шум да събуди и мъртвец, но не и тази пасмина, рекох си. Чувствах се единственият буден в град на сомнамбули. Това е илюзия, разбира се. Когато крачиш сред тълпа от непознати, е почти невъзможно да не ги възприемаш като восъчни фигури, но вероятно и те си мислят същото за теб. А онова пророческо чувство, което често ме връхлита напоследък — чувството, че войната ще започне всеки момент, а войната е краят на всичко, не ми е непознато. В една или друга степен всички го изпитваме. Подозирам, че дори сред хората, с които в същия този миг се разминавах, има такива, които виждат в съзнанието си избухващи снаряди и кал. Всички сме на горящата палуба, но никой освен мен не го знае. Вгледах се в тъпоумните лица, които се нижеха покрай мен. Като пуйки през ноември, рекох си. И хабер си нямат какво им се готви. Сякаш в очите си имах рентген и виждах ходещите им скелети.

Пренесох се няколко години напред. Представих си същата тази улица след пет или, да речем, десет години (говори се, че са си заплюли 1941-ва), когато бойните действия ще са в ход.

Не, всичко не е в прах и съсипни. Просто е леко променено, неугледно и мръсно, витрините са почти празни и тъй прашни, че не можеш да се огледаш. В една от пресечките зее бомбена яма, а някакви опожарени сгради стърчат като кух зъб. Термит. Наоколо е необикновено тихо, всички са много кльощави. По улицата с маршова стъпка се задава военен взвод. Войниците мършави като вили, а

ботушите им се влачат. Сержантът е със засукан мустак и изпънат гръб, сякаш е глътнал бастун, но и той е мършав и така кашля, че всеки миг ще се пръсне. В промеждутъците на кашлицата се напъва да реве както едно време на парадния плац: „Я стига, Джоунс! Дигни си главата! К’во толко’ се дзвериш в земята, к’во търсиш? Фасовете са обрани от години“.

Изведнъж избухва в нов пристъп. Мъчи се да го овладее, не може, привежда се о две и едва не си изхрочва червата. Лицето му порозовява и посинява, мустакът му клюмва и от очите му рукват сълзи.

Чувам воя на противовъздушните сирени и високоговорителите, тръбят, че нашата победна армия е заловила сто хиляди пленници. Виждам сбутано мансардно жилище в Бърмингам и петгодишно дете, което реве, та се къса за къшей хляб. Внезапно майката не издържа повече и крясва: „Затваряй си устата, малка мискинка такава!“, запрята рокличката на детето и здраво го наплясква, защото хляб няма, няма и да има. Всичко виждам. Виждам и плакатите, и опашките за храна, и рициновото масло, и гумените палки, и дулата на картечниците, бълващи огън от прозорците на спалните.

Ще се случи ли? Не се знае. Има дни, в които не мога да повярвам. Има дни, в които си казвам, че това е просто страх, насаден от вестниците. А има и дни, когато съм сигурен с цялото си същество, че няма мърдане.

Към Чаринг Крос вестникарчетата вече рекламираха следващото издание на вечерните вестници. Пак някакви глупости за краката. „*Краката. Заключение на известен хирург*“. После вниманието ми привлече друг плакат: „*Женитбата на крал Зог отложена*“. Крал Зог! Какво име! Почти невъзможно е да повярва човек, че тип с такова име не е негър, чер като катран.

Но тъкмо в този миг се случи нещо много странно. Името на крал Зог — но сигурно понеже го виждах за не знам си кой път днес, в съчетание с грохота на уличното движение, миризмата на конска тор или нещо подобно — извика у мен порой от спомени.

Чудно нещо е миналото. Никога не те напуска, сигурно не минава и час, без да си мислиш за неща, случили се преди десет или преди двацет години, и въпреки това почти никога не е истинско, а просто сбор от заучени факти, като съдържанието на учебник по

история. После някоя случайна гледка, звук или миризма, особено миризма, те отключва и не просто се връщаш към миналото, а направо се пренасяш в него. Така се почувствах и аз сега.

Намирах се в енорийската черква в Лоуър Бинфийлд, преди трийсет и осем години. Погледнато от страни, сигурно съм продължавал да крача по Странд — дебел четирийсет и пет годишен мъж с изкуствени зъби и бомбе, но вътрешно бях Джордж Боулинг, седемгодишен, по-малкият син на Самюъл Боулинг, търговец на зърно и семе, Главната улица номер петдесет и седем, Лоуър Бинфийлд. Беше неделя сутрин, усещах миризмата на черквата. При това съвсем отчетливо! Позната ви е — една такава влажна, прашна, сладникава миризма с жилка гнилоч. В нея се примесва и дъх на лоени свещи, може би повей на тамян и съмнение за мишки, а в неделя се наслаждава и мирисът на жълт сапун и шевиотени дрехи, но все пак преобладава онази сладникаво — прашна жилка, сякаш съчетание от мириса на живота и смъртта. Всъщност миризмата на напудрени трупове.

По онова време бях метър и дваисет. Стоях прав върху молитвената възглавничка, за да виждам над предната пейка, а под ръката си усещах черната шевиотена рокля на майка. Усещах и чорапите си, изпънати над коленете — така ги носехме тогава, — и коравия ръб на широката бяла итънска яка, в която ме пристягаха всяка неделя сутрин. Чувах и хриптенето на органа и два гръмовити гласа, които ревяха псалм. Най-големите певци в нашата църква бяха двама мъже, които така водеха хора на богомолците, че почти не го оставяха да се чуе. Единият беше Шутър, рибопродавецът, а другият — старият Уедърол, дърводелец и погребален агент. Винаги сядаха един срещу друг от двете страни на кораба, на пейките най-близо до амвона. Шутър беше нисък дебел мъж с много румено, гладко лице, голям нос, провиснал мустак и брадичка, някак косо изсечена под устните. Уедърол беше съвсем друга работа. Грамаден, мършав, як дърт дявол на шейсетина години, с лице като череп и дълга един пръст остра прошарена коса по цялата глава. Не се съм виждал друг жив човек тъй да прилича на скелет. През тънката му като пергамент кожа се четеше всяка извивка на черепа му, а огромната му издължена челюст беше пълна с пожълтели зъби, които тракаха като ченетата на череп в музей на анатомията. И макар да беше ужасно хърбав, изглеждаше здрав като стомана, сякаш ще живее сто години и ще скове ковчезите на всички

присъстващи в църквата. Гласовете на двамата също много се различаваха. Шутър бучеше отчаяно, мъчително, сякаш някой му е опрял нож в гърлото и това е сетният му зов за помощ. Докато Уедърол издаваше оглушителен, стремителен и гръмлив тътен, който се пораждаше някъде дълбоко в него, сякаш грамадни варели се търкалят по земята. Колкото и шум да издаваше, човек винаги си знаеше, че има още много в запас. Децата му бяха лепнали прякора Трещящия търбух.

Двамата постигаха някакво противозвучене, особено при псалмите. Винаги Уедърол имаше последната дума. Сигурно в личния си живот са били приятели, но по своя си детски начин аз си представях, че са смъртни врагове и се мъчат да се надвикат. Шутър изревава: „Господ е Пастир мой“, а Уедърол се включва с „от нищо не ще се нуждая“ и напълно го заглушава. Винаги ставаше ясно кой е по-главният. С особено нетърпение очаквах онзи псалом за Сихона, цар аморейски, и Ога, цар васански (за когото ми напомни името на крал Зог). „Сихона, цар аморейски“ — започваше Шутър, после може би в продължение на половин секунда се чуваше само хорът на богомолците с „и“-то, сетне дълбокият бас на Уедърол застъпваше с „и Ога, цар васански“ и помиташе всичко като приливна вълна. Ще ми се да имаше начин да чуете страховитото боботещо подземно варелотрещящо звучене, което влагаше в думата „Ог“. Понякога дори съдвкваше „и“-то, затова, когато бях много мъничък, вярвах, че се казва „Дог, цар васански“. По-късно обаче, когато научих имената, в съзнанието ми се оформи образът на Сихон и Ог. Представях си ги като онези колосални египетски статуи, познати ми от картинките в енциклопедията от вестника — монолитни каменни статуи с височина десет метра, седнали на тронове си един срещу друг, ръцете им — отпуснати на коленете, а на устните им играе лека загадъчна усмивка.

Как ярко изплува в съзнанието ми! Онова особено чувство — беше просто чувство, не може да се нарече дейност, — което наричахме „църква“. Сладникавата миризма на мърша, шумоленето на неделните премени, хриптенето на органа и гръмките гласове, прокрадващият се през дупката в прозореца лъч светлина, който бавно пълзи по кораба. Възрастните успяваха някак си да ни внушат, че това необикновено представление е необходимо. Приемаше се за даденост, като Библията, която по онова време се попиваше в огромни дози. На всяка стена висяха цитати и хората знаеха цели глави от Вехтия завет

наизуст. Главата ми и до ден-днешен е пълна с фрази от Светото писание. Израилевите синове продължаваха да правят зло пред очите на Господа. Асир спокойно си живее при своите пристанища. И се събра цялото общество като един човек от Дан до Вирсавия. Обърна копие и го прободде в корема; и той падна там и умря на мястото. Не го разбираш — нито искаш, нито се опитваш, то е просто нещо като лекарство, вещество с особен вкус, което трябва да изгълташ, защото знаеш, че някак си е нужно. Необикновена, нескончаема, несвързана история за герои с имена като Семей, Навуходносор, Ахитофел и Хашавия; мъже с дълги корави мантии и асирийски бради, които обикалят от храм на храм с камили и вършат необикновени неща. Принасят всесъжение, завират се в огнени пещи, приковават ги на кръст, поглъщат ги китове. И всичко това, съчетано със сладникавата миризма на гробище, шевиотените дрехи и хриптенето на органа.

Ето това беше светът, в който се пренесох, като видях името на крал Зог на плаката. За миг не просто си го спомнях, а влязох в него. Разбира се, подобни впечатления траят едва няколко минути. Само след миг сякаш отново отворих очи — на четирийсет и пет съм, а на Странд има улично задръстване. Но преживяното остави някаква следа. Случва се понякога да се отърсиш от дълбок размисъл и да имаш чувството, че изплуваш от морските гълбини, но този път беше обратното, сякаш именно когато се пренесох в 1900 година, поех още въздух. Дори сега, с отворени очи, така да се каже, всички тези загубени бунаци, зашурани насам-нататък, плакатите, изгорелите газове и ревът на автомобилните двигатели ми се струваха понереални от онази неделна утрин в Лоуър Бинфийлд преди трийсет и осем години.

Ето това беше светът, в който се пренесох, като видях името на крал Зог на плаката. За миг не просто си го спомнях, а влязох в него. Разбира се, подобни впечатления траят едва няколко минути. Само след миг сякаш отново отворих очи — на четирийсет и пет съм, а на Странд има улично задръстване. Но преживяното остави някаква следа. Случва се понякога да се отърсиш от дълбок размисъл и да имаш чувството, че изплуваш от морските гълбини, но този път беше обратното, сякаш именно когато се пренесох в 1900 година, поех още въздух. Дори сега, с отворени очи, така да се каже, всички тези загубени бунаци, зашурани насам-нататък, плакатите, изгорелите

газове и ревът на автомобилните двигатели ми се струваха по-нереални от онази неделна утрин в Лоуър Бинфийлд преди трийсет и осем години.

Захвърлих пурата и бавно продължих. Още долавях миризмата на мърша. В известен смисъл я долавям и сега. Отново съм в Лоуър Бинфийлд, а годината е 1900-та. Край поилото на тържището пощенският кон зоба от торбата под главата си. В сладкарското магазинче на ъгъла майка Уийлър отмерва ликьорени бонбони за половин пени. В това време минава каретата на лейди Рамплинг, лакеят с изрядните си бричове седи отзад със скръстени ръце. Чичо Изикиъл ругае Джоу Чеймбърлейн. Сержантът от наборната комисия с аления си мундир, тесните си сини парадни панталони и кръглата си фуражка без козирка удря крак и суче мустак. Пияниците дерат лисици в дворчето зад хотел „При Джордж“. Вики е в Уиндзор, Господ е на небето, Христос е на кръста, Йов е в търбуха на кита, Седрах, Мисах и Авденаго са в горящата огнена пещ, Сихон, цар аморейски, и Ог, цар васански, седят на тронове си и се гледат — не правят нищо, абсолютно нищо, просто съществуват, заемат уреченото си място, като двойка огнени кучета, или като Лъва и еднорога^[1].

Завинаги ли си е отишло? Не съм сигурен. Но ви казвам, хубаво се живееше тогава. Аз съм част от този свят. Вие също.

[1] Лъвът и еднорогът — основните хералдически фигури в британския герб; емблематичен фразеологизъм за Великобритания. — Б.пр. ↑

ВТОРА ЧАСТ

I

Светът, който си припомних за миг, като видях името на крал Зог на вестникарския плакат, е тъй различен от онзи, в който живея сега, та може да се позатрудните да повярвате, че някога съм му принадлежал.

Предполагам, че вече що-годе сте си изградили мислен портрет на моята особа — дебелак на средна възраст с червендалесто лице и изкуствено чене — и досега подсъзнателно сте ме възприемали един и същ от раждането, та до днес. Само че четирийсет и пет години са много време и макар някои хора да не се променят и развиват, други пък напротив. Аз лично страшно се промених, имал съм и моменти на възход, и моменти на падение, но повечето са били на възход. Може да е странно, но ако ме видеше сега отнякъде, баща ми сигурно много щеше да се гордее с мен. Сигурно щеше да си каже, че е прекрасно, дето синът му притежава собствен автомобил и живее в къща с баня. Дори сега вече заемам по-високо положение, отколкото подхожда на човек с моя произход, а има моменти, когато се издигам до висоти, неподозирани за нас в онези отминали дни преди войната.

Преди войната! Питам се още колко ли време ще казваме така. Още колко ли време в отговор няма да уточняваме: „Коя война?“ В моя случай небивалата земя, за която се отнася изразът „преди войната“, отстои във времето едва ли не преди Англо-бурската война. Роден съм през 1893-та и действително помня избухването на самата Англо-бурска война заради яростния скандал, който се разрази между баща ми и чичо Изикиъл по повод. Пазя още няколко спомена, които сигурно датират от предишната година.

Най-първият ми спомен е свързан с миризмата на еспарзета. От кухнята до магазина се стигаше по тунел, настлан с каменни плочи, и колкото по приближаваш към магазина, толкова по-силно мирише. Мама го беше препречила с летяща дървена преграда, за да не можем ние двамата с Джоу — по-големият ми брат, да стигаме до магазина. Още помня как стоя изправен пред нея, впил пръстчета в пречките, а миризмата на еспарзета се смесва със специфичния дъх на влажен хоросан от коридора. Едва години по-късно успях някак си да

проникна през преградата и да се вмъкна в магазина, когато вътре нямаше никого. Още невлязъл, една мишка, завряла се в сандъка с брашното, тупна на пода и се шмугна между краката ми. Почти цялото ѝ кожухче беше набелено. Трябва да съм бил шестгодишен.

Когато си много малък, сякаш внезапно осъзнаваш неща, които отдавна са под носа ти. Нещата около теб нахлуват в съзнанието ти едно по едно, както когато се събуждаш от сън. Например едва когато бях почти четиригодишен изведнъж разбрах, че имаме куче. Казваше се Нейлър — стар бял английски териер от онази порода, която вече не съществува. Срецнах го под кухненската маса и някак си проумях, научавайки това едва сега, че е наш и се казва Нейлър. По същия начин малко по-рано открих, че отгатък преградата има някакво място, откъдето мирише на еспарзета. Самият магазин с огромните си везни, дървените теглилки и тенекиената лопатка, белият надпис на витрината и червенушката в клетката — която не се виждаше много добре от тротоара, защото витрината вечно тънеше в прах, — всички тези неща се подредиха в ума ми едно по едно, като късчетата от картинна мозайка.

Времето си минава, ти заякваш на крачката си и полека-лека започваш да се ориентираш в географията. Предполагам, че Лоуър Бинфийлд е досущ като всеки друг малък пазарен град с около две хиляди жители. Намираше се в Оксфордшър — прави ви впечатление, че говоря за него в минало време, макар още да съществува, — на десетина мили от Темза. Лежеше в нещо като падина — от реката го деляха ниски хълмове, а отгатък го обграждаха по-високи ридове. Върховете им бяха обрасли с гори с неясни синкави очертания, сред които се белееше къща с колонада. Това беше Бинфийлд Хаус (всички я наричаха „Дома“), а местността се знаеше като Тъпър Бинфийлд, макар там от сто и повече години да нямаше вече село. Ще да съм бил почти седемгодишен, когато открих Бинфийлд Хаус. Когато си много мъничък, не се заглеждаш в далечината. Но тогава вече знаех на пръсти всяко кътче на градчето, чиято форма наподобяваше кръст, с тържището по средата. Нашият магазин беше на Главната улица, малко преди пазарния площад, а на ъгъла се намираше сладкарското магазинчето на госпожа Уийлър, където си харчехме джобните, когато ни се намираха. Майка Уийлър беше дърта мръсна вещица и хората я подозираха, че осмуква ментовите дражета, а после ги връща в

буркана, но това така и не беше доказано. По-нататък беше бръснарницата с рекламата на цигари „Абдула“ — онези с египетските войници на пакета, а най-чудното е, че и до ден-днешен използват същата реклама, — с острата упойваща миризма на одеколон и ориенталски тютюн. Иззад къщите стърчаха комините на пивоварната. Насред пазарището имаше каменно поило, а по водата вечно плуваше тънък слой прах и слама.

Преди войната, и особено преди Англо-бурската война, целогодишно беше лято. Давам си съвсем ясна сметка, че това е заблуда. Просто се мъча да ви опиша как се връщат нещата в спомените ми. Ако затворя очи и си помисля за Лоуър Бинфийлд в кой да е момент преди, да речем, осмата си година, винаги си го представям лятно време. Я пазарът, време за вечеря, наоколо цари сънна, прашна тишина, пощенският кон е заровил муцуна дълбоко в торбата със зоб и унесено хрупа, я горещ летен следобед сред просторните злачни ливади край града, я привечер на пътеката зад градините под аренда, иззад плета ухае на лула и летен шибой. Но в известен смисъл помня различни сезони, защото всичките ми спомени са свързани с разни неща за ядене, различни в различните годишни времена. Особено такива, дето растат по плетовете. През юли едрите — срещат се много рядко — и по-дребните къпини вече са достатъчно поруменели, за да стават за ядене. През септември — лешниците и трънките. Най-хубавите лешници винаги са твърде високо. После излизат буковите жълъди и киселиците. Сетне иде ред на по-незначителните ядива, към които прибягваш, когато няма нищо почитава. Глогинки — почти за нищо не стават — и шипки, които имат приятен стипчив вкус, стига да им очистиш власинките. Горският бучиниш е хубав в началото на лятото, особено когато си жаден, също и стъблата на някои треви. После киселец, той върви с хляб и масло, земни орехи и една горска детелина, възкиселичка. Когато си далеч от дома, дори семе от живовляк е по-добре от нищо. Джоу беше с две години по-голям от мен. Когато бяхме съвсем малки, мама плащаше на Кейти Симънс осемнайсет пенса седмично да ни извежда на следобедна разходка. Бащата на Кейти работеше в пивоварната и имаше четиринайсет деца, та семейството все търсеше да заработва по нещо допълнително. Кейти беше едва дванайсетгодишна, когато Джоу беше на седем, а аз — на пет, и акълът ѝ не беше много по-различен от

нашия. Влачеше ме за ръка и ми викаше „бебчо“, инак авторитетът ѝ пред нас стигаше колкото да ни опази да не ни прегازی някоя двуколка или да не ни подгони бик — но разговор водехме почти наравно. Излизахме на дълги, тягостни разходки — по пътя естествено винаги беряхме и похапвахме това-онова — по пътеката зад градините под аренда, направо през Роупър Медоус и надолу към Мил Фарм, където имаше един гьол с тритони и дребни шарани (като поотраснахме, с Джоу ходехме там за риба), после обратно през Ъпър Бинфийлд Роуд, за да минем покрай сладкарското магазинче в покрайнините на градчето. Този дюкян беше на толкова лошо място, че който и да го вземеше, все фалираше — доколкото ми е известно, бил е три пъти сладкарски магазин, веднъж бакалница и веднъж ремонтна работилница за велосипеди, — но таеше едно такова особено очарование за децата. Дори когато нямахме пари, пак ходехме там и долепахме нос о витрината. Кейти нямаше нищо против да си поделим бонбони за фардинг^[1] и беше готова да се кара за своя дял. По онова време за един фардинг можеше да се купи нещо. Повечето бонбони бяха по един пенс за четири унции, а имаше и една „Райска смеска“, основно натрошени бонбони от други буркани, която струваше шест пенса. Да не забравяме и „Вечната пръчка за фардинг“, дълга цял метър, не можеш я изблиза и за половин час. Захарните мишки и захарните прасенца бяха по осем за пени, както и лакрицовите пищови, пуканките пък — половин пенс големия плик, а луксозното пакетче, което съдържаше различни бонбони, подарък златен пръстен и понякога свирка, струваше един пенс. Днес няма да видите луксозни пакетчета с подарък. Много от тогавашните бонбони вече ги няма. Имаше едни плоски, белички, с мото отгоре, а също едно лепкаво розово сладко в овална дървена кутийка с миниатюрна тенекиена лъжичка, което струваше половин пенс. Няма ги вече. Наред с тях захаросаните ядки с кимион, шоколадовите лули и захарните кибритчета, та дори дражета с пъстроцветни захарни топчета не се намират лесно. Тези пъстроцветни дражета бяха страхотен заместител, когато имаш само един фардинг. А какво да кажем за чудовищата за пени? Да е виждал някой чудовище за пени? Представляваше огромна бутилка с повече от кварта газирана лимонада, и само за един пенс. Друго нещо, което войната уби безвъзвратно.

Обърна ли се назад, все ми се струва, че е лято. Усещам край себе си високата колкото мен трева и топлината, която се излъчва от напечената земя. И праха по пътеката, и топлата зеленикава светлина, която се процежда през клоните на лещака. Виждам ни тримата как се влачим по пътя и похапваме дребен плод от плетовете, Кейти ме тегли за ръката и ми говори: „Хайде, бибчо!“, чат-пат се провиква след брат ми: „Джоу! Я веднага тука! Само да ми паднеш!“. Джоу беше яко момче с голяма, ръбеста глава и грамадни прасци, от онези хлапета, дето все правят големи бели. На седем вече носеше къси панталони, плътни черни чорапи, изпънати над коленете, и огромни подковани обувца, с каквито ходеха момчетата по онова време. Мен още ме обличаха с ризки — нещо като ленени престилки, майка ми ги шиеше. Кейти носеше ужасяващо продрана пародия на истинска женска рокля, която се предаваше от сестра на сестра в семейството ѝ, с дълга, провиснала фуста, която обираше прахоляка, и ботушки с копченца с изядени токове. Беше дребно момиченце, не по-висока от Джоу, но ѝ се удаваше да „бави“ деца. В семейство като нейното децата започват да „бавят“ едва ли не щом ги отбият. Понякога се мъчеше да се прави на голяма и на дама, и те срязваше с някоя поговорка, която според нея ти запушва устата и толкоз. Ако кажеш „много ме е еня“, тя начаса изтърсваше: „Много ме е еня вече го е еня, много ме е еня висна на въжето, много ме е еня падна във котлето, много ме е кипна и увря“. Ако я нагрубиш — „Дума дупка не прави“, ако пък се фукаш — „Пред погубел гордост върви, и пред падение — надутост“. Това се сбъдна съвсем буквално един ден, когато си играех на войник, напето удрях крак и паднах в едно кравешко лайно. Кейтиното семейство се свираше в кирлива смърдяща дупка на бедняшката улица зад пивоварната. У тях децата гъмжаха като гадинки. До едно бяха успели да се изплъзнат от ходенето на училище, което по онова време не беше чак толкова трудно, и започваха да изпълняват поръчки и да работват допълнителни пари по всевъзможни начини веднага щом проходим. Един от по-големите ѝ братя го прибраха за месец на топло за кражба на ряпа. Кейти престана да ни води на разходка година по-късно, когато Джоу навърши осем и момиче вече не можеше да му надвие. Беше открил, че у Кейти спят по петима на легло и я скъсваше от подигравки.

Горката Кейти! Роди първото си дете на петнайсет години. Никой не знаеше кой е бащата, май и самата Кейти не беше много сигурна. Повечето хора смятаха, че е някой от братята ѝ. Прибраха бебето в приюта, а Кейти замина на работа в Уолтън. След известно време се омъжи за един калайджия — неравностойна партия дори за момиче с нейния произход. За последен път я видях през 1913-а. Прекосях Уолтън с велосипед и минах покрай едни ужасяващи дървени бараки до железопътната линия, с огради от дъги за буре, където в определени месеци от годината стануваха циганите, ако ги пусне полицията. По едно време от една барака се подаде сбръчкана вещица с провиснала коса и опушено лице, на вид най-малко петдесетгодишна, и взе да тупа някаква черга. Беше Кейти, трябва да е била дваисет и седем годишна.

[1] Четвърт пени. — Б.пр. ↑

II

Четвъртък беше пазарен ден. Още рано сутринта селяци с кръгли червендалести лица като тикви, мръсни рубашки и грамадни обуца, покрити със засъхнали кравешки лайна, и помъкнали лескови шибалки докарваха стоката си на пазара. Часове наред цареше страхотна олелия: кучета лаят, прасета квичат, разносвачи с фургони се мъчат да си пробият път през тарапаната, плющят с камшици и псуват, а всеки, който има нещо общо с добитъка, крещи и хвърля тояги. Но голямата патърдия ставаше, като докарат бик на пазара. Дори на онази крехка детска възраст ми се струваше, че повечето бикове са безобидни и добросъвестни добичета, които искат само да си седят мирно на сергията, но какъв бик ще е това, ако половината град не излезе да го гони. Случвало се е някоя подплашена юница да се развърже и да хукне в някоя уличка, и тогава всеки, който се намери на пътя ѝ, застава на сред улицата, започва да размахва ръце като вятърна мелница и да вика: „У-у! У-у!“. Това уж хипнотизирало животните, но във всеки случай ги плашеше.

По някое време преди обяд в магазинчето ще влезе някой фермер, ще загребе шепа зърно за проба и ще го остави да изтече между пръстите си. Всъщност баща ми почти не работеше с фермери, защото нямаше фургон за доставки и не можеше да си позволи дългосрочни кредити. Въртеше, общо взето, дребна търговийка — храна за кокошки, фураж за конете на търговците и тъй нататък. Старият Бруър от Мил Фарм, скръндзав стар подлец с прошарена брада и без мустаци, се бавеше и по половин час, загребваше от зърното за кокошки и разсеяно го оставяше да изтече в джоба му, след което, разбира се, накрая се омиташе, без да си купи нищо. Вечерно време кръчмите се препълваха с пияни мъже. В онези дни бирата струваше два пенса за пинта и, за разлика от сега, съдържаше нещо веществено. По време на цялата Англо-бурска война наборният сержант висеше в кръчмата всеки четвъртък и събота вечер, стегнат и издокаран, като от кутия изваден, и щедро пръскаше пари. Някой път ще го видиш на другата сутрин да води някой грамаден, червендалест,

смутен селски младеж, снощи пиян, та две не вижда, а на сутринта открил, че ще му струва двайсет лири да се отърве от цялата работа. Хората стоят на прага на къщите си, и като ги видят, клатят глави, сякаш минава погребение: „Хубава работа! Войник се записал! Като си помислиш само! Такова хубаво момче!“. Това ги шокираше. В техните очи да се запишеш войник, е все едно момиче да стане уличница. Отношението им към войната и към армията беше много странно. Всички те хранеха добрите стари английски убеждения, че войниците са най-голямата измет на земята и всеки, който влезе в армията, ще се пропие до смърт и ще иде право в ада, но в същото време бяха добри патриоти, държаха британския флаг окачен на прозореца си и до дън душа вярваха, че англичаните никога не са били побеждавани в битка, и няма и да бъдат. По това време всички, включително неконформистите^[1], пееха сантиментални песни за „тънката червена линия“^[2] и момчето, загинало в бой далеч от дома. Запомнил съм, че тези момчета все умираха „сред писъка на бомби и куршуми“. Като дете се озадачавах. Бомби и куршуми — това ми беше ясно, но думата „писък“ извикваше в съзнанието ми чудновата картина на ято чайки. Когато обсадата на Мейфкинг бе свалена, едва не полудяха от радост, а със сигурност имаше и периоди, когато вярваха, че бурите подхвърляли бебета във въздуха и ги нанизвали на щиковете на пушките си. На стария Бруър така му дотегна децата да го сподирят с викове „Кругър!“, че към края на войната си обръсна брадата. Отношението им към правителството беше горе-долу същото. До един чистокръвни англичани, те се кълняха, че Вики е най-добрата кралица, живяла някога, а чужденците са мръсна сган, но в същото време на никой и през ум не му минаваше да плати данък, дори разрешително за куче, ако има начин да се измъкне. Преди и след войната Лоуър Бинфийлд беше либерален избирателен район. По време на самата война се състояха предсрочни избори, които ги спечелиха консерваторите. Бях твърде малък да проумея точно за какво става дума, само знаех, че съм консерватор, защото сините знаменца ми харесваха повече от червените, но съм запомнил събитието най-вече заради пияния, който падна по нос на паважа пред пивницата. Всред общото оживление никой не му обърна внимание и той лежа така, на жегата, а кръвта му засъхваше наоколо, и като изсъхна съвсем, стана мошава. Когато дойде време за следващите избори през 1906-а, вече

бях достатъчно голям горе-долу да проумея за какво става дума — и този път бях либерал, защото такива бяха всички останали. Хората гониха кандидата на консерваторите цял километър и го хвърлиха в един водопой, обрасъл с водна леща. В онези времена хората приемаха политиката много сериозно. Започваха да се запасяват с развалени яйца седмици преди началото на избори.

От най-ранно детство — от времето, когато избухна Англо-бурската война, съм запомнил голямата разправия между татко и чичо Изикиъл. Чичо Изикиъл имаше дюкянче на една пресечка на Главната улица, продаваше и по малко кроеше и кърпеше обуца. Търговийката му беше скромна и с времето се свиваше все повече, но това нямаше кой знае какво значение, защото чичо Изикиъл не беше семеен. Беше само полубрат на баща ми, при това много по-възрастен от него — най-малко двайсет години, и през петнайсетината години, в които присъства в живота ми, неизменно изглеждаше по един и същи начин. Представителен възрастен мъж, доста висок, с бяла коса и най-белите мустаци, които някога съм виждал — бели като хвърчилки на магарешки бодил. Имаше навика да се плесне по кожената престилка и да изпъне гръб — като реакция на постоянното привеждане над последната, предполагам, — след което излайваше мнението си право в лицето ти, а в заключение се закикотваше зловещо. Истински либерал от деветнайсетия век — от онези, дето не само те питат какво е казал Гладстон през 78-ма, ами знаят и отговора; както и един от малцината в Лоуър Бинфийлд, които останаха на едно и също мнение през цялата война. Постоянно клеймеше Джоу Чембърлейн и някаква шайка хора, които наричаше „оная паплач на Парк Лейн“. И до днес го чувам как спори с баща ми. „Пак ония с тяхната безпределна империя! Ама на мен не могат да ми я пробутат. Хе-хе-хе!“ После гласът на татко, тих, тревожен и съвестен, отговаря му нещо за бремето на белия човек и нашия дълг към бедните чернокожи, дето тия бури нещо ги измъчват, срамна работа. Когато чичо Изикиъл даде да се разбере, че е пробурски настроен и подкрепя идеята за „малка Англия“^[3], двамата с баща ми цяла седмица почти не си продумаха. После, като почнаха историите със зверствата, пак се скараха. Татко беше много разтревожен от разказите, които стигаха до него, и се изправи пред чичо Изикиъл съвсем ребром. Каквото и да смята той за Британската империя, едва ли намира за редно тия бури да подхвърлят бебета във

въздуха и да ги набучват на щиковете си, пък били те и само *негърчета*! Но чичо Изикиъл просто му се изсмя в лицето. Татко въобще не бил разбрал! Не бурите хвърляли бебета във въздуха, а британските войници! И всеки път ме сграбчваше — ще да съм бил петгодишен, — за да илюстрира тезата си. „Казвам ти, подхвърлят ги във въздуха и ги нанизват на байонетите си като жаби! Точно както аз подхвърлям този дребосък тук!“ При тези думи наистина ме подхвърляше нависоко и почти ме изпускаше, а аз живо си представях как летя във въздуха и тежко се набучвам върху ножа на някоя пушка.

Татко никак не приличаше на чичо Изикиъл. Не знам много за баба си и дядо си, починали са, преди да се родя, известно ми е само, че дядо ми бил кундурджия и към края на живота си се оженил за вдовицата на търговец на зърно, и така сме се сдобили с магазина. Не беше работа, която подхождаше на татко, макар да познаваше занаята на пръсти и да не спираше да работи. Не помня да съм го виждал без брашно по ръцете, в бръчките на лицето и в косата, доколкото му беше останала, освен в неделя и чат-пат в делничен ден вечер. Оженил се е след трийсет, а по времето, от което датират най-ранните ми спомени, ще да е бил към четирийсет. Беше дребен, посивял, кротък човечец, вечно по риза и с бяла престилка, на вид целият прашасал, заради брашното. Имаше валчеста глава, приплеснат нос, доста рунтав мустак, очила и сламеноруса коса, досущ като моята, но повечето опадала и вечно напудрена с брашно. От женитбата с вдовицата на търговеца на зърно дядо ми доста се позамогнал и татко учил в Уолтънската класическа прогимназия, където изпращали синовете си фермерите и по-имотните търговци, за разлика от чичо Изикиъл, който обичаше да се хвали, че кракът му не е стъпвал в училище и сам се е учил да чете вечерно време, на светлината на лоена свещ. Само че той беше с много по-пъргав ум от татко, можеше да спори с всекиго и цитираше пространно Карлайл и Спенсър. Татко не беше толкова схватлив, никога не си е падал по „книжните знания“, както сам казваше, и езикът му не беше много добър. В неделя следобед — единственото време, когато наистина си отпускате душата, се настаняваше край камината във всекидневната, „хубавичко да прочете“, както сам казваше, неделния вестник. Любимият му беше *Пийпъл* — майка предпочиташе *Нюз ъф дъ Уърлд*, според нея в него имало повече убийства. Виждам ги и до днес. Неделя следобед — лято,

разбира се, винаги е лято, — къщата още дъха на свинско печено със зеленчуци, майка от едната страна на камината, зачита най-новата криминална история и полека-лека задрямва с полуотворена уста, татко от другата, по пантофи и с очила, мъчително си проправя път през безкрайните колони зацапано мастило. Всичко пропито с мекото усещане за лято, мушкатото на прозореца, скорец пее някъде, а аз под масата с *Бойс Оун Пейпър*, уж покривката е палатка. После, по време на чая, докато бавно дъвчеше репички и пресен лук, татко разказваше умислено за прочетеното, за пожарите, корабокрушенията и скандалите във висшето общество, и тези нови летателни машини, и онзи (забелязвам, че и до днес се появява по неделните вестници на около всеки три години), дето го глътнал кит в Червено море, а три дни по-късно го извадили, жив, но избелен като платно от стомашните сокове на кита. Татко винаги приемаше тази история малко скептично, наред с новите летателни машини, иначе вярваше на всичко прочетено. До 1909-а никой в Лоуър Бинфийлд не вярваше, че човекът някога ще се научи да лети. Официалната доктрина гласеше, че ако Господ е искал да летим, щял е да ни даде крила. Чичо Изикиъл не можеше да се въздържа да не подметне, че ако Господ е искал да се возим, щял е да ни даде колела, но дори той не вярваше в новите летателни машини.

За такива неща татко се замисляше само в неделя следобед, и може би в единствената делнична вечер, когато се отбиваше в кръчмата да пие половин пинта бира. През останалото време винаги беше повече или по-малко погълнат в работата си. Нямахме какво толкова да се прави, но той вечно изглеждаше зает, или в плевника оттатък двора, бореше се с разни чували и бали, или в прашната малка бърлога зад тезгяха в магазина, събираше с изгризано моливче цифри в една тетрадка. Беше много честен и много отзивчив човек, и винаги много държеше да предлага качествена стока и никого да не измами, което дори в онези времена не беше най-удачният начин да напредваш в бизнеса. Беше тъкмо човек за дребна държавна службица, началник на пощенска станция, да речем, или на провинциална гара. Не притежаваше обаче нито нужната дързост и предприемчивост да заема пари и да разширява бизнеса, нито нужното въображение да измисля нови рекламни лозунги. Типично за него, единственият му изблик на въображение в живота — създаването на нова семенна смеска за птички в клетка (казваше се „Смеска Боулинг“ и беше известна в

радиус от десет километра) — всъщност беше заслуга на чичо Изикиъл. Чичо Изикиъл си падаше любител на птички и държеше в тъмното си дюкянче сума ти кадънки. Той развиваше теорията, че птичките в клетка посивявали поради липса на разнообразие в диетата. На двора зад магазина татко имаше малко парче земя, където гледаше двайсетина вида плевели под телена мрежа, сушеше семето и го примесваше в обикновената храна за канарчета. Джаки — червенушката, която висеше на витрината, уж беше реклама на „Смеска Боулинг“. Разбира се, Джаки, за разлика от повечето червенушки в клетка, така и не потъмня.

Майка си беше дебела, откакто я помня. Безспорно от нея съм наследил хипофизната си недостатъчност, или каквото там причинява напълняването.

Тя беше едра жена, малка по-висока от татко, с много по-светла коса от неговата и склонност да носи черни рокли. Само че не помня да съм я виждал без престилка, освен в неделя. Ще преувелича — но не много, — ако кажа, че не помня и да съм я виждал в момент, когато да не готви. Когато мислено се връщаш назад към дълъг период от време, хората винаги ти се струват застинали на конкретно място, в характерна поза. Имаш чувството, че правят все едно и също нещо. Е, тъкмо както, като си помисля за татко, винаги го виждам зад тезгяха, цялата му коса набрашнена, да събира цифри с изгризано моливче, което от време на време наплюнчва, а като си помисля за чичо Изикиъл, със зловещите му бели мустаци, го виждам да изпъва гръб и да се потупва по кожената престилка, така и като се замисля за майка, виждам я край кухненската маса, ръцете ѝ покрити с брашно до лактите, да разточва топка тесто.

Нали ги знаете едновременните кухни. Обширно помещение, доста сумрачно и прихлупено, с огромна греда напърно на тавана и каменен под, а отдолу — изба. Вътре всичко е грамадно, или поне така ми се струваше като дете. Гигантска каменна мивка, не с кран, а с помпа; едната стена цялата заета от кухненски бюфет от пода до тавана; исполинска печка, която гълта половин тон месечно и чието боядисване отнема един Господ знае колко часа. Майка край масата, разточва огромна топка тесто. И моя милост, пълзя наоколо и разхвърлям наръчи дърва, късчета въглища и ламаринени капани за хлебарки (слагаме ги във всеки тъмен ъгъл и примамвахме гадините с

бира), а от време на време се приближавам до масата да си изкрънкам нещо вкусно. Майка „не признаваше“ междинното прихапване. Получавах все един и същи отговор: „Бързо да те няма! Ще си развалиш вечерята. Голям си лакомник“. В редки случаи обаче ми отрязваше парченце захаросана портокалова коричка. Обичах да я гледам как разточва тестото. Да гледаш как някой върши работа, от която истински разбира — в това винаги се крие очарование. Погледайте как разточва тесто някоя жена — която наистина умее да готви, искам да кажа. Тя има необикновено, сериозно и владено, доволно изражение, сякаш жрица изпълнява свещен ритуал. А вътрешно, разбира се, се възприема тъкмо така. Майка имаше месести розови силни ръце, вечно посипани с брашно. Когато готвеше, извършваше всяко движение с великолепна прецизност и увереност. В нейните ръце всички миксери, месомелачки и точилки извършваха тъкмо онова, за което са създадени. Видиш ли я да готви, разбираш, че се намира в свят, където е на мястото си, сред неща, от които наистина разбира. Като изключим неделните вестници и някоя случайна клюка, външният свят не съществуваше за нея. Макар да четеше с по-голяма лекота от татко и за разлика от него, освен вестници, четеше и новелки, беше невъобразимо невежа. Давах си сметка за това още на десетгодишна възраст. Със сигурност не можеше да каже дали Ирландия се намира на изток или на запад от Англия, а едва ли до избухването на Първата световна война беше в състояние да назове и настоящия министър-председател. На всичко отгоре нямаше и капка желание да знае подобни неща. След време, когато четях за държавите на Изток, където практикуват полигамия, и за тайните хареми, в които заключват жените с черни евнуси, да ги пазят, често си мислех колко ли би се шокирала майка, ако научеше това. Почти я чувам да казва: „Ама че работа! Да си заключват така жените! Ами че бива ли такова нещо?!“ Не че щеше да е наясно какво е това, евнух. А в действителност живееше живота си в пространство, навярно тъкмо тъй малко и уединено, колкото средното женско крило в някоя мюсюлманска къща. Дори в собствения ни дом имаше кътчета, където кракът ѝ не стъпваше. Никога не се качваше в плевника и почти не влизаше в магазина. Едва ли съм я виждал да обслужи клиент. Нямаше представа кое къде стои и едва ли правеше разлика между пшеница и овес, докато не бъдат смлени на брашно. А и защо ли? Магазинът си

беше таткова работа, „мъжка работа“, и дори към паричната страна на въпроса тя не хранеше особено любопитство. Нейната работа, „женската работа“, беше да се грижи за къщата, яденето, прането и децата. Би припаднала, ако видеше татко или друг представител на мъжкия пол да се мъчи да зашие копче.

Що се отнася до храненето и тъй нататък, нашият дом беше от онези, където всичко върви като по часовник. Или не, не като по часовник, защото това предполага нещо механично. По-скоро като естествен процес. Знаеш, че утре сутрин закуската ще бъде на масата, тъй както и че слънцето ще изгрее. През целия си живот майка си лягаше в девет часа вечерта и ставаше в пет сутринта, и би намерила за смътно греховно — някак упадъчно, чуждоземно и аристократично — да се излежаваш до по-късно. Макар да нямаше нищо против да плаща на Кейти Симънс да ни води двамата с Джоу на разходка, не би понесла мисълта да си вземе жена да ѝ помага в домакинството. Твърдо вярваше, че наемните помощници все замитат мръсотията под бюфета. У нас масата винаги се слагаше навреме. Какви обилни трапези бяха — говеждо варено с кнедли, говеждо печено с йоркшърски пудинг, овнешко варено с каперси, свинска глава, ябълков пай, стафиден пудинг и руло с мармалад, — с молитва преди и след хранене. По онова време старите представи за отглеждането на децата още важаха с пълна сила, макар бързо да отмираха. На теория децата все така ги налагаха с каиш и ги отпращаха да си лягат без вечеря, само на хляб и вода, а и със сигурност те грозеше опасността да те вдигнат от масата, ако се храниш твърде шумно, задавиш се, откажеш нещо „полезно за здравето“ или „отговаряш“. На практика в нашето семейство не цареше кой знае каква дисциплина, а от двамата майка ми беше по-строгата. Татко, макар все да повтаряше „Който жали пръчката си, мрази сина си“, всъщност беше прекалено мекушав с нас, и особено с Джоу — тежък случай от самото начало. Той все се канеше да му тегли един хубав бой и все ни разправяше, макар днес да ми се струва, че ни е лъгал, как собственият му баща го налагал с каиша, но това така и не се случи. Още на дванайсет Джоу беше твърде силен и майка не можеше да го метне в скута си и да го нашляпа, а след това вече нямаше как да му се въздейства.

В онези времена все още се смяташе за правилно родителите по цял ден да повтарят на децата си „недей“. Току някой се хвалеше как е

„претрепал сина си от бой“, задето го хванал да пуши, да краде ябълки или птичи яйца. И в някои семейства действително се стигаше до пердах. Например старият Лъвгроув — седларят, хвана веднъж двамата си сина, дангалаци на по шестнайсет и петнайсет, да пушат в градинската барака, и така ги натимари, че се чуваше из целия град. Лъвгроув беше заклет пушач. От тези тупаници като че ли нямаше никаква полза, всички момчета крадяха ябълки, изпразваха гнезда и рано или късно се научаваха да пушат, ала идеята, че децата трябва да се стягат продължаваше да битува. Почти всичко интересно беше забранено — поне на теория. Според майка каквото и да хрумне на едно момче, все е „опасно“. Плуването е опасно, катеренето по дървета е опасно, както и пързаянето, висенето отзад по каруците, играта с прашка и дори ловенето на риба. Всички животни са опасни, освен Нейлър, двете котки и Джаци — червенушката. Всяко животно си има специфичен, утвърден метод за нападение. Конят ще те ухапе, прилепът ще ти се заплете в косата, щипалката ще ти влезе в ухото, лебедът ще ти счупи крак с крило, бикът ще те метне, а змията ще те „ужили“. Всички змии жилият, според майка, а когато цитирах енциклопедията от вестника — че змиите хапят, а не жилият, тя само ми каза да не й отговарям. Гущерът, слепокът, краставата и водната жаба, както и тритонът също жилият. Всички насекоми жилият, освен мухите и хлебарките. Фактически всички видове храна, освен на масата вкъщи, са или отровни, или „вредни за здравето“. Суровите картофи са смъртоносна отрова, както и гъбите, освен ако ги купиш от зарзаватчийницата. Суровото цариградско грозде предизвиква колики, а суровите малини — обриви. Ако се къпеш след хранене, умираш от гърчове; ако се порежеш между палеца и показалеца, хващаш тетанус, а ако си измиеш ръцете във водата от варените яйца, ще ти излязат брадавици. Почти всичко в нашия магазин е отровно, ето защо майка сложи дървената преграда. Храната за добитъка е отровна, както и зърното за домашните птици, наред със синапа и онази добавка, наречена „птича подправка «Карсуд»“. Сладкишите са вредни, както и междинното похапване, но колкото и да е чудно, по отношение на определени неща винаги го позволяваше. Когато правеше сладко от сливи, винаги ни позволяваше да изядем онова сиропоподобно нещо, дето се образува на повърхността, и тогава се натъпквахме до припадък. И макар почти всичко на света да беше или опасно, или

отровно, имаше неща, които притежаваха тайнствени добродетели. Суровият лук лекува почти всичко. Вързан на врата чорап е цяр за болно гърло. Сяра във водата на кучето действа тонизиращо и в паничката на стария Нейлър на задната врата година след година стоеше по една бучка, която никога не се разтваряше.

Пиехме чай в шест часа. Обикновено майка приключваше с домакинската работа към четири, а докъм шест сядаше да изпие чаша чай на спокойствие и „да си прочете вестника“, както казваше. В интерес на истината почти не четеше вестници, освен в неделя. В останалите дни от седмицата те оповестяваха само последните новини, а убийства ставаха съвсем рядко. Само че редакторите на неделните издания бяха проумели, че хората не се интересуват дали любимите им убийства са актуални, та като нямаше пресни престъпления, изваждаха някое старо, понякога още от времето на доктор Палмър и госпожа Манинг. Мисля, че за майка светът извън Лоуър Бинфийлд беше преди всичко място, където се извършват престъпления. Престъпленията пленяваха въображението ѝ, защото, както често казваше, просто не разбира как може хората да са толкова лоши. Да прережат гърлото на жена си, да заровят баща си под циментов под, да хвърлят бебе в кладенец! Как е възможно да се правят подобни неща! Паниката около Джак Изкормвача гръмнала точно по времето, когато майка и татко се оженили, и големите дървени капаци на прозорците на магазина, които спускахме всяка вечер, датираха оттогава. Капаците вече излизаха от мода, повечето магазини по Главната нямаха, но зад тях майка се чувстваше по-спокойна. Все имала ужасното чувство, така твърдеше, че Джак Изкормвачът се укрива в Лоуър Бинфийлд. Историята с Крипън — но това беше години по-късно, вече почти бях пораснал — страхотно я разстрои. Още чувам гласа ѝ: „Да накълца жена си на парчета и да я натъпче в избата за въглища! Отде му е хрумнало това! О, какво ще го направя, само да ми падне!“. И любопитното е, че когато мислеше за ужасяващата злина на дребния американски доктор, който накълцал жена си на парчета (при това доста ловко я обезкостил, а главата ѝ хвърлил в морето, ако се не лъжа), наистина се просълзяваше.

Но през седмицата най-често четеше *Хилдас Хоум Къмпаниан*. По онова време той беше неразделна част от домовете като нашия, впрочем съществува и до днес, макар и поизместен от по-лъскавите

женски вестници, които се напоявиха след войната. Онзи ден прелиствах един брой. И той се е променил, но не колкото повечето неща. Все същите безконечни истории с продължение, които се точат по шест месеца (а накрая всичко се оправя и очакваме сватбени камбани), все същите домакински съвети, все същите реклами за шевни машини и средства против напукани пети. Променили са се основно печатът и илюстрациите. Едно време героинята трябваше да изглежда като пясъчен часовник, а днес — като цилиндър. Майка четеше бавно и вярваше, че трябва да си избие трите пенса от *Хилдас Хоум Къмпаниан*. В стария жълт фотьойл край огнището, с крака, вдигнати върху желязната решетка, и чайничето силен чай, което се запарва на поставката до огъня, с търпеливо упорство тя го изчиташе от начало до край, включително историята с продължение, двата разказа, домакинските съвети, рекламите за кожния мехлем „Зам-Бюк“ и отговорите на читателски писма. Обикновено *Хилдас Хоум Къмпаниан* ѝ стигаше за цялата седмица, а понякога дори не го дочиташе. Понякога топлината на огъня или жуженето на мухите в летния следобед я унасяха в дрямка и към шест без петнайсет се събуждаше, ужасно стресната, хвърляше поглед към часовника над камината и изпадаше в паника, че ще закъсне с поднасянето на чая. Но никога не закъсняваше.

В онези времена — преди 1909-а, ако трябва да сме точни — татко все още можеше да си позволи момче за всичко, та го оставяше в магазина и идваше на чай с ръце, целите напудрени с брашно. Тогава майка спираше да реже хляб за момент и се обръщаше към него с думите: „Татко, кажи молитвата“, той замънкваше почтително, а ние свеждахме глави на гърдите си: „Благослови всички твои дарове, които сега ще приемаме — и дай ни, Господи, да ги приемем с благодарност — Амин“. По-късно, когато Джоу поотрасна, думите ѝ бяха: „Днес ти кажи молитвата, Джоу“, и Джоу избъбляше същото. Майка никога не казваше молитвата: трябваше да бъде представител на мъжкия пол.

Лятно време следобед винаги жузаха сини мухи месарки. У нас не беше много чисто, но хигиеничните домове в Лоуър Бинфийлд се брояха на пръсти. Градът трябва да е бил към петстотин къщи и едва ли е имало повече от десет с баня и петдесет с онова, което днес бихме нарекли клозет с течаща вода. Лятно време задният двор вечно вонеше на казан за смет. И във всички къщи имаше насекоми. Ние имахме

хлебарки в ламперията и щурци някъде зад кухненската печка, освен, разбира се, брашнените червеи в магазина. По онова време дори горда домакиня като майка ми не намираше нищо неприемливо в хлебарките. Те бяха неизменна част от кухнята, колкото и кухненският бюфет и точилката. Само че има насекоми и насекоми. Къщите на лошата улица зад пивоварната, където живееше Кейти Симънс, гъмжаха от дървеници. Майка или коя да е друга съпруга на търговец би умряла от срам, ако имаше дървеници в къщата си. Всъщност благоприличието изискваше даже да не знаеш как изглеждат дървениците.

Едрите сини мухи месарки долитаха тържествено в килера и се настаняваха с копнеж върху телените захлупаци на месото. „Да им се не види и мухите!“, казваха хората, но мухите са Божя работа, и освен да се наслагат захлупаци на месото и мухоловки, няма какво много да се направи. По-напред казах, че най-първият ми спомен е свързан с миризмата на еспарзета, но миризмата на казана за смет също е доста ранен спомен. Като си помисля за кухнята на майка с каменния под, капаните за хлебарки, стоманената решетка на огнището и черната печка, сякаш винаги долавям жуженето на мухите и смрадта на боклукчийския казан, както и на стария Нейлър, който излъчваше доста силна миризма на куче. А Господ ми е свидетел, че има далеч по-лоши миризми и звуци. Кое по-приляга на слуха ви, муха месарка или бомбардировач?

[1] Става дума за последователите на всички протестантски течения, отказващи да приемат реда на господстващата англиканска църква. — Б.пр. ↑

[2] По повод битката при Балаклава (25 октомври 1854 г.), ключова за изхода на Кримската война, военният кореспондент на в. „Таймс“ Уилям Ръсъл пише, че между напредващите руснаци и британския лагер не се виждало друго, освен „тънката червена линия, обточена със стомана“ на 93-ти полк. Съкратена на „тънка червена линия“, фразата добива популярност като символ, с право или не, на британското хладнокръвие в боя. — Б.пр. ↑

[3] Изразът датира от времето на Втората англо-бурска война (1899–1901); описва схващанията на противниците на идеята за

Британска империя — Англия не бива да се разпростира отвъд пределите на Обединеното кралство. — Б.пр. ↑

III

Джоу започна в Уолтънската класическа прогимназия две години преди мен. И двамата не сме учили там, докато не навършихме девет години. Това означаваше седем километра с велосипед сутрин и вечер, а майка се боеше да ни пуска в движението, макар че тогава имаше съвсем малко автомобили.

Няколко години учехме в домашното училище на старата госпожа Хаулет. Децата на повечето търговци ходеха там, за да им бъдат спестени срамът и унижението от учението в пансион, макар всички да знаеха, че майка Хаулет е стара мошеничка и въобще не я бива за учителка. Беше над седемдесет, силно оглушала, почти не виждаше през очилата си и цялото ѝ оборудване се състоеше в една пръчка, черна дъска, няколко изрѳани граматики и две дузини миризливи плочи. Справяше се само с момчетата, а момчетата просто ѝ се присмиваха и бягаха от час, когато им хрумне. Веднѳж избухна страхотен скандал, защото едно момче пѳхнало ръка под полата на някакво момиче — нещо, което тогава нищо не ми говореше. Майка Хаулет успя да го потули. Ако направиш нещо ужасно лошо, неизменно казваше: „Ще кажа на баща ти“, и в извънредно редки случаи наистина го правеше. Но ние бяхме достатъчно прозорливи да проумеем, че не смее да го прави твърде често, а дори когато посегне да те шибне с пръчката, е тѳй стара и непохватна, че лесно можеш да ѝ се изплъзнеш.

Джоу беше едва осемгодишен, когато се хвана с една размирна банда калпазани, които се бяха кръстили „Черната ръка“. Главатар им беше Сид Лѳвгроув, по-малкият син на седларя, на около тринайсет, имаше и още две момчета, синове на търговци, едно момче за всичко от пивоварната и две селянчета, които понякога успяваха да се измъкнат от работа и да се поскитат с бандата няколко часа. Селянчетата бяха двама едри ахмаци, издули до прѳсване рипсените си гащи, с много силен акцент и доста презрително отношение към останалите в бандата, но те ги търпяха, понеже знаеха двойно повече за животните от всекиго от тях. Единият, по прякор Рижия, понякога

дори ловеше зайци с голи ръце. Като видеше заек, спотаен в тревата, връхлиташе отгоре му с разперени ръце като орел. Съществуваха голямо социално различие между синовете на търговците и синовете на работниците и ратаите, но местните момчета по правило не обръщаха почти никакво внимание на тези неща докъм шестнайсетгодишна възраст. Бандата си имаше тайна парола и „изпитание“, което включваше да си порежеш пръста и да изядеш червей, и се имаха за страшни бандити. Определено успяваха да създават неприятности — чупеха прозорци, гонеха кравите, късаха чукчетата на вратите и крадяха плодове с тонове. Понякога през зимата успяваха да заемат няколко питомни порчета и ходеха да ловят плъхове, ако фермерите им позволят. До един имаха прашки и вечно спестяваха за пищов кремъклия, който по онова време струваше пет шилинга, но никога не успяваха да съберат повече от три пенса. През лятото ходеха за риба и крадяха яйца от птичите гнезда. Докато учеше при госпожа Хаулет, Джоу бягаше от училище поне веднъж седмично, а дори в класическата прогимназия съумяваше някак си да се измъкне поне веднъж на две седмици. В новото училище имаше едно момче, син на аукционер, което умееше да имитира всякакви почерци и за едно пени фалшифицираше бележка от майка ти, че вчера си бил болен. Разбира се, аз давах мило и драго да се присъединя към Черната ръка, но Джоу все ме отрязваше, че не искали разни загубени дечица да им се мотаят из краката.

Всъщност истински ме привличаше ходенето на риба. На осемгодишна възраст не бях ловил риба нито веднъж, освен със серкме за едно пени, с което се случва и да хванеш някоя бодливка. Майка се ужасяваше от мисълта да ни пуска да ходим в близост до водоеми. Беше „забранила“ риболова по същия начин, както тогавашните родители „забраняваха“ почти всичко, а аз още не бях осъзнал, че възрастните не са всевиждащи. Но идеята за риболова ме влудяваше от възторг. Много пъти съм минавал покрай гьола на Мил Фарм и съм гледал малките шарани да се припичат на повърхността, а понякога под върбата в дъното някой голям екземпляр, който в моите очи изглеждаше дори огромен — петнайсет сантиметра дълъг, примерно — ще се издигне изведнъж на повърхността, ще лапне някоя личинка и отново ще потъне в дълбините. Прекарвал съм часове наред с нос, залепен о витрината на „Уолисис“ на Главната, където се продаваха

рибарски такъми, пушки и велосипеди. В летните утрини лежах буден и си припомнях историите на Джоу за риболова, как приготвяш качамака, как плувката подскача и потъва, ти чувстваш, че въдицата се огъва в ръцете ти и рибата опъва влакното. Има ли смисъл изобщо да се говори за това, питам се — вълшебното обаяние на рибата и риболова в детските очи? Някои деца изпитват подобно чувство към пушките и стрелбата, други — към моторетките, самолетите или конете. То не подлежи на обяснение или логика, чисто и просто е магия. Една сутрин — беше юни, ще да съм бил на осем — знаех, че Джоу ще избяга от училище и ще иде за риба, и реших да го последвам. Джоу някак си се догади какво замислям и ме почна, още докато се обличахме.

— Слушай какво, млади Джордж! Не си и помисляй да идваш с бандата. Ще си стоиш у дома.

— Не, не съм. Не съм си помислил нищо такова.

— Не, помисли си! Помисли си, че днес ще дойдеш с нас.

— Не съм си помислил!

— Помисли си!

— Не съм си помислил!

— Помисли си! Ще си стоиш у дома. Не искаме да ни се влачат разни смотани дечица.

Тъкмо беше научил думата „смотан“ и я използваше под път и над път. Татко го чу веднъж и се закле да го претрепе от бой, но както обикновено не го направи. След закуска Джоу, с ученическа чанта и фуражка, отпраши с велосипеда, пет минути по-рано, както винаги, когато се канеше да офейка от училище, а стана ли време да тръгвам за майка Хаулет, аз се изнизих тайничко и се скрих на пътеката зад градините под аренда. Знаех, че бандата ще ходи на гьола край Мил Фарм и се канех да ги последвам, ако ще да ме убият. Сигурно ще ме напердашат, и сигурно няма да успея да се върна за вечеря, тогава майка ще разбере, че съм избягал от училище и също ще ме напердаши, но хич не ме е грижа. Просто умирах да ида на риба с бандата. А бях и хитър. Оставих на Джоу достатъчно време да заобиколи отдалеч и да стигне до фермата по пътя, после продължих по пътеката и заобиколих ливадите оттатък плета, за да се добера до гьола, преди бандата да ме е видяла. Беше великолепна юнска утрин. Лютичетата ми стигаха до коленете. Лек като въздишка ветрец едва

поклащаше върхарите на брястовете и бухлатите зелени облаци от листа бяха някак меки и разкошни като коприна. И беше девет сутринта, аз бях на осем години, а наоколо ми ранно лято, огромни избуяли плетове, шипките още в цвят, в небето се носят пухкави бели облачета, а в далечината — ниските хълмове и неясните синкави очертания на горите край Ъпър Бинфийлд. Но за всичко това аз и пет пари не давах. Умът ми беше само в зеления гьол, шарана и бандата с техните кукички, въдици и въдичарски качамак. Сякаш те са в рая, а аз непременно трябва да ги последвам. И ето че съвсем скоро успях да се промъкна до тях — бяха четирима: Джоу и Сид Лъвгроув, момчето за всичко и едно друго момче, син на търговец, май се казваше Хари Барнс.

Джоу се обърна и ме видя.

— Господи! Хлапето! — каза той и пристъпи насреща ми като котарак, който се готви да налети на бой. — Така, така! Казах ли ти аз? Веднага да се прибираш вкъщи, на бегом.

Двамата с Джоу имахме склонност да говорим на диалект, когато сме развълнувани. Отстъпих назад.

— Няма дъ съ прибирь.

— Ш'съ прибиреш.

— Я му цапни един по ухото, Джоу — предложи Сид. — Не щем да ни се мотаят разни дечурлига.

— Прибирьш ли съ вкъщи? — попита Джоу.

— Не.

— Добре тугаз, гуспудинчу! Добре!

И се нахвърли върху ми. В следващия миг ме погна и ме заобсипва с юмруци. Но аз не се отдалечавах от езерото, просто обикалях в кръг. Най-сетне ме хвана, тръшна ме на земята, затисна ръцете ми с колене и взе да ми мачкоти ушите — любимото му мъчение, което, добре знаеше, не можех да понасям. Вече се обливах в сълзи, но още не исках да се предам и да обещаая да се прибера у дома. Исках да остана и да ловя риба с бандата. Изведнъж останалите минаха на моя страна и казаха на Джоу да слезе от гърдите ми, а аз да остана, ако искам. Та в крайна сметка все пак останах.

Другите момчета имаха кукички, въдици и плувки, и топка въдичарски качамак в една торбичка, а сега всички си отразяхме по една тънка пръчица от върбата в дъното на гьола. Къщата на фермера

беше само на двестатина метра, та трябваше да се крием, защото старият Бруър много гонеше за риболов. Не че с нещо му бъркаше работите — той използваше гьола само за водопой на добитъка, но просто мразеше момчета. Останалите от бандата ревниво пазеха положение, постоянно ми повтаряха да се скрия в сенките и ми натякваха, че съм просто едно дете и нищо не разбирам от риболов. Твърдяха, че вдигам страхотен шум и ще изплаша цялата риба, макар че всъщност вдигах двойно по-малко шум от всички останали. На това отгоре не ми позволиха да седна при тях, ами ме изпратиха в друг край на гьола, където водата беше по-плитка и нямаше много сянка. Казаха, че дете като мен положително ще разплисква водата и ще изплаши рибата. Този край беше много калпав — обикновено рибата не идваше насам. Знаех това. Сякаш инстинктивно разпознавах местата, където кълве. Както и да е, най-сетне бях на риболов. Седях на тревясалия бряг с въдица в ръце, наоколо ми жужат пчели и ухае на див джоджен до премала, гледах червената плувка върху зеленикавата вода и бях щастлив като калайджия, макар че следите от сълзи и кал по лицето ми още не бяха засъхнали.

Бог знае колко време сме седели там. Утринта се точеше безкрайна, слънцето се издигаше все по-високо, а никой не беше хапвал и залък. Плувките лежаха на повърхността като заковани. Ако потопиш поглед във водата, се виждаше много надълбоко, сякаш надзърташ в тъмнозелено стъкло. По-нататък, към средата на гьола, стоеше рибата, беше се кротнала точно под повърхността и се припичаше на слънце, а от време на време в треволяците край брега изплуваше някой тритон и си почиваше, с лапички върху стеблата, муцунката му едва-едва се подаде от водата. Но рибата не даваше. Току някой ще подвигне, че дава, ала все се оказваше лъжа. А времето се точеше безкрайно, ставаше все по-горещо и по-горещо, мухите жив те изяждаха, а дивият джоджен ухаеше като магазинчето на майка Уийлър. Изпитвах все по-силен глад, още повече че не знаех със сигурност откъде ще се сдобия с обяд. Но седях, кротък като мишчица, и не откъсвах поглед от плувката. Другите ми бяха дали качамак колкото топче — толкова ми стигало, но дълго време не смеех дори да сменя стръвта, защото всеки път, щом изтеглев въдицата, те се кълняха, че вдигам шум, колкото да изплаша рибата в радиус от пет мили.

Ще да сме седели към два часа, когато моята плувка изведнъж потрепна. Знаех, че е риба. Сигурно някоя, дето е минала оттук случайно и е забелязала стръвта. Човек не може да обърка движението на плувката, когато рибата наистина кълве. Съвсем различно е от когато въдицата трепне в ръцете ги неволно. В следващия миг подскочи рязко и почти се потопи. Не можех повече да се сдържам. Подвикнах на останалите:

— При мен дава!

— Дрън-дрън! — не закъсня Сид Лъвгроув.

Но в следващия миг вече нямаше съмнение. Плувката потъна право надолу, още я виждах под водата, една такава размазано червено петно, и въдицата помръдна в ръката ми. Господи, какво чувство е това! Въдицата трепва, влакното се изпъва, а в другия ѝ край — риба! Останалите забелязаха, че и въдицата ми се огъва, мигом захвърлиха своите пръти на земята и се втурнаха да ме наобиколят. Дръпнах с все сила и рибата — ужасно грамаден сребрист шаран — прелетя във въздуха. В следващия миг всички писнахме отчаяно. Рибата се изплъзна от кукичката и падна в дивия джоджен край брега. Само че понеже се случи в плиткото и не можа да се преобърне, миг-два остана да лежи безпомощно. Джоу се хвърли във водата, изпръсквайки всички ни, и я сграбчи с две ръце.

— Пипнах го!

Запокити шарана на тревата и в същата секунда всички наколеничихме наоколо му в тревата. Как потривахме длани! Горкото умиращо създание се мяташе, а перките му блещукаха във всички цветове на дъгата. Беше „огромен“ шаран, най-малко двайсет сантиметра дълъг, и да е тежал към стотина грама. Как крещяхме от радост при вида му! Но в следващия миг сякаш тъмен облак легна отгоре ни. Вдигнахме глави и що да видим — старият Бруър се надвесил над нас с високата си шапка — от онези, дето се носеха навремето, кръстоска между цилиндър и бомбе, — стиснал в ръка кожените си тиранти и една дебела лесковина.

Изведнъж се подплашихме като яребици, когато в небето се вие ястреб. Фермерът местеше поглед от момче на момче. Имаше противна старческа уста без пукнат зъб, а понеже беше обръснал и брадата си, брадичката му мязаше на лешникотрошачка.

— Какво правите тук, момчета?

Не беше трудно да се отгатне какво правим. Никой не отвърна.

— Май сте дошли да ловите риба в моя гьол! — неочаквано изрева той, в миг се нахвърли върху нас и взе да раздава удари във всички посоки.

Черната ръка се разпадна и се разбяга. Зарязахме всичките такъми, наред с рибата. Старият Бруър ни гони чак досред ливадата. Краката му бяха вдървени и не можеше да тича много бързо, но докато му се изплъзнем, добре ни опердаши. Оставихме го насред поляната, да крещи подир нас, че ни знае имената на всичките и ще каже на бащите ни. Аз тичах последен и отнесох най-много бой. Като се преметнахме отгатък плета, прасците ми бяха покрити с противни червени резки.

Прекарах остатъка от деня с бандата. Още не бяха взели решение дали ме приемат за член, но за момента ме търпяха. Момчето за всичко, което под един или друг предлог се беше освободило от работа до обяд, трябваше да се връща в пивоварната. Останалите поехме на дълга, лъкатушна разходка, като по пътя често спирахме да берем това-онова за похапване — в каквито често се впускат момчетата, когато са далеч от дома по цял ден, особено без разрешение. Беше първата ми истинска момчешка разходка, съвсем различна от разходките ни с Кейти Симънс. Изядохме си обяда в един пресъхнал канал на края на града, целият в ръждиви консервни кутии и див копър. Другите ми дадоха част от своя обяд, а Сид Лъвгроув имаше един пенс, с който изпратихме едно момче да купи чудовище за пени и после си го поделихме. Беше много горещо, копърът дъхтеше много силно, а от газираната лимонада се оригнахме. После се заскитахме по прашния бял път към Тъпър Бинфийлд — за пръв път отивах натам, струва ми се, — и навлязохме в буковите гори с килимите им от сухи листа и огромните им гладки стволове, които се извисяват чак до небето, та птиците във върхарите изглеждат отдолу като точици. По онова време човек можеше да обикаля горите на воля. Бинфийлд Хаус беше затворен, вече не пазеха фазаните от браконieri, най-много да срещнеш някой колар с товар дърва. Намерихме едно отрязано дърво — пръстените на дънера приличаха на мишена и ние се спряхме да я позамеряме с камъни. После другите стреляха с прашки по птиците, а Сид Лъвгроув се кълнеше, че е ударил сипка, но се заклешила в един чаталест клон. Джоу му каза, че лъже, двамата се скараха и едва не се

сбиха. После се спуснахме в една карстова дупка, затрупана с дебел пласт сухи листа, и викахме, за да чуем ехото. Някой подхвърли неприлична дума и останалите заизреждаха всички цинизми, които са им известни, а на мен ми се подиграха, че знам само три. Сид Лъвгроув заяви, че знаел как се раждат бебетата и че е точно като при зайците, само дето бебето излиза от пъпа на жената. Хари Барнс започна да дълбае думата ----- в кората на едно буково дърво, но се отегчи на третата буква. После минахме покрай портиерската къщичка на Бинфийлд Хаус. Говореше се, че някъде в имението имало езеро с гигантска риба, но досега никой не се беше престрашавал да влезе, защото старият Ходжес, пазачът, който беше и нещо като уредник на къщата, „мразеше“ момчета. Сега копаеше в зеленчуковата си градина. Взехме да го нагрубяваме през оградата, докато не ни пропъди, после се спуснахме към пътя за Уолтън и започнахме да дразним коларите, но се криехме зад плета, за да не ни достигат с камшиците си. Край пътя имаше едно място, било някога каменоломна, после — бунище, а накрая се беше превърнало в пустеец къпинак. Наоколо се издигаха огромни купчини ръждясали стари консервни кутии, велосипедни рамки, пробити тенджери и натрошени бутилки, гъсто обрасли в бурени — прекарахме там почти час и целите се изпоцапахме, да ровим за стари железни пръти за ограда, понеже Хари Барнс се кълнеше, че лоуърбинфийлдският ковач плащал по шест пенса за петдесет кила старо желязо. После Джоу намери в една къпина гнездото на окъснел дрозд, пълно с още неоперени пиленца. След дълъг спор какво да правим с тях, накрая ги извадихме, замеряхме ги с камъни и в крайна сметка ги стъпкахме с крака. Вече приближаваше време за чай. Знаехме, че старият Бруър ще удържи на думата си и ни чака голям бой, но взехме много да огладняваме и не ни се скиташе още дълго. Най-сетне се повлякохме към дома, а по пътя имахме още една разправия, защото на минаване покрай градините под аренда забелязахме един плъх и го подгонихме с пръчки, а старият Бенет, началник-гарата, който работеше в градината си всяка вечер и много се гордееше с това, ни подгони, обезумял от ярост, задето сме му сгазили лехата с лук.

Бях изминал петнайсет километра, но не чувствах умора. Цял ден се влачих след бандата и се опитвах да правя всичко досущ като тях, те ме наричаха „детето“ и всячески ми демонстрираха

пренебрежението си, но аз не се предавах. Отвътре ме изпълваше великолепно чувство, чувство, което няма как да ви е познато, освен ако сте го изпитвали — но ако сте мъж, несъмнено все някога сте го изпитвали. Знаех, че вече не съм дете, а най-сетне съм станал момче. А да бъдеш момче, е прекрасно нещо, да се скиташ там, където възрастните няма как да те стигнат, да гониш плъхове, да убиваш птици, да хвърляш камъни, да се заяждаш с коларите и да крещиш мръсни думи. То е едно такова силно, нагло чувство; усещане, че знаеш всичко и не те е страх от нищо, все обвързано с нарушаването на правилата и убиването на разни неща. Белите прашни пътища, топлите потни дрехи на гърба ти, мирисът на копър и див джоджен, вкусът на газирана лимонада и газът, който те кара да се оригваш, стъпкването на пиленца, усещането как рибата опъва влакното — те са все част от него. Слава богу, че съм мъж, защото никоя жена не познава това чувство.

Естествено старият Бруър беше изпратил вест до всички семейства. Татко беше много навъсен, взе от магазина един каиш и се закачи да „претрепе от бой“ Джоу. Но Джоу се дърпаше, викаше и риташе, та в крайна сметка баща ми успя да го плесне само два-три пъти. На следващия ден обаче брат ми си отнесе един пердах от директора на прогимназията. И аз понечих да се дърпам, но нали бях още малък, майка ме метна в скута си и добре ме подреди с каиша. И така, този ден ядох пердаха три пъти — веднъж от Джоу, веднъж от стария Бруър и веднъж от майка. На следващия ден бандата реши, че всъщност още не съм неин член и все пак трябва да мина през „изпитанието“ (думата бяха заимствали от каубойските романи). Стриктно настояваха червеят да се сдъвче, преди да се глътне. Нещо повече, понеже бях най-малкият и ми завиждаха, задето единствен хванах нещо, после говореха, че тя, рибата, всъщност не била голяма. Обикновено тенденцията при рибите, когато хората говорят за тях е, да стават все по-големи, но тази все повече се смаляваше, докато накрая по чуждите приказки излизаше, че е била едва ли не колкото лещанка.

Но няма значение. Важното е, че ходих на риболов. Видях плувката да се забива под водата и почувствах как рибата поведе въдицата, и каквито и лъжи да измислят, това не можеха да ми го отнемат.

IV

От следващите седем години, от когато бях на седем, докато станах на петнайсет, помня главно риболова.

Не мислете, че не съм правил нищо друго. Просто когато се връщаш назад към дълъг период от време, определени неща така изпъкват, че засенчват всичко останало. Разделих се с майка Хаулет и постъпих в частната прогимназия, с кожена чанта и черна фуражка с жълти лентички, получих първия си велосипед, а дълго след това и първите си дълги панталони. Първият ми велосипед беше с фиксирано колело — със свободно по онова време бяха много скъпи. На надолнище вдигаш крака върху вилката и оставяш педалите да се превъртат с бясна скорост. Това беше типична гледка за ранните години на двайсетия век — момче хвърчи по склон с отметната назад глава и вирнати във въздуха крака. Постъпих в прогимназията със страх и трепет, заради ужасяващите истории, които бях слушал от Джоу за стария Уискърс^[1] (името му беше Уикси), директорът — дребен мъж, дете действително вдъхваше страх с вида си, имаше лице като вълча муцуна, а в дъното на класната стая държеше витрина с пръчки, и понякога ги вадеше и така шибаше въздуха, че кръвта ни се смразяваше. Но за своя изненада се учех доста добре. И през ум не ми е минавало, че може да съм по-умен от Джоу, който беше с две години по-голям от мен и ме тероризираше, откакто проходих. Всъщност Джоу беше пълен тъпак, наказваха го с пръчката средно веднъж седмично и докъм шестнайсетгодишна възраст все се влачеше на опашката по успех. Втория учебен срок спечелих награда по аритметика и по някаква странна дисциплина, която се занимаваше главно със сушени цветя и се зовеше „Естествознание“, а като навърших четиринайсет, Уискърс заговори за стипендии и университета в Рединг. Татко, който по онова време хранеше амбиции за нас с Джоу, много настояваше да уча в „колеж“. Във въздуха витаеше идеята, че аз ще бъда учител, а Джоу — аукционер.

Но нямам много спомени от училище. Попадах съм сред хора от висшите класи, например по време на войната, и съм се изумявал от

факта, че така и не надрастват убийствената подготовка, която получават в частните училища. Или се превръщат в плоски слабоумници, или прекарват остатъка от живота си да ритат против нея. С момчетата от нашата класа не беше така — синовете на дребните търговци и фермерите. Постъпваш в класическата прогимназия и учиш там до шестнайсетгодишна възраст, но само за да демонстрираш, че не си проли, инак самото училище е най-вече място, от което само гледаш как да избягаш. Там няма такива неща като чувство на лоялност, сладникави сантименти към старите сиви камъни (а те действително бяха стари, училището основал още кардинал Улзи) и доживотни обществени връзки, та дори химн на училището няма. Неучебните дни бяха изцяло на лично разположение, защото спортните изяви не бяха задължителни и ние често пъти ги пропускахме. Футбол играехме по тиранти и макар да се смяташе за благопристойно крикет да се играе по колан, носехме обикновени ризи и панталони. Единствената игра, която истински ме вълнуваше, беше импровизираният крикет на чакъла в двора през голямото междучасие, с бухалки, измайсторени от каси, и гипсова топка.

Помня обаче миризмата на голямата класна стая — миризма на мастило, прах и обувки, още камъкът в двора, навремето служил за стъпенка за езда и за точило, и пекарничката отсреща, където продаваха козуначени рула, двойно по-големи от днешните, на цена половин пени. Вършил съм всичко, което се върши в училище. Издълбах името си на чина и получих наказание с пръчка — за подобно нещо винаги наказваха с пръчката, но етикетът те задължаваше да издълбаеш името си на чина. Пръстите ми вечно бяха изпоцапани с мастило, гризах си ноктите, правех си стрелички от перодръжки, играех си с конски кестени на връв, разправях мръсни вицове, научих се да мастурбирам, нагрубях стария Блоуърс, учителят по английски, и вадех душата на малкия Уили Саймън — синът на погребалния агент, който беше гламав и се връзваше на всичко. Любимият ни трик беше да го пращаме да купува несъществуващи неща. Вечните майтапи — половин марка от един пенс, гумен чук, отвертка за леваци, кутия раирана боя — бедният Уили се хващаше на всичко. Един ден си умряхме от смях, сложихме го в една вана и му казахме сам да се вдигне за дръжките. Свърши в лудницата, горкият. Но истинският живот кипеше през ваканцията.

В онези времена имаше интересни неща за правене. Зимно време вземахме назаем питомни порчета — майка не даваше да ги държим вкъщи, „гадни вонливи създания“ — така ги наричаше, — обикаляхме фермите и се молехме да ни пуснат да половим плъхове. Понякога ни пускаха, понякога ни пъдеха, били сме по-голяма беля и от плъховете. В по-късните месеци вървахме след вършачката и помагахме да избиват гризачите. Една зима, да е било 1908-ма, Темза придойде и замръзна, после седмици наред се пързалихме с кънки, а Хари Барнс падна и си счупи ключицата на леда. В ранна пролет целехме катерици с прашки, после ходехме на лов за гнезда. Имахме теория, че птиците не умеят да броят и затова спокойно можеш да им оставиш само едно яйце, но бяхме жестоки зверчета и понякога просто преобръщахме гнездата и стъпквахме яйцата или пиленцата. Имахме и друга една игра, по времето, когато жабите си хвърляха хайвера. Ловяхме попови лъжички, наръгвахме в клоаката им накрайника на велосипедна помпа и ги надувахме до пръсване. Ей такива са момчетата, не знам защо. През лятото ходехме с колелата до бента Бърфорд Уиър и се къпехме. Уоли Лъвгроув, малкият братовчед на Сид, се удави през 1906-а. Заплете се в тревите на дъното, а като го извадиха с вилите, лицето му беше почерняло.

Но истината беше риболовът. Колко пъти сме ходили на гьола на стария Бруър, хващали сме малки шарани и лин, веднъж дори огромна змиорка, а имаше и други водопои, до които се стигаше пеш в неделните следобеди. Но откакто се сдобихме с велосипеди, взехме да ходим на Темза под Бърфорд Уиър. Изглеждаше ни по-достойно за възрастни хора, отколкото някакви си селски гьолове за кравите. Не те гонят фермери, а и в Темза има великолепни екземпляри — макар, доколкото ми е известно, никой никога да не ги е хващал.

Странно е чувството, което изпитвах към риболова — и все още изпитвам. Не мога да се нарека рибар. Веднъж не съм уловил риба шейсет сантиметра, а и от трийсет години не съм хващал въдица. И все пак, като се връщам назад, изглежда, че цялото ми детство от осем до шестнайсет години се е въртяло около дните, когато сме ходили за риба. И най-малките детайли са ярко отпечатани в паметта ми. Помня всеки отделен случай и всяка отделна риба, а няма гьол или блато, което да не си представям ясно, като затворя очи и се замисля. Мога да напиша цяла книга върху риболовната техника. Като бяхме деца,

нямахме много такъми, бяха прекалено скъпи, а трите пенса седмично (обичайната сума джобни пари по онова време) отиваха за бонбони и козуначени рула. Най-малките дечурлига обикновено ловят на извита топлийка, твърде тъпа, за да върши работа, но човек може да си направи доста прилична кукичка (без контра, разбира се), като огъне игла в пламъка на свещ с помощта на клещи. Фермерчетата умееха да плетат влакно от конски косми, здраво почти колкото рибарските конци от пресукана коприна, а малка рибка се лови и на единичен косъм. След време минахме на пръти от по два шилинга, та дори с нещо като макари. Господи, колко ли часове съм прекарал, впил поглед във витрината на „Уолисис“! Дори пушките 410-ти калибър и пистолетите не ме омайваха толкова, колкото въдичарските принадлежности. А каталога на универсалния магазин „Гамидж“, който бях докопал отнякъде, май от едно бунище, го изучавах така, сякаш е Библията! И до ден-днешен мога в пълни подробности да ви описвам заместителите на коприненото влакно, кордата с метална сърцевина, куките тип „Лимерик“, чуковете, куковадите, макарите „Нотингам“ и какви ли не други технически детайли.

После идва ред на примамките. В нашия магазин винаги имаше изобилие от брашнени червеи, които вършеха работа, но не съвсем. Белите червеи бяха по-добри. Трябваше да ги извърънкваме от Гравит, месарят, та бандата теглеше чоп или се брояхме на „онче-бонче“ кой ще влезе, защото тези работи никак не му бяха приятни. Той беше едър стар дявол с грубовато лице и глас като на мастиф, а когато лаеше — понеже така обикновено разговаряше с момчета, всички ножове и железарии, накачени по синята му престилка, подрънкваха. Влизаш с празна тенекиена кутийка от петмез, помайваш се, докато излезе и последният клиент, и смирено подхващаш: „Моля ви, господин Гравит, дали ви се намират днес малко ларви?“. Той обикновено избухва: „Какво?! Ларви ли?! В моя магазин?! Не съм виждал от години. Да не искаш да кажеш, че имам мухи в магазина?“

Имаше, разбира се. Бяха навсякъде. Той ги трепеше с кожен каиш, прикрепен на пръчка, с която стигаше много надалеч и размазваше мухата на пихтия. Понякога си тръгваш без ларви, но по правило се провикваш подир теб, тъкмо като се наканиш да си вървиш: „Ей! Иди виж в задния двор. Може да намериш една-две, ако гледаш внимателно“.

Намирахме ги на цели гроздове навсякъде. Задният двор на Гравит вонеше като бойно поле. По онова време касапите нямаха хладилници. Ларвите живеят по-дълго, ако ги държиш в дървени стърготини.

Личинките на осите също бяха добра примамка, макар да е трудно да ги нанижеш на кукичката, освен ако ги опечеш. Като се случеше някой да намери гнездо на оси, същата нощ отивахме, напълвахме го с терпентин и замазвахме отвора с кал. На следващия ден осите вече бяха измрели, сега спокойно можеше да отворим гнездото и да извадим личинките. Веднъж нещо се обърка, терпентинът ли беше изтекъл от дупката ли, какво ли, та като извадихме запушалката, осите, преседели цяла нощ затворени, излетяха с гневно бръмчене. Не ни нажилиха бог знае колко, но жалко че нямаше някой с хронометър, да седи отстрани и да засича. Скакалците са може би най-добрата примамка, особено за клен. Нанизваш го на куката без никакви сачми и само го плъзгаш леко по повърхността — викат му „на леко“. Но не можеш да уловиш повече от два-три скакалеца наведнъж. Зелените мухи, които също се ловят дяволски трудно, са най-добрата примамка за кефал, особено в ясни дни. Трикът е да я сложиш на кукичката жива, за да се извива. Кленът кълве дори на живи оси, ама е доста щекотлива работа да сложиш жива оса на кукичка.

Един господ знае колко други примамки съществуват. Въдичарският качамак се прави като мачкаш хляб с вода в кърпа. Има освен това качамак с кашкавал, с мед и с анасон. За някои видове шаран и вареното жито не е лошо. Торните червеи са хубави за кротушки. Намират се в много стари торища. А има и един друг вид торен червей, на ивици и вони като щипалка — много добра стръв за костур. Инак обикновеният земен червей е добра стръв за костур. Съхранява се в мъх, за да се запази жив и пъргав. Ако ги държиш в пръст, умират. Кафявите мухи, дето кацат по говеждите лайна, са доста добра стръв за шаран. Чувал съм, че клен се лови и на черешка, а пък съм виждал да хващат шаран със стафида от кифла.

В онези дни, от шестнайсети юни (когато започва риболовният сезон) до посред зима рядко излизах без тенекиена кутийка с червеи или личинки в джоба. Имах няколко караници с майка по въпроса, но накрая тя се предаде, риболовът беше заличен от списъка на

забранените игри и татко дори ми подари въдица за два шилинга по случай Коледата на 1903-та. Едва-що навършил петнайсет, Джоу тръгна по момичета и оттогава рядко идваше на риболов — било детска игра. Имаше обаче петима-шестима други, луди по риболова като мен. Божичко, какви дни! Потен, горещ следобед в голямата класна стая, лежа проснат върху чина, гласът на стария Блоуърс стърже някъде в далечината за казуеми, подчинителни наклонения и подчинени обстоятелствени изречения, а в главата ми се върти само блатото край Бърфорд Уиър и зеленият гьол под върбите със стрелкащите се насам-натам кефали. После лудешкото бързане с колелата след чай, нагоре по Чамфорд Хил и надолу към реката, за да хванем един час риболов преди мръкване. Кротката лятна вечер, тихият плисък на водата в бента, кръгчетата по водата там, където рибата се издига към повърхността, комарите жив те изяждат, цели пасажи кефал се струпват около куката ти, но не кълват. И онова чувство, с което гледаш черните гърбове на рибата, надяваш се и се молиш (да, буквално се молиш) някоя от тях да размисли и да лапне стръвта, преди да е станало твърде тъмно. А после винаги „Хайде още пет минутки“, и „Само още пет минутки“, докато накрая се връщаш в града, бутайки колелото, защото Таулър, стражарят, дебне наоколо и може да те „хване“ за каране без фар. И онези моменти през лятната ваканция, когато посвещавахме на риболова цели дни, излизахме с варени яйца, хляб, масло и бутилка лимонада, ловяхме риба и се къпехме, сетне отново ловяхме риба, а понякога дори хващахме по нещо. Вечерно време се прибираш с мръсни ръце и толкова гладен, че си изял остатъка от въдичарския качамак, с три-четири миризливи кефалчета, увити в носната ти кърпичка. Майка винаги отказваше да готви рибата, която носех вкъщи. Твърдо смяташе, че речната риба не е ядивна, с изключение на пъстървата и съомгата. „Гнусни кални неща“ — така ги наричаше. Най-ясно си спомням рибите, които не съм хванал. Особено грамадните екземпляри, които виждаш, когато се разхождаш в неделя следобед по крайречната алея и не си носиш въдицата. В неделя риболовът беше забранен, дори Службата по охраната на Темза не го разрешаваше. В неделя се ходеше на „хубава разходка“ по дебел черен костюм и итънска яка, която ти престъргва врата. Тъкмо една неделя видях щука, дълга цял метър, заспала в плитчината край брега, и за малко да я убия с камък. А понякога в

зелените вирчета край тръстиките ще се стрелне огромна пъстърва. Пъстървите в Темза достигат гигантски размери, но никой никога не е хващал. Казват, че истински рибар от поречието на Темза — от онези старци с топчестите носове, които ще видиш да седят сгушени в палтата си на рибарските си столчета с шестметрови щеки в ръка по всяко време на годината — с радост би дал година от живота си, за да улови пъстърва в Темза. Не ги виня, напълно ги разбирам, камо ли тогава.

Разбира се, случваха се и други неща. Растях по десет сантиметра годишно, получих първите си дълги панталони, печелех награди в училище, ходех на подготовка за участие, разправях мръсни вицове, навикнах да чета и се палех по бели мишки, фойерверки и пощенски марки. Но си спомням все риболова. Летните дни, мочурливите ливади и синкавите хълмове в далечината, върбите край блатото и вировете под тях като тъмнозелено стъкло. Летните вечери, рибата пори водата, козодои се стрелкат край главата ти, мирише на нощни гърнета и ориенталски тютюн. Не ме разбирайте погрешно. Не че се опитвам да пробутам поезията на детството и прочие. Знам, че това са пълни глупости. Стариият Портиъс (един мой приятел, пенсиониран учител, ще ви разкажа за него по-нататък) е страшен ценител на поезията на детството. Понякога ми чете от книгите си. Уърдзуърт. Луси Грей. Имаше време, когато поляна, горичка и прочие. Излишно е да уточнявам, че той няма собствени деца. Истината е, че в децата няма нищо поетично, те са си чисто и просто жестоки животинчета, само дете никой звяр не е и на четвърт толкова себичен. Момчето не се вълнува от поляни, горички и тям подобни. То въобще не поглежда пейзажа наоколо, пет пари не дава за цветя и въобще не различава растенията, освен ако го вълнуват пряко, тоест, ядивни ли са или не. Да убива — дотам се простира поезията на момчето. И все пак през цялото това време у него неизменно присъства онази особена наситеност на чувството, силата да копнееш за разни неща така, както не можеш вече, когато пораснеш, и чувството, че времето се разтяга до безкрайност пред теб, и каквото и да правиш, можеш да го правиш вечно.

Бях доста грозновато момченце, със сламеноруса коса, вечно остригана ниско, освен перчема на челото. Не идеализирам детството си и за разлика от много хора не изпитвам желание отново да бъда

малък. Повечето от нещата, които ме вълнуваха тогава, вече са ми повече от безразлични. Все ми е едно ще видя ли отново топка за крикет, а дори за двайсет килограма сладки не давам и пукнат грош. Но все още храня — винаги съм го хранил — онова особено чувство към риболова. Ще го сметнете за крайно глупаво, безспорно, но всъщност изпитвам смътно желание да ида на риба дори сега, когато съм дебел и на четирийсет и пет, имам две деца и къща в предградията. Защо ли? Защото в известен смисъл изпитвам носталгия по детството — не по собственото си детство, а по онази цивилизация, в която израснах и която, предполагам, вече е на последни издихания. А риболовът е някак си типичен за нея. Дори щом се замислиш за риболов, вече мислиш за неща, които нямат място в съвременния свят. Самата идея да седиш цял ден под върба край кротък вир — както и да си в състояние да намериш кротък вир, край който да седиш — принадлежи на времето отпреди войната, отпреди радиото, отпреди самолетите, отпреди Хитлер. Дори имената на английските речни риби излъчват някакъв покой. Шаран, червеноперка, кефал, бляскавец, мряна, платика, кротушка, щука, клен, лин. Все солидни имена. Хората, които са ги измислили, не са и чували за картечници, не са живели с ужаса да не бъдат уволнени и не са прекарвали дните си в гълтане на аспирина, ходене на кино и чудене как да не попаднат в концентрационен лагер.

Питам се, нима някой ходи на риболов в наши дни. В радиус от сто мили около Лондон не е останала и една риба, която да хване човек. Няколко некадърни рибарски клуба са циментирани в редици по бреговете на каналите, а милионерите ходят да ловят пъстърва в частни водоеми край шотландски хотели, някаква снобска игра на улов на изкуствено отгледана риба с изкуствени мухи. Но кой днес лови във воденична вада, крепостен ров или водопой? Къде са английските речни риби? Като бях дете, във всяко поточе и вирче имаше риба. Сега всички тези вирчета са пресушени, а реките, ако не са отровени с химикали от фабриките, са пълни с ръждясали консервни кутии и мотоциклетни гуми.

Най-хубавият ми въдичарски спомен е свързан с една риба, която не улових. Типично, предполагам.

Когато бях на около четиринайсет години, татко направи някаква услуга на стария Ходжес, пазачът на Бинфийлд Хаус. Забравил съм

какво беше — даде му лекарство, което излекува кокошките му от глисти или кой знае. Ходжес беше опак стар дявол, но не забравяше услуга. Един ден малко след случая, беше слизал до магазина ни да си купи зърно за пилците, ме изчака след това пред вратата и ме спря с присъщия си троснат тон. Имаше лице, като издялвано от корен, и само два зъба, тъмнокафяви и много дълги.

— Ей ти, малкия! Рибарче падаш, а?

— Да.

— И аз така си мислех. Слушай какво. Ако искаш, можеш да си донесеш въдицата и да се пробваш в оня вир зад имението. Пълно е с платика и щука. Ама няма да казваш на никого какво съм ти казал. И да не домъкнеш някое от ония твоите псета, че ще им съдера кожата от гърба.

И откуцука, метнал чувалчето зърно на рамо, сякаш с чувството, че бездруго е казал твърде много. Следващата събота следобед се качих до Бинфийлд Хаус с колелото, напълнил догоре джобовете си с червеи и личинки, и потърсих стария Ходжес в портиерската къщичка. По онова време Бинфийлд Хаус пустееше вече десетина-двайсет години. Господин Фаръл, собственикът, не можеше да си позволи да живее в него, а или не можеше, или не искаше да го даде под наем. Живееше в Лондон с наема от селскостопанската земя, а имота бе оставил да върви по дяволите. Оградите бяха зеленясали и прогнили, паркът беше целият в коприва, насажденията бяха прорасли като джунгла и дори градините отново бяха подивели, само тук-там по някой чепат розов храст издаваше къде са били цветните лехи. Но къщата си беше много красива, особено отдалеч. Представляваше огромна бяла постройка с колонади и високи, тесни прозорци, строена сигурно по времето на кралица Ана от някой, пътувал из Италия. Ако днес отида там, сигурно ще ми достави удоволствие да се поскитам сред повсеместната разруха и да поразмишлявам за живота, който е кипял тук, и хората, които са строили такива къщи, защото са си въобразявали, че добрите времена ще продължават вечно. Тогава не обърнах никакво внимание нито на къщата, нито на имението. Изнамерих стария Ходжес, който тъкмо привършваше обяда си и беше в малко сприхаво настроение, и го накарах да ме заведе до вира. Намираше се на неколкостотин метра зад къщата и въобще не се виждаше, изцяло скрит в буковата гора, но си беше порядъчно голям

вир, почти колкото езеро, близо сто и петдесет метра в диаметър. Беше изумителен, дори на онази възраст се удивих, че тук, на петнайсетина километра от Рединг и няма и осемдесет от Лондон, може да се намери толкова уединено място. Тук човек се чувстваше тъй сам, сякаш е на брега на Амазонка. Вирът беше плътно обграден с грамадни букови дървета, които на едно място растяха досами водата и се оглеждаха в повърхността ѝ. Оттатък имаше полянка с трева и хлътнатина, обрасли с див джоджен, а в единия край на езерото се виждаше стара дървена барака за лодки, която гниеше сред камъшите.

Вирът гъмжеше от платики, малки, около четири, най-много до петнайсет сантиметра. Някоя току се произвърне и проблесне, червеникавокафява, под водата. Имаше и щуки, трябва да са били големи. Тях не можеш да ги видиш, но понякога някоя, както се припича сред треволяка, се преобръща и се гмурва с плисък, сякаш тухла се плъосва във водата. Нямаше никакъв смисъл да се мъчи човек да ги лови, макар всеки път, когато ходех там, да се опитвах. Мамех ги с кефал и лещанка, които ловях в Темза и съхранявах живи в буркан от конфитюр, опитвал съм дори с блесна, направена от къс ламарина. Но те бяха преситени с риба и не къльвах, а и положително щяха да потрошат такъмите ми. Не се е случвало да се върна от вира с по-малко от десетина малки платики. Понякога през лятната ваканция оставах там по цял ден, с въдицата и някой брой на момчешките илюстрирани издания *Чъмс* или *Юниън Джак*, и дебел комат хляб със сирене, които майка ми завиваше. Ловях риба часове наред, после лежах в хлътнатината и четях *Юниън Джак*, после от миризмата на въдичарския качамак и цамбуркането на рибата издад дърветата отново ми идваше меракът, връщах се на вира и пак почвах да ловя, и така през целия летен ден. Но най-хубавото беше, че съм сам абсолютно сам, нищо, че от пътя ме делеяха няма и петстотин метра. Бях тъкмо на възраст вече да знам, че е хубаво от време на време да оставаш сам. Заобиколен отвсякъде с дървета, имах чувството, че вирът изцяло ми принадлежи, а наоколо ми нищо не помръдваше, освен рибата, която пускаше мехурчета във водата, и прелитащите в небето гълъби. И все пак, питам се, за двете години, през които ходих там на риболов, колко пъти ли общо съм бил. Не повече от десетина. Мястото беше на пет километра път с велосипед от дома и ходенето дотам отнемаше най-

малко цял един следобед. А понякога изникваха и други неща, случвало се е и да се накая да ида, а то да завали. Знаете как става.

Един следобед рибата не кълевеше и аз реших да изследвам онзи край на вира, който беше най-отдалечен от къщата. Водата беше попреляла, та земята беше подгизнала, а и трябваше да си проправам път през джунгла от къпинаци и изгнили клони, откършени от дърветата. Изминах с мъка петдесетина метра и изведнъж се намерих на открито, край друг вир, за чието съществуване дори не бях подозирал. Беше малък, не повече от дващестина метра широк, и доста тъмен, защото клоните на дърветата се бяха надвесили отгоре му. Но водата беше много бистра и ужасно дълбока. Виждаше се на четирипет метра дълбочина. Поседях малко и като всяко момче се порадвах на влагата и блатната миризма на гнилоч. И изведнъж видях нещо, от което за малко да изхвъркна от кожата си.

Беше гигантска риба. И като казвам „гигантска“, не преувеличавам. Беше дълга почти колкото ръката ми. Плъзгаше се във вира, дълбоко под повърхността, сетне се превърна в сянка и се скри в по-тъмните води в отсрещния край. Почувствах се така, сякаш ме прониза меч. Размерите ѝ далеч надхвърляха размерите на която и да било риба, жива или мъртва, която някога съм виждал. Стоях там, стаил дъх, и само след миг друг огромен, издут силует се плъзна във водата, после още един, после други два, близо един до друг. Вирът гъмжеше. Сигурно са били шарани. Възможно е да са били и платики или линове, но по-вероятно е да са били шарани. Платиката и линът не достигат такива размери. Знаех какво се е случило. Някога този вир е бил свързан с другия, после потокът е пресъхнал, гората се е затворила около по-малкия и той е бил забравен. Случва се понякога. Някой вир се забравя, по една или друга причина, никой не лови в него с години, та дори с десетилетия, и рибите добиват чудовищни размери. Тия екземпляри пред очите ми може да са и на по сто години. И никой на света не знае за тях, освен мен. Много вероятно е от дващест години никой дори да не е виждал този вир, а може би дори старият Ходжес и управителят на имението на господин Фаръл са забравили за съществуването му.

Е, можете да си представите какво изпитах. След малко не издържах вече дори неутолимия копнеж само да ги гледам. Забързах към другия вир и си събрах такъмите. Нямаше смисъл да се опитвам

да ловя тези страшилища с принадлежностите, които имах. Щяха да се скършат като сламка. Но и миниатюрните платички вече не ми бяха достатъчни. При вида на големия шаран стомахът ми се сви, едва ли не щях да повърна. Метнах се на колелото и отфучах надолу по хълма към дома. Великолепна тайна за едно момче. Тъмен вир, скрит в горите, а в него плуват чудовищни риби — риби, които никой никога не е ловил и ще лапнат на първата стръв, която им подхвърлиш. Въпросът е само да се намери достатъчно яка въдица да ги издържи. Вече бях измислил всичко. Ще купя нужните такъми, та дори да се наложи да открадна пари от касата. Някак си, един Господ знае как, ще изнамеря половин کرونا за копринени конци за съомга, дебело пресукано влакно или корда с жица и кукички номер пет, и ще се върна с кашкавал, личинки, качамак, брашнени и торни червеи, скакалци и всевъзможни примамки, които биха заинтригували един шаран. Още идната събота следобед ще се върна и ще се опитам.

Но така се случи, че повече не се върнах. Човек никога не се връща. Не откраднах пари от касата, не купих копринено влакно и така и не се опитах да хвана някой от онези шарани. Почти веднага след това изникна нещо друго, което ми попречи, но ако не беше то, щеше да е нещо трето. Така става.

Известно ми е, разбира се, че според вас преувеличавам размера на онези риби. Сигурно си мислите, че са били средно големи (трийсет сантиметра, да кажем) и че с времето са се уголемявали в спомените ми. Но не е така. Хората разправят басни за рибата, която са уловили и още повече за рибата, която се е закачила на въдицата им, но са изпуснали, но аз не хванах нито една от тях, а дори не се и опитах, и нямам мотиви да ви лъжа. Казвам ви, огромни бяха.

[1] Игра на думи с английското *whiskers* — мустаци (на котка, мишка и т.н.). — Б.пр. ↑

V

Риболовът!

Тук ще направя едно признание, или по-право две. Първото е, че като се връщам назад в живота си, едва ли мога с ръка на сърцето да посоча нещо, доставяло ми такова огромно удоволствие, както риболовът. В сравнение с него всичко останало е пълно фиаско, дори жените. Не се правя на някой от ония мъже, дето не им пука за жени. Прекарал съм сума ти време да ги гоня, а бих го правил и сега, стига да имах тази възможност. И все пак, ако трябва да избирам между коя да е посочена от вас жена, ама наистина коя да е, и това да хвана петкилограмов шаран, шаранът винаги печели. А другото признание е, че след като навърших шестнайсет години, не съм ходил на риболов нито веднъж.

Защо ли? Защото така става. Защото в живота, който водим — нямам предвид човешкия живот изобщо, а само живота в тази конкретна епоха и в тази конкретна държава, — не правим нещата, които искаме. То не е, защото постоянно работим. Дори фермерът и шивачът еврейин не работят постоянно. То е, защото има някакъв дявол у нас, който безспирно ни лашка насам-натам да вършим идиотщини. Има време за всичко, освен за нещата, които си струва да се направят. Намислете си нещо, което истински ви вълнува. После съберете часовете и пресметнете каква част от живота си сте му посветили. А после пресметнете времето, което сте прекарвали в бръснене, возене напред-назад по автобуси, чакане по гари, разказване на мръсни вицове и четене на вестници.

След навършването на шестнайсетата си година така и не отидох повече за риба. Сякаш все не ми оставаше време. Ходех на работа, търчах по момичета, носех първите си ботуши с копчета и първите си високи яки (а за яките от 1909-а човек трябваше да има врат на жираф), карах кореспондентски курсове по търговия и счетоводство и „обогатявах ума си“. Грамадните риби си плуваха във вира зад Бинфийлд Хаус. Никой не знаеше за тях, освен мен. Те бяха складирани в паметта ми; някой ден, може би в някой национален

неработен ден, ще се върна и ще ги хвана. Но така и не се върнах. Любопитното е, че единственият случай оттогава досега, когато за малко да отида за риба, беше по време на войната.

Беше есента на 1916-а, тъкмо преди да ме ранят. Излезли сме от окопите и сме настанени в едно село зад фронтната линия, и макар да е едва септември, покрити сме с кал от глава до пети. Както обикновено, не знаем със сигурност колко време ще останем тук и къде отиваме след това. За късмет командирът беше малко неразположен, лек бронхит или нещо такова, та не му беше до това, да ни строява за обичайните паради, проверки на снаряжението, футболни мачове и прочие, които уж трябваше да поддържат духа на войската извън бойното поле. Прекарахме първия ден в излежаване върху купчините слама в хамбарите, където бяхме разквартирувани, и остъргване на калта от гамашите си, а вечерта някои от момчетата се наредиха на опашка за две-три мизерни, повехнали курви, настанени в една къща в края на селото. На сутринта, макар и в разрез с изричните заповеди да не напускаме селото, съумях да се измъкна и да се поскитам сред мъртвешката пустош, била някога нива. Беше влажна, някак зимна утрин. Наоколо всичко, разбира се, беше затънало в мръсотията и отпадъците на войната — онзи гнусен, мърляв безпорядък, всъщност по-противен и от бойно поле, осеяно с трупове. Дървета с отсечени клони, стари дупки от снаряди, вече отново позапълнени, консервни кутии, лайна, кал, треволяци, омотана и ръждясала бодлива тел, сред която се провират бурени. Познато ви е чувството, когато напускаш фронта. Всичките ти стави схванати, а вътре — някаква пустота, чувството, че никога повече няма да проявиш интерес към нищичко. Донякъде се дължи на страха и изтощението, но най-вече на отегчението. Никой вече не виждаше причина войната да не продължава вечно. Днес, утре или вдругиден се връщаме на фронта, а може би следващата седмица някой шрапнел ще те надроби на кайма, но и това не беше чак толкова страшно в сравнение с ужасяващата тегота на проточилата се до безкрай война.

Както си бродех край един плет, налетях на един от нашата рота, чиято фамилия съм забравил, но по прякор Контето. Беше смугъл, прегърбен тип, на вид малко като циганин, който дори с униформа създаваше впечатлението, че носи в джоба си чифт крадени зайци. По занятие беше амбулантен търговец, иначе истински кокни, но от онези

жители на източен Лондон, дето си помагат със сезонно бране на хмел, лов на птици, браконьерство и кражба на плодове из Кент и Есекс. Беше страхотен експерт по кучета, порове, птици в клетка, петли за бой и подобни неща. Още щом ме видя, ми направи знак с глава да се доближа. Говореше по един такъв лукав, безсърдечен начин:

— Ела тука, Джордж! — (Момчетата ме наричаха Джордж — тогава още не бях надебелял.) — Джордж! Виждаш ли ония тополи отгатак полето?

— Да.

— Е, отдолу има един вир, пълен с дяволски едра риба.

— Риба ли? Да му се не знае!

— Казвам ти, пълен е, мамка му. Костур. Не по-лош от другаде. Ела сам да видиш.

Помъкнахме се заедно през калта. Естествено, Контето беше прав. Отгатак тополите имаше мръсен на вид вир с пясъчен бряг. Очевидно навремето кариера, сега беше пълен с вода. И гъмжеше от костури. Тъмносините им ивичести гръбчета се стрелкаха във всички посоки току под водната повърхност, а имаше и такива, дето сигурно тежаха и по половин кило. Подозирам, че през двете години от началото на войната никой не ги е безпокоил и са имали време да се плодят на спокойствие. Вероятно си представяте какво предизвика у мен гледката на тези костури. Сякаш изведнъж ме върнаха към живота. Разбира се, в главите и на двама ни се въртеше само една мисъл — откъде да докопаме въдица и влакно.

— За бога! — рекох. — Ще си наловим малко.

— Има си хас, мамка му. Да се връщаме в селото да търсим такъми.

— Добре. Ама трябва да внимаваме. Ако сержантът разбере, ще ни опандизят.

— Абе майната му на сержанта. Да ме варят, да ме колят и да ме бесят, ако щат. Аз пък ще си наловя от проклетата риба.

Не можете да си представите колко надъхани бяхме да си наловим от тази риба. А може и да можете, стига да сте били някога на война. Позната ви е френетичната скука на войната и как човек се вкопчва едва ли не във всяко развлечение. Виждаш съм двама да се бият като обезумели за списание от три пенса. Но не е само това. Основното беше мисълта да избягаш напълно, пък даже за цял ден, от

атмосферата на войната. Да седиш под тополите, да ловиш риба, далеч от ротата, далеч от шума, вонята, униформите, офицерите, козируването и гласа на сержанта! Риболовът е тъкмо обратното на войната. Но далеч не беше сигурно, че ще успеем да го наредим. Тъкмо от тази мисъл направо ни втрисаше. Ако разбере, сержантът ще ни спре, това е ясно като бял ден, както и кой да е от офицерите, но най-лошото е, че не знаехме докога ще стоим в селото. Може би седмица, а може и да ни строят да потегляме само след два часа. В същото време нямахме никакви такъми, та дори игла и парче канап. Трябваше да почнем от нула. А вирът гъмжеше от риба! Първото нещо е прътът. Най-добре върбова клонка, но никъде отсам хоризонта не се виждаше и пукната върба. Контето се покатери на една топола и отрязва една вейка, която не ставаше много-много, ама беше по-добре от нищо. Одялка я с ножчето си, докато заприлича на въдица, после я скрихме в треволяците край брега и успяхме да се промъкнем обратно в селото, без да ни усетят.

После идва ред на иглата за кукичка. Никой нямаше игла. Един тип имаше губерки, но бяха ужасно дебели и със захабен връх. Не смеехме да кажем никому за какво ги искаме, от страх сержантът да не научи. Най-сетне се сетихме за курвите в края на селото. Няма начин да нямат. Като се добрахме дотам — трябваше да обиколим изотзад и да прекосим един потънал в тор заден двор, — къщата беше заключена, а курвите спяха несъмнено заслужен дълбок сън. Тропахме, викахме и блъскахме по вратата, докато накрая, след десет минути, слезе една дебела грозна жена по пеньоар и ни се разкрещя на френски. Контето ѝ викна:

— Игла! Игла! Имате ли игла?

Тя, разбира се, не схващаше какво ѝ говори. Тогава Контето опита на развален английски, който тя, като чужденка, би следвало да разбира:

— Иска игла! Шие дрехи! Ей така!

И взе да ѝ показва с жестове как уж шие. Тя го разбра погрешно и откряна вратата малко по-широко, колкото да влезем. Най-сетне успя да ѝ обясни и получи от нея една игла. Но стана пладне.

След обяда сержантът дойде в хамбара да вика хора за наряд. Успяхме да му се изплъзнем, като в последния момент се завряхме под купчина слама. Като си тръгна, запалихме свещ, нажежихме иглата до

червено и я огънахме на нещо като кука. Нямахме други инструменти, освен джобните си ножчета, и жестоко си изпоизгорихме пръстите. Сега влакно. Всички имаха само дебел канап, но най-сетне намерихме един тип с макара шивашки конец. Той не искаше да се раздели с нея, та трябваше да я разменим срещу цял пакет цигари. Конецът беше твърде тънък, но Контето го разряза на три части, върза ги на един пирон в стената и внимателно ги сплете. В това време аз преобърнах цялото село, докато най-сетне намеря коркова тапа, която разрязах на две и забучих в средата клечка, за плувка. Но дойде вечерта и взе да се смрачава.

Вече имахме основните неща, но нямаше да е зле да намерим и малко черва. Като че ли нямаше надежда, докато не се сетихме за санитаря в лазарета. Обикновено не им се полагат хирургически конци, но може пък съвсем случайно да има. Естествено, като го попитахме, оказа се, че има цяло кълбо в раницата си. Харесали му в една болница и си ги прибрал. Разменихме още пакет цигари за десет дължини хирургически конец. Беше скапано, крехко нещо, на парчета от по петнайсет сантиметра. Като се стъмни, Контето ги накисна и, мече размекнати, ги навърза в едно общо цяло. Сега вече имахме всичко — кука, прът, влакно, плувка и черво. Червеи можехме да си изровим отвсякъде. А вирът гъмжеше от риба. Огромни, гигантски ивичести костури, които само чакат да бъдат уловени! Тресеше ни такова вълнение, че си легнахме да спим направо с ботушите. Утре! Да имаме на разположение само утре! Да можеше войната да ни забрави поне за един ден! Решихме веднага щом мине утринната проверка, да драснем и да не се връщаме цял ден, пък дори, като се появим, да ни наложат полево наказание номер едно^[1].

Е, досещате се какво последва, предполагам. На утринната проверка получихме заповед да стягаме раниците и след двама минути да бъдем готови за поход. Марширувахме петнайсет километра по пътя, оттам ни качиха на камиони и ни експедираха в съвсем друга част на фронта. Вира под тополите повече ни го чух, ни го видях. Сигурно е бил отровен с иприт.

Оттогава не съм ходил за риба. Като че ли все не ми се удаваше възможност. Първо да свърши войната, после и аз като всички останали се борех за работа, после пък хванах някаква работа и тя ме хвана. Бях млада надежда в застрахователна кантора — един от онези

надъхани прохождащи бизнесмени с решителна челюст и обещаващо бъдеще, както ги описват в рекламите на „Кларкс Колидж“, — а после се превърнах в поредния изтормозен труженик-на-ставка-петдесет-лири-седмично с вила-близнак във вътрешно-външно предградие. Такива хора ходят на риболов, колкото борсовите агенти берат иглика. Просто не върви. За тях се предвиждат други развлечения.

Разбира се, всяко лято ходим на двуседмична почивка. Сещате се какво имам предвид. Маргейт, Ярмът, Истборн, Хейстингс, Борнмът, Брайтън. Разликата е само дали в съответната година сме фрашкани с пари или не. С жена като Хилда основната характеристика на отпуската е нескончаемата мисловна аритметика с колко ни мами съдържателят на пансиона. Както и да казва на децата: „Не, не може да си купите нова кофичка за пясък“. Преди няколко години ходихме в Борнмът. Един чудесен следобед се шляем по кея, да е бил не повече от километър, а навсякъде се наредили въдичари с къси морски въдици с камбанка на края и дълги влакна на по петдесет метра навътре в морето. Това е скучен вид риболов и момчетата не хващаха нищо. Децата скоро се измориха и се размрънкаха да се връщаме на плажа, а Хилда видя как един рибар натъкна на кукичката си червей и заяви, че ѝ се повдига, но аз продължих да се размайвам още малко. Изведнъж едно звънче се раззвъня и въдичарят взе да навива макарата. Всички спряха и се зазяпаха. Естествено, скоро се появиха по реда си: мокротото влакното, оловната тежест накрая и огромната плоска риба (камбала, предполагам), която висеше на куката и се мятеше. Онзи я тръсна върху гредите на кея и тя се заблъска, цялата мокра и бляскава, със сребристия си пълчест гръб, белия си корем и свежия си солен дъх на море. И като че нещо се преобърна в мен.

Отминахме и аз подхвърлих небрежно на Хилда, само да проверя как ще реагира:

— Наумил съм си и аз да половя риба, докато сме тук.

— Какво?! Да ловиш риба?! Но, Джордж, та ти дори не знаеш как!

— А, навремето бях голям рибар.

Беше смътно против, както обикновено, но нямаше много аргументи нито за едното, нито за другото, освен дето ако ходя за риба, тя няма да дойде с мен, за да не гледа как слагам ония гадни кашкави неща на кукичката. Сетне изведнъж се вкопчи във факта, че ако ходя за

риба, нещата, които ще ми трябват — въдица, макара и прочие, ще ни излязат към една лира. Сигурно само прътът е десет шилинга. И веднага избухна. Не сте я виждали каква става, като стане дума да се прахосат десет шилинга.

— Как въобще ти хрумва да прахосаш толкова пари за такова нещо! — разкрещя ми се. — Абсурд! И как изобщо смеят да искат по десет шилинга за някаква си глупава въдичка! Срамота. А и бива ли да ходиш на риболов на твоята възраст! Голям възрастен мъж като теб. Я не ставай бебе, Джордж.

Тогава и децата почнаха. Лорна се промъкна боязливо до мен и ме попита с присъщата си наивна дързост:

— Ти бебе ли си, татко?

А малкият Били, който тогава още не говореше ясно, обяви на всеослушание:

— Тати е бебе.

След миг и двамата вече подскачаха около мен, тракаха с кофичките за пясък и припяваха: — Та-ти е бе-бе! Та-ти е бе-бе!

Проклети невъзпитани гадинки!

[1] Унизително наказание, често налагано по време на Първата световна война — провинилият се войник (обикновено за нещо дребно, напр. пиянство) стои привързан към стълб на ограда или цевта на пушката си по два часа дневно в продължение на максимум двайсет и един дни. — Б.пр. ↑

VI

А освен риболова, четенето.

Преувеличил съм, ако съм създал впечатлението, че риболовът е единственото, което ме вълнуваше тогава. Със сигурност държеше първото място, но четенето достойно се класираше на второ. Ще да съм бил на десет-единайсет години, когато започнах да чета — по свое желание, искам да кажа. На тази възраст то е като да откриеш нов свят. Чета доста дори сега, всъщност не са много седмиците, в които не изгълтвам по два-три романа. Можете да ме наречете типичен член на библиотеката „Бутс“, неизменно си падам по най-новия бестселър („Добрите другари“, „Бенгалският кавалерист“, „Замъкът на шапкаря“ — запалих се по всичките), а от година и повече съм член на Левия читателски клуб. През 1918-а, на около двацет и пет годишна възраст, се отдадох на нещо като пиршество с книги и оттогава миогледът ми много се промени. Но нищо не може да се сравни с онези първи години, когато внезапно откриваш, че можеш да отвориш седмичен вестник за един пенс и веднага да се потопиш в бърлога на крадци, китайско свърталище на пушачи на опиум, полинезийски остров или бразилските гори.

Най-голямо удоволствие четенето ми доставяше между единайсет и шестнайсет годишна възраст. Отначало все момчешките седмични издания за по един пенс — тънки вестничета с ужасен печат и трицветна илюстрация на корицата, — а малко по-късно и книги. Шерлок Холмс, доктор Никола, „Железният пират“, „Дракула“, Рафълс. Още Нат Гулд, Рейнджър Гъл и един друг, чието име не помня, но пишеше книги за бокс почти със скоростта, с която Нат Гулд — за конни надбягвания. Предполагам, че ако родителите ми бяха малко по-образовани, щяха да ме тъпчат с „добри“ книги, Дикенс, Текери и прочие, а в интерес на истината в училище ни мъчеха с „Куентин Дъруърд“, чичо Изикиъл пък се опитваше чат-пат да ме подбуди да чета Ръскин и Карлайл. Но на практика у дома нямаше книги. Татко не беше прочел и една през живота си, освен Библията и „Помогни си сам“ на Смайли, а аз не посегнах по своя воля към „добра“ книга чак

до много по-късно. Не съжалявам, че се получи така. Четях нещата, които ми се четяха, и извличах от тях много повече в сравнение с глупостите, които учехме в училище.

Старите евтини сензационни списания вече излизаха от мода още докато бях дете — вече почти не ги помня, но ежеседмични момчешки списания излизаха редовно, някои съществуват и до днес. Историите за Бъфало Бил са забравени, а предполагам, че и Нат Гулд вече не се чете, но Ник Картър и Секстън Блейк, изглежда, не са мръднали. *Джем* и *Магнет*, ако правилно си спомням, излизат от 1905-а. В онези години *Бойс Оун Пейпър* беше още много нескопосано, но *Чъмс*, което май започна да излиза през 1903-та, беше великолепно. А имаше и една енциклопедия — не помня точното ѝ заглавие, — която излизаше в евтини подлистници. Никога не ми се е струпала достатъчно стойностна, за да си я купя, но в училище имахме едно момче, което понякога подаряваше стари броене. Ако днес знам колко е дълга река Мисисипи или каква е разликата между октопод и сепия, или пък точния състав на бронза за камбани, оттам съм го научил.

Джоу не четеше изобщо. Беше от онези момчета, които могат да преминат през всичките години на образование и накрая да не могат да прочетат и десет реда свързано. Повдигаше му се само при вида на печатаното слово. Веднъж взе един мой брой на *Чъмс*, прочете един-два абзаца и се отвърна с погнуса, като кон, подушил спарено сено. Опита се да ме откаже от четенето, но майка и татко, които бяха решили, че аз съм „умничкият“, застанаха на моя страна. Гордееха се, че проявявам наклонност към „книжните знания“, както казваха. Но типично за тях, изпитваха смътно разочарование, че чета неща от рода на *Чъмс* и *Юниън Джак* — смятаха, че трябва да чета нещо „обогатяващо“, само че не разбираха от книги дотолкова, та да са сигурни кои са „обогатяващи“. Най-сетне майка се сдоби с „Мъчениците“ на Фокс на старо — не я прочетох, но илюстрациите хич не бяха лоши.

През цялата зима на 1905-а харчех по едно пени всяка седмица за *Чъмс*. Следях поредицата „Донован Неустрашимия“. Донован е изследовател, нает от американски милионер да донесе най-невероятни неща от всевъзможни точки на земята. Веднъж диаманти с големината на топка за голф от кратери на вулкани в Африка, друг път вкаменени мамутски бивни от скованите в лед сибирски гори или заровени

инкски съкровища от изчезналите градове на Перу. Всяка седмица Донован поема на ново пътешествие и винаги успява. Любимото ми място за четене беше в плевника отатък двора. Освен когато татко се качваше за чували зърно, това беше най-тихото място в къщата. Вътре имаше огромни купчини чували, върху които да лежа, а в миризмата на еспарзета се примесваше друг мирис, напомнящ хоросан, в ъглите пък висяха цели гнезда паяжини, а точно над мястото, където лежах, имаше дупка в тавана и стърчеше една летва. Мога да възкреся онова чувство и сега. Зимен ден, топло е, колкото да лежиш на едно място. Проснал съм се по корем с разтворения Чъмс пред себе си. По чувала, като фигурка от часовник, пробягва мишчица, после внезапно се заковава на място и ме наблюдава с очетата си като мъниста от черен кехлибар. Аз съм на дванайсет години, но съм Донован Неустрашимия. Тъкмо съм разпънал палатка на две хиляди мили нагоре по устието на река Амазонка и корените на тайнствената орхидея, която цъфти веднъж на сто години, са на сигурно място в тенекиената кутия под походното ми легло. В горите наоколо индианците хопи, които боядисват зъбите си алени и дерат белите мъже живи, думкат бойни тъпани. Гледам мишката и тя ме гледа, долавям мириса на прах, еспарзета и онази хладна миризма, подобна на хоросан, и съм нагоре по устието на Амазонка, и изпитвам блаженство, истинско блаженство.

VII

Ами това е всичко.

Опитах се да ви разкажа за света преди войната, светът, чийто повеј долових, като видях името на крал Зог на плаката, но май нищо не ви разказах. Или помните какво е било преди войната и няма нужда да ви разказвам, или не помните, и тогава няма смисъл. Дотук говорих само за нещата, които ми се случиха преди да навърша шестнайсет години. Дотогава семейните дела вървяха доста добре. Малко преди шестнайсетия си рожден ден за пръв път надзърнах в онова, което хората наричат „истинския живот“, имайки предвид неприятностите.

Два-три дни, след като видях големите шарани в Бинфийлд Хаус, веднъж татко се прибра за чай много разтревожен, на вид още по-посивял и по-набрашнен от обикновено. Хранеше се вгълбено и почти не продумваше. По онова време имаше навика да дъвче много съсредоточено, а мустаците му подскачаха накриво, защото почти не му бяха останали кътници. Тъкмо понечих да стана от масата, когато ме повика:

— Джордж, момчето ми, чакай малко. Имам да ти казвам нещо. Майко, ти чу снощи какво имам за казване.

Майка, скрита зад големия кафяв чайник, скръсти ръце в скута си и доби умислен вид. Татко продължи с много сериозен тон, но почти развали ефекта с опитите си да избути с език залька, заседнал в почти липсващите му кътници:

— Джордж, момчето ми, имам да ти казвам нещо. Мислих и премислях, ала дойде време да свършваш училище. Боя се, че ще трябва да се хванеш на работа и да носиш на майка си по нещичко. Писах снощи на господин Уикси, да му кажа, че те спирам от училище.

Разбира се, това съвсем не беше прецедент — да пише на господин Уикси, преди да ми каже, искам да кажа. Тогава родителите правеха така — уреждаха всичко през главите на децата си.

Татко взе да изрежда някакви доста неразбрани и тревожни оправдания. Напоследък времената били тежки, нещата ставали трудничко, а изводът беше, че ние с Джоу трябвало да започнем сами

да си изкарваме хляба. По онова време нито знаех, нито много ме беше грижа дали магазинът върви добре. Дори нямах достатъчно търговски нюх да проумея защо нещата стават „трудничко“. Истината е, че ни удари конкуренцията. Веригата селскостопански магазини „Сорозийнс“ с клонове из цялата страна протегна пипала и в Лоуър Бинфийлд. Преди шест месеца наеха магазин на пазарния площад и така го издокараха, че с яркозелената си боя, златистите букви и огромните си реклами за ароматен грах се набиваше на очи от сто метра разстояние. „Сорозийнс“, освен дето продаваха цветни семена, се представяха и като „универсален доставчик за птицевъдството и животновъдството“, а в допълнение към пшеницата, овеса и прочие предлагаша и патентовани смески за птици, храна за канарчета в лъскави пакетчета, кучешки бисквити във всевъзможни цветове и форми, лекарства, мехлеми и пудри, та стигаха чак до стоки като капани за мишки, кучешки вериги, инкубатори, чисти яйца, мрежи за птици, луковици, хербициди, инсектициди и дори, в някои клонове, до „щанд за добитък“, както го наричаха, т.е. зайци и едnodневни пилета. Татко, с прашасалия си стар дюкян и нежеланието си да вкарва нови продукти, не можеше да се съревновава с подобно нещо, а и не искаше. Търговците с конските коли за доставка и фермерите, които купуваха зърно на дребно, боязливо страняха от „Сорозийнс“, но за шест месеца веригата успя да привлече по-заможните собственици в околията, които в онези времена имаха карета или двуколки, следователно и коне. Това означаваше огромни загуби за татко и за другия търговец на зърно — Уинкъл. Тогава не разбирах всичко това. Отнасях се по момчешки. Никога не съм проявявал интерес към бизнеса. Никога или почти никога не съм работил в магазина, а случеше ли се татко да поиска да му изпълня някоя поръчка или да му помогна с нещо, примерно да качвам или да свалям чували със зърно в плевника, при възможност все гледах да изклинча. Момчетата от нашата класа не са чак такива пълни лигльовци като възпитаниците на частните училища — знаят, че работата си е работа и парите са си пари, но като че ли е естествено за едно момче да смята предприятието на баща си за нещо ужасно досадно. Досега въдиците, велосипедите, газирания лимонада и прочие ми се струваха много по-действителни от всичко, което се случваше в света на възрастните.

Татко вече беше говорил със стария Гримет, бакалинът, които си търсел отракано момче и бил готов да ме вземе веднага. Междувременно татко щял да освободи помощника, а Джоу да се прибере да помага в магазина, докато си намери постоянна работа. Джоу напусна училище преди известно време и оттогава се шляеше. Едно време татко говореше как щял да го „вкара“ в счетоводството на пивоварната, а още по-преди се канеше да го прави аукционер. Вятър работа, защото на седемнайсет Джоу умееше да пише колкото хлапачите, които водят добитъка при оран, и не знаеше таблицата за умножение. Сега уж „учеше занаят“ в един голям магазин за велосипеди в покрайнините на Уолтън. Бърникането по чарколяците подхождаше на Джоу, който, като повечето тъпоумници, имаше известна склонност към машинарии, но беше напълно неспособен да работи упорито и само се помаиваше напред-назад с омазнения си гащеризон, пушеше „Удбайн“, биеше се, пиеше (и на това се беше научил), мълвата го спрягаше ту с едно, ту с друго момиче и крънкаше татко за пари. Татко се тревожеше, недоумяваше и смътно негодуваше. Още е пред очите ми, с плешивата си набрашнена глава с прошарени кичури над ушите, очилата и посивелите си мустаци. Не разбираше какво му се случва. Години наред приходите му се увеличаваха, бавно и сигурно, една година с десет лири, на следващата — с дващест, а сега изведнъж всичко тръгва надолу. Наследил е предприятието от баща си, търгувал е честно, работил е усърдно, продавал е добра стока, никого не е измамил — а приходите му намаляват. Няколко пъти повтори, премлясвайки, докато се мъчеше да изтика заседналия залък, че времената са тежки, търговията върви мудно, той не проумява какво им става на хората, едва ли конете са спрели да ядат. Накрая стигна до извода, че сигурно е от тия мотори.

— Гнусни смрадливи неща! — вметна майка.

Беше поразтревожена, а знаеше, че трябва повече да се безпокои. Веднъж-дваж, докато татко говореше, зарея унесено поглед, помръдвайки устни. Мъчеше се да реши какво да сготви за утре, говеждо с моркови или овнешки бут. Ако не се изискваше далновидност по нейната част, например за покупката на чаршафи или тенджери, беше неспособна да мисли за друго, освен за утрешното меню. Магазинът създава главоболия и татко се безпокои — дотолкова й стигаха силите да вникне в положението. Никой от нас не схващаше

какво става. За татко годината е била слаба и е изгубил пари, но дали наистина се страхуваше от бъдещето? Не мисля. Не забравяйте, че действието се развиваше през 1909-а. Той не знаеше какво му се случва, не беше в състояние да предвиди, че тези „Сорозийнс“ методично ще го подбият, ще го разсипят и ще го погълнат. И как би могъл? В неговата младост нещата не са ставали така. Той знаеше само, че времената са тежки, търговията е много „мудна“, много „бавна“ (постоянно повтаряше тези фрази), но може би нещата „скоро ще се съживят“.

Де да можех да ви кажа, че в този труден момент страшно съм помогнал на баща си, че изведнъж съм се доказал като мъж и съм развил у себе си неподозирани качества — и прочие, и прочие, като по извисяващите романи отпреди трийсет години. Или пък да отбележа, че горчиво съм съжалявал, задето е трябвало да напусна училище, а будният ми младежки ум, жаден за знания и усъвършенстване, се е отворил от бездушната механична работа, към която ме тласкаха — и прочие, и прочие, като по извисяващите романи днес. И едното, и другото са врели-некипели. Истината е, че идеята да тръгна на работа ме изпълни с радост и възторг, особено след като разбрах, че старият Гримет ще ми плаща истинска заплата, дванайсет шилинга седмично, от които четири мога да задържам за себе си. Големите шарани в Бинфийлд Хаус, които изпълваха съзнанието ми допреди три дни, избледняха и се стопиха. Нямах нищо против да завърша училище няколко срока по-рано. С момчетата в нашето училище често ставаше тъкмо така. Все „заминават да следват“ в университета в Рединг, ще учат за инженери, „ще влизат в бизнеса“ в Лондон, или ще бягат на някой кораб — а после внезапно изчезват от училище с двудневно предупреждение и две седмици по-късно ще ги видиш, яхнали велосипед, да разнасят зеленчуци. Пет минути след като татко ми съобщи, че трябва да напусна училище, вече се питах с какъв костюм ще ходя на работа. Веднага твърдо заявих, че искам „костюм за големи“, със сако по модата на деня, май „фрак“ му се викаше. Разбира се, и майка, и татко, бяха възмутени и заявиха, че не са и „чували за подобно нещо“. По някаква причина, която така и не съм разгадал докрай, тогавашните родители все се стараеха децата им колкото може по-дълго да не носят дрехи за възрастни. Във всяко семейство се

водеха бурни препирни, докато позволят на момчето да сложи първата си висока яка или на момичето — да си вдигне косата.

И така, разговорът се отклони от деловите проблеми на татко и пое в съвсем друга посока, прераствайки в отегчителен, нескончаем спор: татко се ядосваше все повече и повече и постоянно повтаряше — на диалект, както имаше навика да прави, когато е ядосан:

— Амчи ни мож'. Набий си го в главата — просто ни мож.

Та не получих първия си „фрак“, но тръгнах на работа за пръв път с готов черен костюм и широка яка, в които изглеждах като инфантилен простак. От всичко това бе единственото, което ме разочарова. Джоу се държа още по-егоистично Побесня, че трябва да напусне магазина за велосипеди, и за краткото време, докато стоя у дома, просто се размотаваше, дразнеше всички и не помогна на татко с нищичко.

Работих в магазина на стария Гримет близо шест години. Гримет беше свестен и почтен старец с бели мустаци, малко по-ячка версия на чичо Изикиъл и също тъй добър либерал. Само дето не беше чак такъв политикан и в градчето повече го уважаваха. По време на Англо-бурската обърна листа, стана лют враг на профсъюзите и дори веднъж уволни сътрудник за притежание на фотография на Киър Харди^[1], освен тона беше „сектант“ — впрочем важна клечка в Баптистката църква, известна сред местното население като „Скинията“, — докато моето семейство беше „по канона“, а чичо Изикиъл беше безверник. Старият Гримет беше общински съветник и активист на местната Либерална партия. С белите си мустаци, напевните си приказки за свободата на съвестта и дядо Гладстон, огромната си банкова сметка и импровизираните си молитви, на които даваше воля в Скинията тъй гръмогласно, че се чуваше чак отвън, ако се случи тъкмо да минаваш наблизко, беше малко като бакалина неконформист от вица:

— Джеймс!

— Дасър!

— Сипа ли пясък в захарта?

— Дасър!

— Разреди ли петмеза?

— Дасър!

— Качвай се тогава на молитва!

Един Господ знае колко пъти съм чувал да шушнат тази шега в магазина. Действително започвахме деня с молитва, още преди да сме вдигнали кепенците. Не че старият Гримет сипваше пясък в захарта. Знаеше, че така не се печели. Но беше изкусен търговец, държеше цялата търговия с качествени бакалски стоки в Лоуър Бинфийлд и околията и имаше трима помощници в магазина, освен момчето за всичко, доставчика и собствената си дъщеря (беше вдовец), която играеше ролята на касиерка. Първите шест месеца аз бях момче за всичко. После единият помощник напусна, за да „започне“ в Рединг, а аз се преместих в магазина и за пръв път облякох бяла престилка. Научих се да завързвам пакети, да опаковам стафиди, да меля кафе, да работя с резачка за бекон, да разрязвам бут, да точа ножове, да мета пода, да забързвам праха от яйцата, без да ги чупя, да пробутвам недотам качествена стока за добра, да мия витрината, да преценявам на око половин кило сирене, да разковавам сандъци, да режа масло на кальпи и — далеч по-трудно от всичко останало — да помня подредбата на продуктите в склада. Нямам такива подробни спомени от бакалстването, както от риболова, но доста неща са се запазили в паметта ми. И до днес умея да късам канап с една ръка. Ако ме сложите пред резачка за бекон, ще се справя по-умело, отколкото с пишеща машина. Мога да ви засипя с доста сносни технически подробности за видовете китайски чай, от какво се прави маргарин, средната тежест на яйцата и цената на хартиените кесии на едро.

Е, в продължение на повече от пет години бях това — чевръст младеж с обло, румено, чипоносо лице и сламеноруса коса (вече не ниско остригана, а внимателно пригладена и „зализана“ назад, както се казваше тогава), което се суети зад щанда с бяла престилка и молив зад ухото, завързва пликчета кафе с мълниеносна бързина и примадва клиенти с: „Да, госпожо! Разбира се, госпожо! Какво *още*, госпожо?“ с едва доловима следа от кокни акцент. Старият Гримет ни скъсваше от работа, бяхме на единайсетчасов работен ден, освен в четвъртък и неделя, а по Коледа беше кошмар. Хубави времена бяха. Не смятам, че не съм имал амбиции. Знаех, че няма цял живот да си остана продавач в бакалница, просто „учех занаята“. Някой ден, по един или друг начин, ще се намерят достатъчно пари да „започна“ сам. Така се чувстваха хората тогава. Това беше преди войната, не забравяйте, и преди бедняшките квартали и помощите за безработни. Под слънцето

имаше място за всички. Всеки можеше „да почне търговия“, все се намираще място за още един магазин. А времето се изнизваше. 1909-а, 1910-а, 1911-а. Крал Едуард почина и на този ден вестниците излязоха с черна рамка. В Уолтън отвориха две кина. Автомобилите станаха по-привична гледка по пътищата, тръгнаха междуградски автобуси. Над Лоуър Бинфийлд прелетя аероплан — нестабилно, паянтово чудо, с човек по средата в нещо като стол — и целият град се стече по улиците да гледа и да подвиква. Хората почнаха да говорят крайно неопределено, че на този германски император много е взела да му расте работата и „май вече му иде времето“ (за война с Германия). Заплатата ми постепенно се увеличаваше, докато накрая, тъкмо преди войната, достигна дващест и осем шилинга седмично. От тях десет давах на майка за издръжка, а по-късно, като настанаха по-тежки времена, и по петнайсет, и дори тогава се чувствах по-богат от когато и да било. Пораснах с още три сантиметра, набодоха ми мустаци, носех ботуши с копчета и осемсантиметрова яка. На църква в неделя, със стегнатия си тъмносив костюм, бомбето и черните си ръкавици от кучешка кожа на пейката до мен, изглеждах като идеалния джентълмен, та майка едва сдържаше гордостта си. Понякога в промеждутъците между работата, „излизането“ в четвъртък и размишленията за дрехи и момичета, ме обхващаха пристъпи на амбиция и тогава се виждах как израствам в „Голям предприемач“ като Ливър или Уилям Уайтли. От шестнайсет до осемнайсет полагах сериозни усилия да „обогатя ума си“ и да се подготвя за предприемаческа кариера. Излекувах се от грешките в говора и диалектното произношение. (В долината на Темза местните говори вече бяха на изчезване. С изключение на селските младежи, почти всички, родени след 1890-а, говореха кокни.) Изкарах кореспондентски курс към Търговската академия в Литълбърнс, изучих счетоводство и делови английски, четях с безкрайна сериозност една книга, пълна с потресаващи глупости, озаглавена „Искусството на търговията“, усъвършенствах аритметиката и дори краснописа си. Седемнайсетгодишен съм седял до посред нощ с изплезен език, да се упражнявам в калиграфия под светлината на газената лампичка на нощното шкафче. На моменти четях страшно много, обикновено криминалета и приключенски романи, а понякога и подвързани с хартия книги, които младежите в магазина си разменяха крадешком и

описваха като „един път“. (Бяха преводи на Мопасан и Пол дьо Кок.) Но на осемнайсет изведнъж станах интелгент, купих си карта за околийската библиотека и започнах да се тъпча с Мари Корели, Хол Кейн и Антъни Хоуп. Горедолу по това време се включих в ръководения от викария Лоуърбинфийлдски читателски кръжок, който се събираше цяла зима веднъж седмично вечер на тъй наречената „литературна дискусия“. Под влияние на викария се запознах с откъси от лекциите на Ръскин „Сусам и лилии“ и дори се опитах да чета Браунинг.

А времето се изнизваше. 1910-а, 1911-а, 1912-а. Предприятието на татко потъваше — не се сгромоляса отведнъж, но западаше. Нито татко, нито майка бяха същите, откак Джоу избяга от къщи. Това се случи малко след като започнах работа в бакалницата на Гримет.

На осемнайсет Джоу, вече пораснал, се беше превърнал в грозен грубиян. Беше як тип, много по-едър от всички останали в семейството, с грамадни рамене, голяма глава и мрачно, намусено лице с внушителни мустаци. Когато не висеше в кръчмата, се помайваше на прага на магазина с ръце, пъхнати дълбоко в джобовете, и се мръщеше на минувачите, освен ако са момичета, сякаш ей сега ще им налети. Ако някой понечи да влезе в магазина, ще се помести, колкото да го пропусне, и без да изважда ръце от джобовете, ще се провикне през рамо: „Та-атко! Хора!“. Дотук се простираше помощта му. Татко и майка отчаяно повтаряха, че „не знаят какво да го правят“, излизаше им много солено с пиенето и безкрайното си пушене. Късно една нощ излезе от къщи и повече не чухме за него. Разбил касата и прибрал всички пари, за щастие не бяха много, около осем лири. Колкото да си купи билет в туристическата класа до Америка. Открай време искаше да иде в Америка и най-вероятно го е сторил, макар че така и не узнахме със сигурност. В градчето случката почти предизвика скандал. Всеобщото мнение беше, че е драснал заради неприятности с момиче. И действително, на същата улица, където живееха Симънсови, имаше едно момиче на име Сали Чивърс, което чакаше дете, а Джоу със сигурност беше имал вземане-даване с нея, но това важеше и за половин дузина други младежи, та не се знаеше кой е бащата. Майка и татко приеха теорията за бебето и дори насаме оправдаваха „горкото си момче“, задето е откраднало осемте лири и е избягало. Не можеха да проумеят, че Джоу офейка, понеже не би понесъл благоприличното

ежедневие на малкия провинциален градец, а предпочиташе живот на скиталчество, побоища и жени. Така и не чухме повече за него. Може би съвсем е изпаднал, а може би са го убили във войната или просто не си е направил труда да ни пише. За щастие бебето се роди мъртво, та нямаше повече усложнения. Що се отнася до кражбата, майка и татко успяха да я запазят в тайна чак до смъртта си. В техните очи това престъпление беше по-страшно от бебето на Сали Чивърс.

Покрай грижите с Джоу татко много се състари. Да го изгуби, означаваше просто да си спести излишни разходи, но и му причиняваше болка и срам. Оттогава насетне мустаците му съвсем посивяха и той сякаш се стопи. Може би споменът ми за него като дребен сивкав човек с обло, сбръчкано тревожно лице и запрашени очила датира именно от този момент. Бавно и полека той все повече затъваше в парични проблеми и все по-слабо се интересуваше от други неща. Говореше все по-малко за политиката и неделните вестници и все повече за слабата търговия. Майка също се смали. Помня я от детинство като нещо необятно и преливащо, с русата си коса, грейналото си лице и огромния си бюст, някакво пищно създание като галиона на боен кораб. Сега беше по-дребна, по-тревожна и по-състарена, отколкото подхождаше за годините ѝ. Вече не се разпореждаше тъй царствено в кухнята, все по-често купуваше овчи врат, тревожеше се за цената на въглищата и започна да използва маргарин — продукт, който едно време не допускаше в къщата. След бягството на Джоу татко отново трябваше да си наеме помощник, но оттогава вземаше все съвсем малки момчета, които държеше само година-две и които не можеха да вдигат тежко. Чат-пат му помагах, като се случех у дома. Бях твърде себелюбив да го правя редовно. Още го виждам, как с мъка прекосява двора, превит о две, и почти се губи под огромния чувал, като охлюв под черупката си. Грамадният, чудовищен чувал, който тежи сигурно осемдесет килограма и притиска врата и раменете му почти до земята, и тревожното очилато лице, надничашо отдолу. През 1911-а получи херния, та се наложи да прекара седмици наред в болница и да наеме временен управител за магазина, което прояде нова празнина в капитала му. Да бъдеш свидетел на бавния упадък на дребния търговец е ужасно, но поне не е внезапно и очевидно като съдбата на работника, когото уволняват и изведнъж се оказва на социални помощи. Просто търговията лека-

полека замира, ту е по-зле, ту е по-добре, няколко шилинга загуба, няколко пенса печалба. Обслужваш някого с години, а той вземе, че те напусне и отиде при „Сорозийнс“. Друг пък си купи дузина кокошки и ти поръча седмична доставка на зърно. Преживяваш някак. Все така „сам си си господар“, ставаш все по-разтревожен и все по-опърпан, капиталът ти постоянно се смалява. Можеш да продължаваш така с години, а ако извадиш късмет — и цял живот. Чичо Изикиъл почина през 1911-а и остави сто и двайсет лири, които сигурно са дошли на татко много добре. Едва през 1913-а узнах, че е трябвало да ипотекира животозастраховката си. Тогава не съм чул за това, инак щях да проумея какво означава. Но като не знаех, просто си давах сметка, че предприятието на татко „не върви добре“, търговията е „мудна“ и ще трябва по-дълго да почакам, докато събера пари „да започна сам“, и повече не се замислях. И аз, като татко, възприемах магазина като нещо неизменно, дори бях склонен малко да се гневя на баща си, че не управлява нещата по-умело. Не бях в състояние — нито той, нито някой друг — да прозра, че постепенно се разорява, че търговията му никога няма да се съвземе и ако доживее седемдесет, неминуемо ще свърши в приюта за бедни. Неведнъж съм минавал покрай „Сорозийнс“ на пазара и само съм си казвал, че далеч предпочитам лъскавата им витрина пред татковото прашно старо дюкянче с почти нечетливия надпис „С. Боулинг“, олющените бели букви и избелелите пакетчета храна за канарчета. И през ум не ми е минавало, че „Сорозийнс“ е тения, която го изяжда жив. Понякога му преразказвах какво съм чел за търговията и съвременните методи в учебниците от кореспондентския курс. Никога не ми обръщаше достатъчно внимание. Той е наследник на отдавна установен бизнес, винаги е работил упорито, въртял е честна търговия, предлагал е качествена стока и съвсем скоро всичко ще се оправи. Истината е, че действително се броят на пръсти собствениците на магазинчета, които свършват в приюта за бедни. С малко късмет умираш с някоя собствена лира в джоба. Смъртта и банкрутът се надпреварваха и, слава богу, смъртта застигна татко първи, също и майка.

1911-а, 1912-а, 1913-а. Казвам ви, хубави времена бяха. Към края на 1912-а в читателския кръжок на викария се запознах с Елси Уотърс. До този момент, макар че, като всички момчета в градчето, и аз се заглеждах по момичета и чат-пат дори успявах да се свържа с някое и

да го „изведа“ на неделна разходка, всъщност никога не бях имал свое момиче. Шантава работа е това — да тичаш по момичета, когато си на шестнайсет. В уречена част на града момчетата се разхождат нагоре-надолу по двойки и гледат момичетата, момичетата се разхождат нагоре-надолу по двойки и се правят, че не забелязват момчетата, а скоро се установява контакт и вместо по двойки, започват да се разхождат по четворки, но в пълно безмълвие. Главната черта на тези разходки — и втория път, когато си сам с момичето, е по-страшно — е убийствената неспособност да поведеш какъвто и да било разговор. Но Елен Уотърс изглеждаше различна. Истината е, че пораствах.

Не ми се разказва за нас с Елси Уотърс, дори да имаше нещо за разказване. Просто тя е част от пейзажа, част от „преди войната“. Преди войната винаги е лято — заблуда, както вече отбелязах, но така съм го запомнил. Белият пращен път, опнал се между кестените, миризмата на нощни гърнета, зелените вирове под върбите, плисъкът на Бърфорд Уиър — ето какво виждам, като си затворя очите и си кажа „преди войната“, а към края вече и Елси Уотърс е част от всичко това.

Не знам дали днес Елси би минала за хубава. Тогава минаваше. Висока за момиче — почти колкото мен, тя имаше една такава бледозлатиста, тежка коса, която носеше някак сплетена и навита около главата, и деликатно, необичайно нежно лице. Беше от онези момичета, които винаги изглеждат най-добре в черно, особено в най-простите черни рокли, каквито ги и задължаваха да носят — работеше в „Лилиуайтс“, манифактурният магазин, макар и родом от Лондон. Ще да е била две години по-голяма от мен.

Благодарен съм на Елси, защото беше първата, която ме научи как да харесвам жена. Не жените по принцип, а конкретна жена. Бяхме се запознали в читателския кръжок и тогава почти не я забелязах, но един ден влязох в „Лилиуайтс“ в работно време — нещо, инак невъзможно, но така се случи, че ни се свърши тензухът за маслото и старият Гримет ме изпрати да купя. Позната ви е атмосферата на текстилните магазини. В нея има нещо специфично женско. Някакво притаено чувство, приглушена светлина, хладен мирис на платове и тихото потракване на дървените топки на сметалото. Елси се беше привела над щанда и режеше с голямата ножица от един топ. Имаше нещо в черната ѝ рокля и извивката на бюста ѝ на фона на щанда — не мога да го опиша, нещо необикновено меко, необикновено женствено.

Още щом я видиш, разбираш, че можеш да я вземеш в прегръдките си и да правиш с нея каквото пожелаеш. Тя бе наистина дълбоко женствена, много нежна, много хрисима, от онези жени, които винаги правят каквото им казва мъжът, макар да не беше нито дребна, нито нерешителна. Не беше дори глупава, просто доста мълчалива, а понякога ужасно изтънчена. Но по онова време и аз самият падах доста изтънчен.

Живяхме заедно около година. Разбира се, в град като Лоуър Бинфийлд можете да живеете заедно само в преносния смисъл. Официално „излизахме“ — възприет обичай, но то не е същото, като да си сгоден. Имаше един път, който се отклоняваше от пътя за Тъпър Бинфийлд и следваше подножието на хълмовете. Дълъг участък от него, близо миля, беше почти прав, ограден с огромни диви кестени, а в тревата встрани, под клоните на дърветата, се виеше пътека, известна като „Пътечката на влюбените“. Ходехме там в майските вечери, когато цъфтяха кестените. Тогава нощите ставаха къси и беше светло часове наред, след като си тръгнем от магазина. Познато ви е чувството, което вдъхва юнската вечер. Синкавият полумрак, който продължава много дълго, а въздухът гали лицето като коприна. Понякога в неделя следобед изкачвахме Чамфорд Хил и се спускахме оттатък на мочурливите ливади край Темза. 1913-а! Господи! 1913-а! Тишината, зелената вода, шуртенето на бента! Никога няма да се повтори. Не че 1913-а няма да се повтори. Говоря за усещането вътре, усещането, че не бързаш и не се страхуваш — усещане, което или сте изпитвали и няма какво да ви обяснявам, или не сте изпитвали и тогава никога няма да имате възможност да познаете.

Така нареченото ни живеене заедно започна едва към края на лятото. Бях твърде стеснителен и непохватен да направя първата крачка, и твърде невеж, за да си дам сметка, че е имало и други преди мен. Един неделен следобед излязохме в буковата гора край Тъпър Бинфийлд. Там горе винаги можеш да останеш насаме. Желаех я много силно и много добре знаех, че тя просто ме чака да направя първата крачка. Нещо, не знам какво, ми внуши да идем в парка на Бинфийлд Хаус. Старият Ходжес, който вече беше надхвърлил седемдесетте и започваше да става все по-раздразнителен, като нищо можеше да ни изхвърли, но в неделя следобед най-вероятно си подремваше. Промушихме се през една пролука в оградата и се спуснахме по

пътечката между букoвете към големия вир. Не бях идвал насам повече от четири години. Нищо не се беше променило. Все същото абсолютно усамотение, чувството, че си на скришно място, заобиколен отвсякъде с големи дървета, старата прогнила барака за лодки сред камъшите. Легнахме в обраслата с трева хлътнатина сред дивия джоджен и бяхме тъй сами, сякаш сме в Централна Африка. Целунах я бог знае колко пъти, после станах и се заразхождах наоколо. Ужасно я желяех и исках да я обладая, само дето донякъде се страхувах. И колкото и да е странно, в същото време в главата ми се въртеше друга мисъл. Изведнъж ме осени откритието, че от години се каня да се върна тук, но така и не съм го направил. Сега бях тъй близо, щеше да е много жалко да не сляза до другия вир и да погледна големите шарани. Чувствах, че после ще се изям от яд, ако пропусна шанса, всъщност не можех да си обясня защо не съм дошъл по-рано. Шараните бяха запечатани в ума ми, никой не знаеше за тях освен мен, някой ден щях да ги улова. Всъщност те си бяха мои. Дори тръгнах покрай брега нататък, но изминах десет метра и се върнах. За да стигна дотам, трябваше да се провирам през джунгла от къпинаци и гниещ храсталак, а бях с празнично облекло. Тъмносив костюм, бомбе, ботуши с копчета и яка, която едва не ми прерязваше ушите. Ето как се обличаха хората за неделна разходка в онези времена. А и желяех Елси много силно. Върнах се и за миг останах надвесен над нея. Тя лежеше на тревата, закрила лице с ръка, и не помръдна, като ме чу да приближавам. С черната си рокля изглеждаше... не знам как, някак мека, гъвкава, сякаш тялото ѝ е ковка материя, с която можеш да правиш каквото си поискаш. Беше моя и можех да я имам, още на мига, ако поисках. Изведнъж спрях да се страхувам. Хвърлих шапката си на земята (помня, че отскочи), коленичих и я прегърнах. Още долавям дъха на див джоджен. Беше ми за пръв път, но на нея не, и не се получи зле, както можеше да се очаква. Та така. Големите шарани отново избледняха от ума ми, всъщност години наред след това почти не се сецах за тях.

1913-а. 1914-а. Пролетта на 1914-а. Първо разцъфнаха трънките, после глогинките, накрая кестените. Неделните следобеди по крайречната алея, вятърът къдри тръстиките и те се люшкат на огромни талази, като женски коси. Безкрайните юнски вечери, пътеката под кестените, някъде се обажда бухал, тялото на Елси,

притиснато към моето. Онази година юли се случи горещ. Как се потяхме в магазина, как миришеше на сирене и мляно кафе! А после хладната привечер навън, миризмата на нощни гърнета и дим от лула на пътеката покрай градините под аренда, мекият пясък под краката, стрелкащите се след нощните брѳмбари козодои.

Господи! Какъв е смисълът да се казва, че човек не трябва да си спомня „преди войната“ с носталгия? Аз го правя. Вие също, ако го помните. Съвсем вярно е, че ако се връщаш към определен период от време, имаш склонността да си спомняш хубавите моменти. Важи дори за войната. Но вярно е също така, че тогава хората имаха нещо, което днес нямат.

Какво е то? Просто не приемаха бъдещето като нещо, от което да се ужасяваш. Не че животът тогава беше по-лек от сега. Беше дори по-тежък. Хората като цяло работеха повече, живееха по-трудно и умираха по-болезнено. Ратаите се блъскаха едва ли не денонощно за четиринайсет шилинга седмично и свършваха като съсипани инвалиди с по пет шилинга пенсия по старост и чат-пат половин کرونا от енорията. А онова, на което казваха „достойна“ бедност, беше дори по лошо. Когато малкият Уотсън, собственик на манифактурно магазинче в другия край на Главната, се „провали“ след години борба, личните му спестявания възлизаха на две лири, девет шилинга и шест пенса, а почти веднага след това почина от така наречените „стомашни проблеми“, но лекарят даде да се разбере, че е било от глад. Само че до последния си миг не измени на редингота си. Старият Кримп, помощникът на часовникаря — опитен майстор, цял живот в занаята, цели петдесет години, разви перде на окоето и трябваше да иде в приюта за бедни. Внуците му виеха на улицата, като го отвеждаха. Жена му тръгна да чисти по къщите и с отчаяни усилия успяваше да му изпраща по един шилинг седмично за джобни пари. Понякога ставаш свидетел на ужасни неща. Дребни предприятия затъват, солидни търговци постепенно се превръщат в банкрутирали длъжници, хора умират бавно от рак и чернодробни болести, пияници съпрузи всеки понеделник подписват обещание да не пият и всяка събота го нарушават, момичета разбиват целия си живот заради незаконородено дете. Къщите нямат тоалетни, в зимните сутрини мивките замръзват, в жегата задните алеи вонят неопикуемо, а църковният двор — баш в центъра на града, за да не забравяш нито за

миг как ще свършиш. И все пак, какво бе онова, което имаха хората тогава? Чувство за сигурност, дори когато не бяха осигурени. По-точно чувство за приемственост. Всички знаеха, че ще умрат, а някои сигурно са знаели и че ще се разорят, но онова, което не знаеха, е, че може да се промени самият ред. Каквото и да им се случи на тях, животът ще продължава такъв, какъвто си го знаят. Не вярвам да имаше голямо значение фактът, че онова, което се нарича „религиозни вярвания“, тогава все още беше много разпространено. Вярно е, че почти всеки ходеше на църква, поне в провинцията — впрочем ние с Елси също продължавахме да ходим, макар, както би казал викарият, да живеехме в грях, — а ако питаш хората вярват ли в задгробния живот, обикновено отговаряха утвърдително. Но не познавам човек, който да е оставил у мен впечатлението, че действително вярва в живот след смъртта. Мисля, че в най-добрия случай приемаха тия работи както децата — Дядо Коледа. Но тъкмо в периодите на устойчивост, когато цивилизацията сякаш стои здраво стъпила на четирите си крака като слон, такива неща като задгробния живот нямат значение. Не е толкова трудно да умреш, ако знаеш, че нещата, на които държиш, ще просъществуват. Ти си живял, уморил си се, време ти е да вървиш под земята — така ги разбираха хората нещата тогава. Самите те си отиваха, но техният начин на живот оставаше. Тяхното добро и зло си оставаха добро и зло. Нямаха чувството, че пластове се разместват под краката им.

Татко се проваляше, но не го знаеше. Просто времената бяха тежки, търговията като че ли все повече западаше, сметките все повече го затрудняваха. Слава богу, той така и не разбра, че е разорен, всъщност така и не банкрутира, защото почина съвсем внезапно (грип, който прерасна в пневмония) в началото на 1915-а. До края вярваше, че с пестеливост, усилен труд и честна търговия човек не може да се провали. Сигурно е имало мнозина собственици на магазинчета като него, съхранили тази вяра, дори когато са умирали разорени, та дори в приюта за бедни. Даже Лъвгроув седларят, когато автомобилите и моторизираните товарни коли вече му избождаха очите, не си даваше сметка, че е допотопен като носорог. А и майка — майка така и не доживя да узнае, че животът, с който е закърмена, животът на дъщеря на достопочтен и богобоязлив дребен търговец и съпруга на достопочтен и богобоязлив дребен търговец по време на царуването на

добрата кралица Вики, е свършил завинаги. Времената бяха тежки, търговията вървеше слабо, татко се тревожеше, това и онова се „усложняваше“, но си караш както си знаеш. Добрият стар английски ред не може да се промени. Вовеки веков достопочтените жени ще готвят йоркширски пудинг и ябълкови кнедли на грамадни печки с въглища, ще носят вълнено бельо и ще спят върху пух, ще слагат сливово сладко през юли и туршии през октомври, а следобед ще четат *Хилдас Хоум Къмпаниан* и мухите ще жужат наоколо, в нещо като уютен подземен свят на запарен чай, болки в краката и благополучни финали. Не твърдя, че майка и татко останаха същите докрай. Бяха поразклатени, а понякога малко обезверени. Но поне не доживяха да узнаят, че всичко, в което са вярвали, е чисто и просто пълен боклук. Живяха в края на епоха, когато всичко се разтваряше в ужасяваща амалгама, но така и не го разбраха. Мислеха, че това е вечността. Не можем да ги виним. Така са се чувствали.

После дойде краят на юли и дори Лоуър Бинфийлд разбра, че става нещо. Дни наред цареше огромно неясно въодушевление, а във вестниците публикуваха безкрайни статии, които татко носеше от магазина да чете на глас на майка. И изведнъж навсякъде плакати:

Германски ултиматум. Франция се мобилизира

Няколко дни (дали не бяха четири? забравил съм точните дати) във въздуха витаеше странно спотаено чувство, нещо като затишие, като момента, преди да се разрази буря, сякаш цяла Англия е замлъкнала и слуша. Помня, че беше много горещо. В магазина ни се струваше, че не можем да работим, макар че всички в околията, на които им се намираха пет излишни шилинга, се бяха втурнали да си купуват консерви, брашно и овесени ядки в огромни количества. Като че ли бяхме твърде трескави, за да работим, само се потяхме и чакахме. Вечер хората слизаха на гарата и се биеха като безумци за вечерните вестници, които пристигаха с лондонския влак. После един следобед момче се втурна на Главната с наръч вестници, а хората наизлязоха на прага на къщите си и заподвикваха през улицата: „И ние сме вътре! И ние сме вътре!“. Момчето грабна плакат от наръча и го залепи на отсрещната ширина:

Англия обявява война на Германия

Изхвърчахме на тротоара — всичките трима помощници — и заликувахме. Всички ликуваха. Да, ликуваха. А старият Гримет, макар вече доста да се беше напечелил от предвоенната паника, все още държеше на някои от либералните си принципи, „не застава“ зад войната и каза, че не е на хубаво.

Два месеца по-късно бях в армията. Още седем месеца по-късно — във Франция.

[1] Джеймс Киър Харди (1856–1915) — шотландски социалист и профсъюзен лидер, първият независим депутат от работническата класа, седем години преди учредяването на Лейбъристката партия. — Б.пр. ↑

VIII

Раниха ме чак в края на 1916-а.

Тъкмо бяхме излезли от окопите и отстъпвахме с маршова стъпка по пътче, дълго миля и нещо, уж безопасно, но явно германците го бяха взели под обстрел отпреди това. Внезапно започнаха да пускат снаряди — високоексплозивни, но само по един в минута. Чувахе се обичайното *зуии-и-и-ий!*, после **Буум!**, и снарядът избухваше в една нива отдясно. Мисля, че ме уцели третият. Още щом го чух, разбрах, че е за мен. Казват, че човек винаги си знае. Не говореше като обикновените снаряди. А повтаряше: „Следвам те, к---- **такова**, к----- **такова**, к----- **такова!**“, в рамките на три секунди. Последното „**такова**“ беше взривът.

Почувствах се, сякаш ме помита гигантска ръка от въздух. Скоро след това, обзет от странното чувство, че избухвам и се пръсвам на парчета, се сгромолясах сред купища консервни кутии, трески, ръждясала бодлива тел, лайна, гилзи и всякакви други гадости в крайпътната канавка. Като ме извадиха и ме поочистиха от мръсотията, откриха, че не съм ранен толкова тежко. Просто в половината ми задник и в задната част на краката ми бяха заседнали множество късчета снаряд. За късмет при падането си бях счупил ребро — нараняване, тъкмо толкова сериозно, че да ме върнат у дома. Прекарах зимата в полева болница в хълмовете край Истборн в Южна Англия.

Помните ли военнополовите болници? Дълги редици дървени бараки като кокошарници, накацали точно на върха на проклетите мразовити хълмове — викаха им „южния бряг“, което ме караше да си задавам въпроса какъв ли тогава ще да е северният, — където вятърът сякаш духа от всички посоки едновременно. И тълпите мъже с бледосини дрехи и червени връзки, които се размайват нагоре — надолу и търсят завет, но не намират никъде. Понякога водеха деца от богатските училища в Истборн в колона по двама, да раздават цигари и ментови бонбони на „ранените томита“^[1], както ни викаха. Розоволико хлапе на седем-осем години се приближава до група ранени мъже,

седнали на тревата, отваря кутия „Удбайн“ и с тържествен вид подава на всеки по една цигара, сякаш храни маймуните в зоопарка. Който имаше сили, извървяваше цели мили по хълмовете с надеждата да срещне момиче. Момичетата все не стигаха. В долината под лагера имаше малка горичка и дълго преди свечеряване до всеки дънер ще видиш притисната двойка, а ако дървото е дебело — по една от двете страни. Основният ми спомен от тогава е как седя край един прешип на ледения вятър, пръстите ми са толкова студени, че не мога да ги свия, а в устата ми — вкус на ментови сладкиши. Типичен войнишки спомен. Както и да е, разделях се с живота на томи. Малко преди да ме ранят, командирът изпратил името ми за разглеждане в някаква комисия. Тогава вече отчаяно се нуждаеха от офицери и всеки, който не беше съвсем неграмотен, можеше да получи чин, ако иска. От болницата направо заминах за един офицерски тренировъчен лагер край Колчестър.

Чудно, какви неща прави войната с хората. Преди няма и три години бях пъргав продавач с бяла престилка, който се привежда над щанда с думите: „Да, госпожо! Разбира се, госпожо! Какво *още*, госпожо?“, с живот на бакалин пред себе си и понятие, че ще ставам офицер, колкото че ще получи рицарско звание. А ето ме вече, перча се с о-боже-каква шапка и жълта яка, и повече или по-малко държа фронта сред тълпа от временни благородници, а някои не бяха дори временни. Хем — и тъкмо там е работата — това изобщо не ми се струваше странно. В онези дни нищо не ми се струваше странно.

То е сякаш те грабва грамадна машина. Въобще не действаш по своя воля, а в същото време дори не ти хрумва да се противопоставиш. Ако хората не изпитваха подобни чувства, никоя война не би траяла повече от три месеца. Армиите просто ще си съберат багажа и ще се приберат у дома. Защо се записах войник? Или милионите други идиоти, които се записаха преди задължителната повинност? Отчасти на майтап и отчасти заради Англия, моя Англия, британците никога, никога и всичките тези неща. Но колко продължи това? Повечето момчета, които познавах, ги бяха изпозабравили дълго преди да стигнат във Франция. Мъжете в окопите не бяха патриотично настроени, не мразеха кайзера и пет пари не даваха за храбра малка Белгия и германците, изнасилващи монахини върху маси (винаги „върху маси“, сякаш това го прави още по-страшно) по улиците на

Брюксел. От друга страна, и през ум не им минава да се опитат да избягат. Машината те е приклезила и може да прави с теб каквото си пожелае. Повдига те и те стоварва на места и сред неща, които не си и сънувал, и дори на луната да те запрати, това пак няма да ти се стори бог знае колко странно. В деня, когато се записах в армията, старият живот приключи. Сякаш изведнъж спря да ме засяга. Питам се ще ми повярвате ли, че оттогава съм се връщал в Лоуър Бинфийлд само веднъж, за погребението на майка. Сега звучи невероятно, но тогава си беше съвсем естествено. Признавам, че причината отчасти беше Елси, на която, разбира се, престанах да пиша на втория-третия месец. Несъмнено се е хванала с друг, но не ми се искаше да я срещна на улицата. В противен случай може би щях, като имам малко отпуск, да ходя да навестявам майка, която изпадна в истерия, когато се записах войник, но щеше да се гордее със син в униформа.

Татко почина през 1915-а. По онова време бях във Франция. Няма да преувелича, ако кажа, че днес смъртта му ме натъжава повече, отколкото навремето. Тогава тя беше за мен просто лоша новина, която приех почти с безразличие, с онази празна апатия, с която в окопите приемаш всичко. Помня как изпълзах до входа на землянката, за да прочета писмото на светло, и петната от сълзите на майка по хартията, и болката в коленете, и миризмата на кал. Застраховката на татко била ипотекирана почти цялата, но в банката имало малко пари, а „Сорозийнс“ щели да изкупят стоката и дори да платят нещичко за клиентелата. Както и да е, майка разполагаше с малко повече от двеста лири, освен мебелите. Засега заминаваше да живее при братовчедка си — съпруга на дребен собственик на селскостопанска земя, който печелеше добре от войната — край Доксли, на няколко километра отгатък Уолтън. Само „засега“. Всичко изглеждаше временно. В старите времена — макар че оттогава бе изминала едва една година — цялата тази история би била потресаващо злостастие. Татко — покойник, магазинът — продаден, а майка — сам-саменичка с едни двеста лири, и веднага си представяш бъдещето като трагедия в петнайсет действия, а последното — бедняшко погребение. Но сега войната и чувството, че не си си сам господар, засенчваха всичко останало. Хората вече изобщо не мислеха в понятия като „банкрут“ и „приют за бедни“. Това важеше дори за майка, която, бог е свидетел,

имаше съвсем смътна представа за войната. Впрочем тя вече е умираше, но никой от нас не го знаеше.

Доиде да ме посети в болницата в Истборн. Не бях я виждал от две години и видът ѝ малко ме поразил. Изглеждаше посивяла и някак съсухрена. Отчасти защото вече бях пораснал, бях пътувал и всичко ми се струваше по-малко, но във всеки случай ми се видя още по-слаба и по-жълта. Говореше с присъщата си непоследователност за леля Марта (братовчедката, при която живееше), за проблемите си със стомаха, които се „усложнявали“, за надгробния камък на татко и какъв красив покойник бил. Все същите приказки, които съм слушал с години, и все пак сякаш говореше призрак. Това вече не ме засягаше. Знаех я като огромно, великолепно, закрилящо създание, малко като галион на кораб и малко като разклопана квачка, а в крайна сметка тя бе просто дребна старица с черна рокля. Всичко се променяше и избледняваше. Тогава я видях за последен път. Докато се обучавах в Колчестър, получих телеграма, че е тежко болна, и веднага подадох молба за отпуск по спешност. Но беше твърде късно. Докато стигна и Доксли, тя почина. Онова, което всички си въобразявахме, че е лошо храносмилане, се оказа някакъв вътрешен израстък, а едно внезапно охлаждане на стомаха я довършило. За да ме ободри, докторът ми каза, че образуването било „доброкачествено“, което ми се стори странно, защото нали всъщност я беше убило.

Е, погребяхме я до татко и тогава за последен път минах набързо през Лоуър Бинфийлд. Много се беше променил, дори за три години. Някои магазини бяха затворени, над други нова фирма. Почти всички мъже, които познавах като момчета, бяха заминали, а някои бяха покойници. Сид Лъвгроув беше мъртъв, убит в битката при Сомма. Рижия Уотсън — онова селско момче, което участваше някога в Черната ръка и ловеше зайци с голи ръце, беше загинал в Египет. Един от младежите, с които работехме при Гримет, беше изгубил и двата си крака. Стариат Лъвгроув беше затворил дюкяна и живееше в малка къща в покрайнините на Уолтън с мизерна годишна рента. Стариат Гримет на свой ред също печелеше добре от войната, беше станал патриот и членуваше в местната комисия, която съдеше отказалите да постъпят в армията по убеждения. Но онова, което най-много правеше града да изглежда празен и запуснат, беше, че в него почти не бяха останали коне. Всичко що-годе читаво отдавна беше реквизирано.

Кабриолетът на гарата още съществуваше, но добичето, което го теглеше, едва ли щеше да стои изправено, ако не бяха тегличите. В единия час — час и нещо преди погребението се поразходих из града, поздравих този-онзи и се поперчих с униформата си. За щастие не налетях на Елси. Виждах промените, но някак все едно че не ги виждах. Мисълта ми беше заета с други неща, главно с удоволствието да се показвам с униформа на младши лейтенант, с черната лента на ръкава (стоеше много елегантно на сиво-зеленото) и нови габардинени бричове. Ясно помня, че продължих да мисля за бричовете дори когато стояхме край гроба. После хвърлиха пръст върху ковчега, аз изведнъж осъзнах какво означава майка ти да лежи на три метра под земята и нещо ме засмъдя в очите и носа, но дори тогава бричовете не излязоха съвсем от ума ми.

Не мислете, че не преживявах смъртта на майка. Преживявах я. Вече не бях в окопите и затова смъртта можеше да ме натъжи. Но че си отива познатият ми едновременен живот — за това и пет пари не давах, та дори не проумявах, че се случва. След погребението леля Марта, която доста се гордееше, че има племенник „истински офицер“ и, да я бях оставил, щеше да вдигне грандиозно погребение, се върна в Доксли с автобуса, а аз се качих на кабриолета за гарата, за да отпътувам с влака за Лондон и оттам — за Колчестър. Минахме покрай магазина. След смъртта на татко още никой не го беше взел. Стоеше заключен, витрината беше почерняла от прах, а надписът „С. Боулинг“ беше заличен с горелка. Е, това беше къщата, където живях като дете, като момче и като юноша, където пълзях под кухненската маса, където миришеше на еспарзета, четях „Донован Неустрашимия“, пишех си домашните за класическата прогимназия, бърках въдичарски качамак, поправях спукани велосипедни гуми и пробвах първата си висока яка. Струваше ми се вечна като пирамидите, а сега кракът ми едва ли ще стъпи отново тук, освен по случайност. Татко, майка, Джоу, момчетата за всичко, старият териер Нейлър, Спот — неговият наследник, червенушката Джаки, котките, мишките в плевника — всички те си бяха отишли, превърнали се бяха в шепа прах. А на мен въобще не ми пукаше. Съжалявах за смъртта на майка, та дори за смъртта на татко, но умът ми през цялото време беше зает с други работи. Изпитвах известна гордост, че ще ме видят в такси — нещо, с което още не бях свикнал, и си мислех за линията на новите си

габардинени бричове, за хубавите си гладки офицерски гамаши, толкова различни от онези, грапавите, дето ги носят томитата, още за другите момчета в Колчестър и за шейсетте лири, които ми остави майка, и за угощенията, които ще си направим с тях. Освен това се благодарях на бога, че не съм налетял на Елси.

Какви невероятни неща прави войната с хората. Как понякога ги убива, но което е още по-странно — как понякога не ги убива. То е като исполински потоп, който те влече към смъртта, но изведнъж те изхвърля в някое затънтено блато, където трябва да вършиш невъобразими неща и получаваш за това допълнително заплащане. Трудови батальони строят в пустинята пътища, които не водят наникъде; съгледвачи са захвърлени на пустинни океански острови, да следят за германски крайцери, потопени години по-рано; министерства на това и онова с цели армии чиновници и машинописки съществуват години наред, след като функциите им са прекратени, по силата на някаква инерция. Хора са набутани на безсмислени позиции, после властите забравят за тях с години. Така се случи и с мен, инак най-вероятно нямаше да съм тук сега. Последователността от събития е доста интересна.

Малко след като публикувах назначението ми във вестника, се отвори глад за обозни офицери. Щом чул, че поназнайвам туй-онуй за търговията с бакалски стоки (не издадох, че всъщност съм бил продавач), командващият офицер на тренировъчния лагер ми нареди да си дам името. Дотук добре, но тъкмо когато щях да се местя в друга тренировъчна школа за обозни офицери някъде в Средна Англия, се отвори място за млад офицер с познания по бакалска търговия, да служи като секретар на сър Джоузеф Чийм, голяма клечка в обозния корпус. Един Господ знае защо се спряха точно мен, но във всеки случай така стана. Оттогава все си мисля, че са сбъркали името ми с чуждо. Три дни по-късно козирувах в кабинета на сър Джоузеф. Той беше високо и жилесто, опнато като струна, представително старче с прошарена коса и строг нос, който веднага ми направи впечатление. Изглеждаше като съвършения професионален войник, носител на най-високо рицарско звание, орден за военна доблест и заслуга с лента и на вид спокойно можеше да мине за брат — близък на онзи от рекламата на цигарите „Дьо Решке“, макар че всъщност в личния си живот беше председател на една от големите вериги магазини за бакалски стоки и

се славеше в цял свят с нещо, наречено „Система на Чийм за съкращаване на трудовите възнаграждения“. Като влязох, спря да пише и ме измери с поглед.

— Благородник ли си?

— Не, сър.

— Добре. Значи може и да свършим нещо.

След около три минути вече беше изкопчил от мен, че нямам опит като секретар, не владее стенография, не умея да си служа с пишеща машина и съм работил в бакалница срещу двацет и осем шилинга седмично. Въпреки това съм щял да му свърша работа, в тази проклета армия имало твърде много джентълмени, а той си търсел човек, да може да брои и след десет. Хареса ми и с нетърпение зачаках да започна работа при него, но тъкмо в този миг мистериозните сили, които сякаш управляваха войната, отново ни разделиха. Сформираше се нещо, наречено „Корпус за отбрана на западното крайбрежие“, или по-скоро се говореше за такова нещо, и се спрягаше мъглявата идея да се направят временни складове за провизии и други припаси в различни точки по целия бряг. Сър Джоузеф щеше да отговаря за складовете в Югозападна Англия. Още в деня след постъпването ми ме командирова там да проверя наличните провизии в някакъв склад на име „Дванайсета миля“, на северния бряг на Корнуол. Или по-скоро задачата ми беше да разбере дали изобщо съществува. Изглежда никой не знаеше със сигурност. Тъкмо пристигнах и установих, че провизиите се състоят от единайсет консерви осолено говеждо, когато от Военното министерство пристигна телеграма да поема командването на склада и да остана там до второ нареждане. Върнах отговор: „При склад «Дванайсета миля» няма склад“. Късно. На следващия ден пристигна официално писмо, с което ме информираха, че съм интендант на склад „Дванайсета миля“. И всъщност тук историята свършва. Останах интендант до края на войната.

Един Господ знае каква беше целта на всичко това. Безполезно е да ме питате какво представлява Корпусът за отбрана на западното крайбрежие или какво е било предназначението му. Още тогава никой не си даваше дори вид, че знае. Във всеки случай той не съществуваше. Беше просто идея, мимолетно хрумване в нечие съзнание — предполагам, в отговор на неясните слухове за германско нападение през Ирландия, — а складовете за провизии, които уж

съществували по цялото крайбрежие, също бяха въображаеми. Цялата работа трая три дни, като сапунен мехур, после беше забравена, а с нея и аз. Единайсетте ми консерви говеждо бяха останали от някакви офицери, били тук преди мен на някаква също толкова мистериозна мисия. Бяха оставили и един глух старец на име редник Лиджбърд. Каква му беше работата, така и не разбрах. Питам се, ще ми повярвате ли, че останах да пазя тези единайсет консерви от средата на 1917-а до началото на 1919-а. Сигурно не, но говоря самата истина. Но тогава дори това не изглеждаше толкова странно. През 1918-а всички вече просто бяха изгубили навика да очакват разумно развитие на събитията.

Веднъж месечно ми изпращаха гигантска официална бланка, в която да попълня броя и състоянието на кирки, шанцови инструменти, рула бодливата тел, одеяла, водонепромокаеми постелки, аптечки, листовце ламарина и консерви сливов и ябълков мармалад. Просто вписвах нула на всеки ред и връщах формуляра обратно. Абсолютно никаква реакция. В Лондон някой завеждаше кротко формулярите и документацията, изпращаше ми нови, сетне на свой ред завеждаше и тях, и тъй нататък. Така вървеше животът. Мистериозните висшестоящи, които ръководеха войната, бяха забравили за съществуването ми. Не смущавах спомените им. Намирах се в бласто без излаз, но след две години във Франция не изгарях от чак такъв патриотизъм, че да искам да излизам.

Тук крайбрежието беше много усамотено и не се срещаше жива душа, освен неколцина селяндури, които едва ли бяха чували, че се води война. Четвърт миля по-нататък, в подножието на ниско възвишение, морето тътнеше и се плискаше върху безкраен равен плаж. Девет месеца годишно валеше, през останалите три от Атлантика вееше яростен вятър. Нямаше нищичко, освен редник Лиджбърд, мен, две военни бараки — едната що-годе прилична двустайна колиба, където живеех аз — и единайсетте консерви осолено говеждо. Лиджбърд беше чепат стар дявол и почти не успях да изкопча от него нещо повече от факта, че преди да постъпи във войската, е бил бостанджия. Любопитно беше да се наблюдава колко бързо възвръща старите си навици. Още преди да дойда, вече беше изкопал лека край едната барака и беше насадил картофи, на есен разкопа втора и така накрая култивира близо два декара; в началото на

1918-а взе да гледа кокошки, които към края на лятото вече значително се бяха умножили, и в края на годината, бог знае откъде, внезапно извади едно прасе. Не мисля, че му е идвало наум да се пита какво, по дяволите, правим тук или какво представлява Корпусът за отбрана на западното крайбрежие, ако изобщо съществува. Не бих се изненадал, ако и до ден-днешен си е там и гледа прасета и картофи в някогашния склад „Дванайсета миля“. Дано е така. Желая му късмет.

Междувременно върших нещо, с което за пръв път имах възможност да се ангажирам на пълен работен ден — четях.

Офицерите, били тук преди мен, бяха оставили няколко книги, повечето евтини издания и почти всичките буламачи, каквито се четяха тогава: Иън Хей и Сапъора, новелите за Крейг Кенеди и прочие. Но по някое време се бе завъртял и някой, който е разбирал от книги. Самият аз тогава не разбирах. Единствените книги, които бях прочел по собствена воля, бяха кримки, и веднъж една мръсна книга за секс. Бог ми е свидетел, че и досега нямам амбицията да мина за интелектуалец, но ако *тогава* ме бяхте попитали за заглавието на някоя „хубава“ книга, щях да ви отговоря „Жената, която ми даде“^[2] или, в памет на викария, „Сусам и лилии“. Във всеки случай „хубавите“ книги бяха онези, които човек няма намерение да прочете. Но ей ме на, назначен съм на длъжност, на която не само нямам работа, ами изобщо нямам работа, морето тътне при плажа, а дъждът се стича по стъклата — и цяла редица книги се блещят насреща ми от импровизираната лавица, която някой е прикрепил на стената на колибата. Естествено започнах да ги изчитам от кора до кора, като отначало пробирах колкото прасе в кофа с помия.

Но сред тях имаше три-четири, които се различаваха от всичко останало. Не, не познахте! Не се прехласвайте по идеята, че изведнъж съм открил Марсел Пруст, Хенри Джеймс или нещо такова. Дори да бях, нямаше да ги прочета. Книгите, за които говоря, далеч не бяха възвишени. Ала случва се понякога да попаднеш на книга, която точно съответства на умственото ти ниво в момента, до степен, че чак имаш чувството като да е написана специално за теб. Една от тях беше „Историята на господин Поли“ от Х. Дж. Уелс, евтино издание за шилинг, което се разпадаше на съставните си части. Питам се можете ли да си представите въздействието, което оказа върху мен, имайки предвид как съм израсъл — син на търговец в провинциално градче, а

да налетя на книга като тази. Друга беше „Улица Кошмарна“ на Комптън Макензи. Преди няколко години предизвика скандал, смътно бях чул за нея дори в Лоуър Бинфийлд. Още „Победа“ на Конрад, която на места ме отегчаваше. Но книгите те карат да се замислиш. А намерих и някакъв стар брой на списание със синя корица, в което беше отпечатан разказ от Д. Х. Лорънс. Не помня заглавието. За войник от редовната армия, който блъсва старшия сержант от ръба на едно укрепление, офейква и по-късно го залавят в леглото на едно момиче. Много ме озадачи. Не проумявах какво се опитва да внуши, но остави у мен смътното чувство, че искам да прочета още такива.

Е, в продължение на няколко месеца изпитвах глад за четене, силен почти колкото физическа жажда. За пръв път от времето на Дик Донован насам истински се отдавах на четене. Отначало дори нямах представа откъде се набавят книги. Мислех, че единственият начин е да се купуват. Виждате какво значение има възпитанието. Предполагам, че децата на средните класи — онези с доход над петстотин лири годишно — научават за Мюди^[3] и читателския клуб на *Таймс* още в люлката. Малко по-късно узнах за съществуването на библиотеките и се абонирах за тази на Мюди и една друга в Бристол. И какво прочетох през следващата година — година и нещо! Уелс, Конрад, Киплинг, Голзуърди, Бари Пейн, У. У. Джейкъбс, Пет Ридж, Оливър Ъниънс, Комптън Макензи, Х. Ситън Мериман, Морис Беринг, Стивън Макена, Мей Синклер, Арнълд Бенет, Антъни Хоуп, Елинор Глин, О’Хенри, Стивън Лийкок, та дори Сайлъс Хокинг и Джийн Стратън Портър. Питам се колко ли от имената в списъка са ви познати. Половината от книгите, които тогава се приемаха много сериозно, вече са забравени. Но в началото ги гълтах, като че съм кит в пасаж от скариди. Просто се отдавах на наслаждението.

След време, естествено, се извисих и взех да правя разлика между булевардна и небулевардна литература. Попадна ми Лорънсовия „Синове и любовници“ и донякъде ми допадна, а „Портретът на Дориан Грей“ на Оскар Уайлд и „Нови хиляда и една нощ“ на Стивънсън ми доставиха голямо удоволствие. Но авторът, който ми направи най-силно впечатление, си остана Уелс. Прочетох „Естър Уотърс“ на Джордж Мур и ми хареса, започвах и няколко романа на Харди, но все запирах по средата. Дори опитах с Ибсен, който ме остави с неясното впечатление, че в Норвегия непрестанно вали.

Много странно. Още тогава си давах сметка, че е странно. Аз бях младши лейтенант и вече говорех почти без следа от диалект, различавах Арнолд Бенет от Елинор Глин, и все пак бяха изминали едва четири години, откак режех кашкавал зад тезгяха в бяла престилка и очаквах с нетърпение мига, когато ще отворя собствена бакалница. Като тегля чертата, изглежда, трябва да призная, че освен дето ми навреди, войната ми направи и услуга. Във всеки случай тази година, посветена на четене на романи, беше единственото истинско образование, в смисъла на „книжни знания“, което получих. Тя направи нещо в ума ми. Даде ми нагласа — една такава питаща нагласа, каквато може би нямаше да развия, ако бях преминал през живота по нормалния, благоразумен начин. Но — дали ще ме разберете — онова, което действително ме промени, което действително остави отпечатък върху мен, бяха не толкова прочетените книги, колкото противното безсмислие на живота, който водех.

Наистина беше неописуемо безсмислен — тогава, през 1918-а. Седя си аз край печката във военната барака и си чета романи, а на неколкостотин мили във Франция гърмят с оръдия и хвърлят в картечния огън стотици злочести дечица с подмокрени от страх гащички, сякаш пълнят пещ с дребни въглища. Аз бях сред щастливците. Висшестоящите бяха извърнали поглед от мен, кротувах в уютното си убежище и получавах пари за несъществуваща работа. Понякога ме обземаше паника, полагах усилия да ги накарам да си спомнят за мен и да ме измъкнат оттук, но нищо не ставаше. Официалните бланки пристигаха веднъж месечно, на грапава сива хартия, аз ги попълвах и ги изпращах обратно, после пристигаха нови, аз попълвах и тях, и отново ги връщах обратно, и така нататък. Във всичко това имаше смисъл, колкото в бълнуванията на луд. Резултатът, в съчетание с книгите, които четях, беше, че у мен се наслои неверие във всичко.

Не бях единственият. Войната изобилстваше от изпуснати нишки и забравени къшета. По това време вече буквално милиони бяха заседнали, по един или друг начин, в някакво бласто. Цели армии гният по фронтове, на които хората не помнят дори имената. Огромни министерства са пълни с тълпи от чиновници и машинописки, всичките наети на минимум две лири седмична заплата, за да трупат

планини от бумаги. На всичко отгоре отлично съзнават, че просто трупат планини от бумаги. Вече никой не вярва в приказките за зверствата и храбра малка Белгия. Войниците смятат германците за добри момчета и мразят французите до смърт. Младшите офицери до един са убедени, че Генералният щаб е съставен от малоумни. В Англия се надигаше някаква вълна на неверие, която стигна чак до склад „Дванайсета миля“. Ще преувелича, ако кажа, че войната превърна хората в интелектуалци, но временно ги превърна в нихилисти. Хора, които при нормални обстоятелства биха преминали през живота, проявявайки склонност да мислят сами колкото пудинг с лой, се настройваха болшевишки единствено по силата на самата война. Какъв ли щях да бъда сега, ако не беше войната? Не знам, но щях да съм различен. Ако не те убие, войната те кара да се замислиш. След цялата тази идиотска бъркотия не можеш повече да възприемаш обществото като нещо вечно и несъмнено, като пирамидите. Вече знаеш, че просто е пълна каша.

[1] Томи Аткинс — нарицателно за британски войник през Първата световна война. — Б.пр. ↑

[2] Роман от Хол Кейн (1865–1931) — британски романист и драматург, изключително популярен за времето си. Романите му са предимно романтични, често използват схемата на любовния триъгълник, но разглеждат и сериозни политически и социални проблеми на деня. — Б.пр. ↑

[3] Чарлс Едуард Мюди (1818–1890) — преуспяващ английски издател и основател на обществена библиотека, която повлиява викторианската литература в редица отношения. — Б.пр. ↑

IX

Войната ме изтръгна от познатия едновременен живот, но в налудничавия следвоенен период аз съвсем го забравих.

Знам, че в известен смисъл човек никога не забравя. Помниш онази портокалова кора, която си забелязал в канавката преди тринайсет години, и онзи цветен плакат на Торкий^[1], който си мярнал в чакалнята на една гара. Аз обаче говоря за друг вид памет. В известен смисъл помня едновременния живот в Лоуър Бинфийлд. Помня въдицата, миризмата на еспарзета, майка зад кафявия чайник, червенушката Джаки и поилото на тържището. Но всички тези неща не са живи в паметта ми. Те са нещо далечно, нещо, с което съм приключил. Изобщо не ми беше хрумвало, че някой ден ще поискам да се върна към тях.

Налудничави времена бяха, онзи период точно след войната, едва ли не по-налудничави от самата война, макар хората да не ги помнят толкова ясно. Под една доста по-различна форма усещането за неверие във всичко беше по-силно от всякога. Милиони мъже внезапно се оказаха изритани от армията, само за да открият, че страната, за която са воювали, не ги иска, а Лойд Джордж и приятелчетата му разбиха на пух и прах и последните останали илюзии. Навсякъде се щураха тълпи от бивши военнослужещи и раздрънкваха кутии за волни пожертвования, маскирани жени пееха по улиците, мъже в офицерски кители въртяха латерни. Изглежда всички в Англия се боричкаха за работа, включително аз. Но извадих по-голям късмет от мнозинството. Като се уволнявах, получих скромно възнаграждение заради раняването, а като прибавим и парите, спестени през последната година служба (понеже нямаше къде да ги харча), напуснах армията с цели триста и петдесет лири. Струва си да се отбележи реакцията ми. Ей ме на, с достатъчно пари да направя онова, за което съм отгледан и за което с години съм мечтал — а именно, да отворя магазин. Разполагах с достатъчно капитал. Ако изчакваш търпеливо и си държиш очите отворени, за триста и петдесет лири изпадат доста апетитни предприятия. И все пак, не знам дали ще ми повярват, но

тази идея изобщо не ми хрумна. Не само че не предприех никакви стъпки, но едва години по-късно, всъщност чак през 1925-а, ми мина през ума, че съм можел да отворя магазин. Истината е, че вече окончателно бях напуснал орбитата на магазинната търговия. Ето какво прави с теб армията. Превръща те в имитация на благородник и ти създава твърдото убеждение, че винаги все отнякъде ще капят по малко парици. Ако тогава, през 1919-а, ми бяхте подхвърлили, че трябва да отворя магазин — за тютюн и бонбони, примерно, или бакалничка в някое затънтено село, просто щях да ви се изсмея. Вече бях носил звезди на пагоните си и социалните ми стандарти се бяха повишили. В същото време не споделях битоващата сред бившето офицерство илюзия, че ще прекарам остатъка от живота си в пиене на джин с ангостура. Знаех, че трябва да си намеря работа. А работата, разбира се, ще бъде „в бизнеса“ — точно каква, не знаех, но нещо високопоставено и значимо, с кола, телефон и евентуално накъдрена секретарка. През последната година от войната мнозина от нас хранеха подобни представи. Етажният надзирател се виждаше като търговски пътник, търговският пътник — като генерален директор. Ето какво е въздействието на живота в армията, на пагоните, чековата книжка и тържествените вечери. През цялото време във въздуха витае идеята и това важи както за редниците, така и за офицерите, — че като излезем от армията, ни очакват служби, в най-лошия случай не по-зле платени от службата ни в армията. Разбира се, ако не циркулират подобни идеи, войни изобщо няма да се водят.

Е, не получих такава служба. Изглежда никой не изгаряше от желание да ми плаща по две хиляди лири годишно, за да седя в лъскав кабинет и да диктувам писма на платинена блондинка. Откривах онова, което откриваха и три — четвърти от бившите офицери — че от финансова гледна точка в армията сме били по-добре, отколкото вероятно някога ще бъдем. Внезапно от благородници, назначени от Негово Величество, се бяхме превърнали в окаяни безработни, които никой не ги ще. Скоро изискванията ми се понижиха от две хиляди лири годишно на три-четири седмично. Но изглежда дори места със заплата три-четири лири седмично нямаше. Всички възможни позиции бяха запълнени от мъже, отбити от военна повинност, понеже са били с няколко години по-възрастни или с няколко месеца по-млади. Горките нещастници, родени между 1890-а и 1900-та, оставаха на сухо.

И въпреки това дори не ми хрумна да се върна в бакалската търговия. Вероятно съм можел да си намеря работа като помощник в колониал; сигурно старият Гримет, стига да е жив и още да е в бизнеса (не поддържах връзка с Лоуър Бинфийлд и нямах представа), е щял да ми даде добри препоръки. Но вече кръжах в друга орбита. Дори социалните ми очаквания да не се бяха повишили, едва ли можех да си представя, след всичко, което бях видял и научил, че ще се завърна към познатото сигурно съществуване зад бакалския тезгях. Искях да пътувам и да прилапам големите мангизи. Най-вече исках да бъда търговски пътник. Знаех, че ми приляга.

Само че работа за търговски пътници нямаше — тоест, работа със заплата. Предлагаха се само места на комисиона. Този вид рекет тъкмо набираше скорост. Това е елегантен, прост начин да увеличиш продажбите и да рекламираш стоката си, без да поемаш никакъв риск, и в тежки времена винаги процъфтява. Държат те на верижка, като сегиз-тогиз ти намекуват, че може би след два-три месеца ще се отвори място с твърда заплата, а като им писне от теб, все ще се намери някой друг заблуден нещастник, готов да поеме щафетата. Естествено много скоро си намерих работа на комисиона, в интерес на истината даже бързо смених няколко. Слава богу, така и не стигнах дотам, да разнасям по къщите прахосмукачки и речници. Но съм предлагал прибори, прах за пране, патентовани тирбушони, отварачки за консерви и подобни дреболии, а накрая — канцеларски принадлежности: кламери, индиго, ленти за пишеща машина и прочие. Справях се при това съвсем не зле. Аз съм от онези, които *умеят* да продават на комисиона. Притежавам нужния темперамент и нужния маниер. Но изобщо не постигнах дори сносно съществуване. С работа като тази е невъзможно — и разбира се, никой не го цели.

Изкарах така общо година. Налудничав период беше. Обиколките из цялата страна, безбожните места, където попадаш, предградията на градове в централна Англия, за които няма да чуеш и за сто нормални живота. Кошмарните квартири със закуска, където чаршафите винаги леко вонят на помия, а жълтъкът на пърженото яйце за закуска е по-светъл от лимон. И другите нещастни хитреци — търговци, които срещаш постоянно, позастаряващи бащи на семейства, с проядени от молци палта и бомбета, които искрено вярват, че рано или късно търговията ще излезе от кризата и те ще додрапат пет лири

седмично. Влаченето от магазин в магазин, споровете със собствениците, които не щат и да чуят, отстъпването встрани и снишаването по-долу от тревата, когато влезе клиент. Не си мислете, че всичко това ме тревожеше особено. За някои този живот е мъчение. Има такива, които дори не могат да влязат в магазин и да разтворят чантата с мостри, без да се надъхат, сякаш се хвърлят в атака. Но аз не съм от тях. Аз съм жилав, умея да придумвам хората да си купуват неща, които не искат, а дори да ми затръшнат вратата под носа, не ми пука. Всъщност обичам да продавам на комисиона, но при условие че виждам начин да изкарам нещичко от това. Не знам дали през онази година съм научил много, но със сигурност отнаучих доста неща. Тя ми изби армейските измишльотини от главата и натика в дъното на съзнанието ми всичко, което бях прикачил през бездейната година, докато четях романи. Престанах да бъда интелектуалец. Слязох при същностните факти на съвременния живот. А какви бяха същностните факти на съвременния живот? Е, е, първият и основен същностен факт е вечната, трескава борба да продаваш. При повечето хора тя приема формата на продаване на себе си — с други думи, да хванеш работа и да я задържиш. Сигурно не е имало и един месец след края на войната, в която и да било сфера, когато хората да не са били повече от работните места. Това привнесе в живота някакво странно, потискащо усещане. Все едно на потъващ кораб оцелелите са деветнайсет, а спасителните пояси — четиринайсет. Но какво бог знае колко съвременно има в това, ще кажете. Има ли нещо общо с войната? Ами, струва ми се, че има. Чувството, че трябва вечно да се бориш и да се блъскаш, че никога нищо няма да получиш, освен ако го заграбиш от някой друг, че винаги някой ламти за твоето място, че следващия или последващия месец ще съкращават персонала и тъкмо ти ще изхвърчиш — *това*, заклевам се, го нямаше в едновременния живот преди войната.

Междувременно се справях не зле. Припечелвах по нещичко и все още имах много пари в банката, близо двеста лири, а и не се страхувах от бъдещето. Знаех, че рано или късно ще си намеря постоянна работа. И естествено, след около година, благодарение на луд късмет, това се случи. Казвам „луд късмет“, но истината е, че неминуемо щях да си стъпя на краката. Не съм от ония, дето гладуват. Ще свърша в приюта за бедни, колкото и в Камарата на лордовете. Аз

съм от средняците, които по силата на естествен закон гравитират към петте лири седмично. Готов съм да се обзаложа, че докато изобщо съществуват работни места, няма да остана на сухо.

Това се случи по времето, когато разнасях от врата на врата кламери и ленти за пишеща машина. Тъкмо се бях намъкнал в една огромна административна сграда на Флийт стрийт — място, където не допускаха търговци с торби, — но някак успях да създам у пиколото в асансьора впечатлението, че чантата с мострите е просто дипломатическо куфарче. Крачех по някакъв коридор и търсех кантората на малка фирма за паста за зъби, където ми бяха препоръчали да си опитам късмета, когато изведнъж забелязах в отсрещния край на коридора да се задава важна клечка. Нали ги знаете големите бизнесмени, сякаш заемат повече място и се движат пошумно от обикновените хора, при това излъчват повей на пари, който се усеща от петдесет метра. Като ме наближи съвсем, видях, че е сър Джоузеф Чийм. В цивилно облекло, разбира се, но веднага го познах. Сигурно е идвал тук на делово заседание или нещо подобно. Някакви чиновници или секретари го следваха и не че му носеха шлейфа, защото той нямаше шлейф, но човек някак си долавяше, че тъкмо това правят. Разбира се, мигом отстъпих встрани. Но колкото и да е чудно, той ме разпозна, макар да не ме беше виждал с години. За моя изненада спря и ме заговори:

— Ей, ти, здравей! Виждал съм те някъде. Как се казваш? Върти ми се на езика.

— Боулинг, сър. Бях в обозния корпус.

— Разбира се. Момчето, което каза, че не е благородник. Какво правиш тук?

Можех да му кажа, че продавам ленти за пишеща машина и може би всичко щеше да хвъркне по дяволите. Но ме осени една от онези брилянтни идеи, които ти хрумват понякога — усещането, че от това може да излезе нещо, ако го изиграеш както трябва.

— Ами, в интерес на истината, сър, търся си работа.

— Работа, значи. Хм. Трудно нещо, в наши дни.

За миг ме измери с поглед. Двамата шлейфоносачи деликатно бяха отплавали малко встрани. Видях съсредоточено извърнатото му към мен доста представително възрастно лице, с гъстите прошарени вежди и интелigentния нос, и си дадох сметка, че е решил да ми

помогне. Чудно нещо, каква власт притежават тези богаташи. Тъкмо ме подминаваше, с цялата си мощ и блясък, следван от подчинените си, когато изведнъж по силата на някаква прищявка спря и се обърна, като император, решил да подхвърли монета на просяк.

— Значи искаш работа. А какво умееш?

Отново брилянтно хрумване. Да прехвалваш дарбите си пред човек като този, няма полза. Придържай се към истината.

— Нищо, сър — отвърнах. — Но искам да стана търговски пътник.

— Търговски пътник, ли? Хм. Не знам дали имам нещо за теб в момента. Чакай да видя.

Сбърчи устни. За миг, може би за половин минута, се замисли доста усилено. Странна работа. Още тогава усетих, че е странна. Този важен възрастен господин, който може би притежава поне половин милион, всъщност се е замислил за мен. Отклоних го от пътя му и прахосах три минути от безценното му време само защото преди години бях изтървал случайна забележка. Запечатил съм се в паметта му и затова е готов да положи незначителното усилие, необходимо, за да ми намери работа. Смея да предположа, че същия ден е уволнил двайсет други чиновници. Най-сетне рече:

— Какво ще кажеш да започнеш в застрахователно дружество? Това винаги си остава доста сигурно нещо. Хората трябва да се застраховат, както трябва и да ядат.

Разбира се, че подскочих от радост при мисълта да започна в застрахователно дружество. Сър Джоузеф „имаше отношения“ с *Летящият саламандър*. Един Господ знае с колко други компании „има отношения“. Един от подчинените доплава безшумно с бележник и още там, на място, със златната писалка от джоба на официалната си жилетка, сър Джоузеф надраска бележка до някакъв високопоставен служител в *Летящият саламандър*. Поблагодарих му, той отмина с отривиста стъпка, а аз се изсулих тихомълком в противоположната посока и повече не го видях.

Е, хванах работата и, както вече казах, и тя ме хвана. Работя в *Летящият саламандър*, скоро ще станат осемнайсет години. Започнах в канцеларията, но вече съм „инспектор“, както му викат, или, ако трябва да звучи по-тежко — „представител“. Няколко дни седмично работя в местния клон, през останалото време пътувам и интервюирам

клиенти, чиито имена ми изпращат местните агенти; правя оценка на магазини и друга собственост, чат-пат взимам по някоя поръчка за себе си. Заработвам около седем лири седмично. И ако трябва да сме честни, това е краят на моята история.

Като се връщам назад, давам си сметка, че целият ми активен живот, ако изобщо съм имал такъв, е завършил на шестнайсетгодишна възраст. Всичко, което действително има значение за мен, се е случило преди това. В известен смисъл разни неща продължаваха да се случват — войната например, — и след това, до момента, в който започнах работа в *Летящият саламандър*. После... е, казват, че щастливите хора нямат минало, нито пък служителите на застрахователни агенции. От този ден нататък в живота ми не се случи нищо, което може с право да се нарече „събитие“, освен дето две и половина години по-късно, в началото на 23-та, се ожених.

[1] Популярен курортен град в Южен Девън. — Б.пр. ↑

Х

Живеех в пансион в Илинг. Годините си течаха, или по-точно се точеха. Лоуър Бинфийлд почти се беше заличил от паметта ми. Бях типичният млад градски служител, който тича за влака в осем и петнайсет и плете интриги за чуждата работа. Във фирмата имаха доста високо мнение за мен и не се оплаквах от живота. Повече или по-малко се намирах под въздействието на следвоенния опиум на успеха. Помните каква беше философията тогава. Енергичност, сила, твърдост, издръжливост. Вървиш напред или изпадаш от класацията. На върха има достатъчно място. Качественият човек никой не може да го спре. И рекламите в списанията с мъжа, дето шефът го потупва по рамото, и с високопоставения администратор с решително изсечена челюст, който прави големите пари и отдава успеха си на еди-кой си кореспондентски курс. Смешно е как всички им се хващаха, дори хора като мен, които не засягаха по никакъв начин. Защото аз не съм нито амбициозен карьерист, нито закъсал мизерник и по природа съм неспособен да бъда и едното, и другото. Но такъв беше духът на времето. Давай! Прави добро! Ако видиш паднал човек, скочи му на корема, докато не се е изправил. Разбира се, това беше в началото на двайсетте, когато спомените от войната бяха поизбледнели, а кризата още не ни беше съсипала.

Имах клиентска карта за „Бутс“, ходех на танцови вечеринки с вход половин крона и членувах в местния тенисклуб. Знаете ги тенисклубовете в претенциозните предградия — малки дървени павилиони и високи телени заграждения, където млади хора в доста зле скроени бели костюми подскачат напред-назад и подвикват: „Петнайсет-четирийсет!“ и „Равенство!“, с тон, който доста сносно имитира каймака на обществото. Научих се да играя тенис, танцувах не зле и се харесвах на момичетата. На възраст близо трийсет години не изглеждах никак зле, с червендалестото си лице и сламенорусата си коса, а и по онова време участието във войната все още беше плюс. Така и не успях — тогава или когато и да било — да добия вид на благородник, но пък, от друга страна, вероятно не бихте ме взели и за

син на дребен търговец от провинцията. Удържах фронта сред доста смесеното общество на градче като Илинг, където чиновническата класа се застъпва със средната професионална прослойка. Тъкмо в тенисклуба се запознах с Хилда.

Тогава тя беше на двацет и четири. Дребничко, доста стройно, доста свито момиче с тъмна коса, красиви движения и — заради изключително големите си очи — подчертана прилика със зайче. Беше от онези хора, които не говорят много, но остават в периферията на който и да било разговор и създават впечатлението, че слушат. Ако изобщо проговаряше, обикновено казваше нещо от рода на: „О, да, и аз смятам така“, в съгласие с преждеговорившия. На корта подскачаше много грациозно и не играеше зле, но имаше някак безпомощно, детинско излъчване. Презимето ѝ беше Винсът.

Ако сте женен, навярно е имало моменти, когато сте си задавали въпроса: „Защо, по дяволите, го направих?“, и, бог ми е свидетел, самият аз неведнъж съм се питал по отношение на Хилда. Та, за пореден път, връщайки се назад през изминалите петнайсет години, *защо* се ожених за Хилда?

Отчасти, разбира се, защото беше млада и в известен смисъл доста хубава. Единственото, което мога да добавя, е, защото произхождаше от коренно различна среда от мен и ми беше много трудно да проумея каква е всъщност. Трябваше първо да се оженя за нея и едва след това да я опозная, докато ако се бях оженил, да речем, за Елси Уотърс, щях да знам какво взимам. Хилда принадлежеше към класа, за която само бях чувал — мизерстващата класа на служещите. Поколения наред дедите ѝ са били войници, моряци, свещеници, чиновници в Индия и подобни. Никога не са имали пари, но от друга страна, никой никога не е и вършил дейност, която да признавам за работа. Говорете каквото си щете, но в това има някакъв снобски чар, за човек, който, като мен, принадлежи към богобоязливата дребнотърговска класа — англиканската църква и аристократичното пиене на чай. Сега изобщо не би ми направило впечатление, но не и тогава. Не тълкувайте думите ми превратно. Не казвам, че се ожених за Хилда, *защото* принадлежи към класата, която някога съм обслужвал иззад щанда, та по този начин да издрапам по-нависоко в социалната йерархия. Просто не я проумявах и затова можех да изглупея по нея. Но има и нещо, което със сигурност не схващах — че момичетата от

обеднялата средна класа са готови да се омъжат за първия срещнат в панталони, само и само да се махнат от къщи.

Не след дълго Хилда ме заведе у тях да се запозная със семейството ѝ. Дотогава не бях и подозирал, че в Илинг има такава внушителна англо-индийска колония. И после ще си спорим за откриване на нови светове! Това си беше доста сериозно откровение за мен.

Нали ги знаете тези англо-индийски семейства. Попаднеш ли в дома им, е почти изключено да не забравиш, че навън е Англия и двайсети век. Още щом прекрачиш прага, попадаш в Индия от осемдесетте години на деветнайсети век. Атмосферата ви е позната. Резбована тикова мебел, пиринчени подноси, прашасали тигрови черепи по стените, пури от Трихинополи, лютивя туршия, пожълтели снимки на хора с тропически каски, думи на хинди, чието значение се очаква да знаеш, вечните любопитни истории за лов на тигри и какво казал Смит на Джоунс в Пуна през '87-ма. Цял малък, техен си свят, който сами са си създали, нещо като сапунен мехур. За мен, разбира се, всичко това беше съвсем ново и в много отношения доста интересно. Стариият Винсънт, Хилдиният баща, беше служил не само в Индия, ами и на някакво още по-екзотично място, Борнео или Сарауок. Не помня. Типичен представител за този вид хора, той бе напълно плешив, почти се скриваше зад огромните си мустаци и притежаваше неизчерпаем запас от истории за кобри, официални пояси и какво е казал областният бирник през '93-та. Майката на Хилда беше толкова безцветна, че чак се сливаше с избелелите фотографии по стената. Имаше и син, Харолд, който заемаше някаква държавна длъжност в Цейлон, а когато се запознах с Хилда, се беше върнал в отпуск. Имаха малка мрачна къща в една от онези сбутани задни алеи на Илинг. Вътре вечно миришеше на пури и беше толкова претъпкано с копия, тръби за отровни стрели, месингови орнаменти и глави на диви животни, че човек едвам си проправяше път.

Стариият Винсънт се беше пенсионира през 1910-а и оттогава той и жена му даваха признаци за движение — умствено и телесно, колкото двойка миди. Но по онова време аз изпитвах смътно възхищение от фамилия, в която е имало майори, полковници и дори един адмирал. Моето отношение към Винсънтови — и тяхното към мен — е интересна илюстрация на това, докъде може да стигне

глупостта на човека, когато бъде изваден от естествената си среда. Ако ме поставите сред делови хора — независимо дали директори на компания или търговски пътници, — съм доста добър познавач на човешкия характер. Но с класата на офицерите-рентиерите-свещениците нямах никакъв опит и бях склонен да се кланям доземи пред тази изпаднала измет. Тогава смятах, че ме превъзхождат социално и интелектуално, докато те, от своя страна, погрешно ме възприемаха като издигащ се млад бизнесмен, който не след дълго ще хване големите пари. За този тип хора „бизнесът“, независимо дали продаваш морски застраховки или фъстъци, е просто тъмна мистерия. Знаят само, че е нещо вулгарно, от което се правят пари. Стариат Винсънт говореше с възхита за мен, как съм бил „в бизнеса“ — дори помня, че веднъж допусна грешка на езика и каза „в търговията“ и очевидно не схващаше разликата между това, да си в бизнеса като наемник и като самостоятелен участник. Хранеше някакви мъгляви представи, че щом съм „във“ *Летящият саламандър*, лека-полека ще ме повишават и рано или късно ще се издигна до върха. Възможно е, според мен, и да е рисувал във въображението си картини как в някой бъдещ момент ме крънка за петачки. Харолд определено го правеше. Личеше си в погледа му. Всъщност дори при настоящия си доход вероятно щях да заемам на Харолд пари и сега, стига да беше жив. За щастие обаче той умря няколко години, след като се оженихме — от коремен тиф или нещо подобно, а старите Винсънтови също са покойници.

Е, та двамата с Хилда се оженихме и бракът ни беше пълен провал от самото си начало. Защо се ожени за нея? — ще кажете. А вие защо се оженихте за вашата? Случват се тия работи. Питам се ще ми повярвате ли, че през първите две-три години съвсем сериозно обмислях дали да не убия Хилда. Разбира се, човек никога не прави тези неща в действителност, те са просто фантазия, на която се наслаждаваш мислено. Пък и който убие жена си, неизменно го пипват. Колкото и хитро да си нагласил алибито, те отлично знаят, че ти си го направил и все някак си ще ти го лепнат. Случи ли се да пречукат някоя жена, първо ще заподозрат съпруга ѝ — което може да ви наведе на размисъл какво смятат хората за брака всъщност.

С времето човек свиква с всичко. След година-две спрях да искам да я убия и взех да се питам що за човек е. Ей така да

недоумявам. Понякога, в неделя следобед или вечер, след работа, лежах на леглото с дрехите, само си свалях обувките, и се питах що за създания са жените. Защо са такива, как са станали такива, нарочно ли го правят. Струва ми се ужасно — внезапността, с която някои жени стават на нищо, след като се омъжат. Сякаш впрягат цялата си воля да постигнат тази едничка цел, и веднага щом тя стане факт, повяхват като цвете посяло семето си. Най ме гнети безрадостното отношение към живота, което всичко това предполага. Ако бракът е откровена измама — ако жената те хване в капана си, а после се обърне и каже: „Слушай какво, нещастнико, гепих те и сега цял живот ще ми работиш, за да си гледам аз кефа!“, — нямаше да ми тежи толкова. Но къде ти. Те не искат да си гледат кефа, искат просто да потънат в средната възраст колкото може по-скоро. След ужасяващата битка да замъкне един мъж пред олтара, жената някак си се отпуска и цялата ѝ младост, енергия и радост от живота се изпарява за нула време. Така стана и с Хилда. Беше такова хубаво, деликатно момиче, изглеждаше ми — и действително беше, когато се запознахме — по-изящно животно от самия мен, и само за три години улегна в депресирана, безжизнена повлекана на средна възраст. Не отричам, че донякъде причината беше и в мен. Но за когото и да се беше омъжила, щеше да е същото.

На Хилда ѝ липсва — открих го около седмица, след като се оженихме — каквато и да е радост от живота, какъвто и да било интерес към нещата заради самите тях. Идеята да правиш нещо, защото ти харесва, е почти непонятна за нея. Именно благодарение на Хилда за пръв път добих представа какво представляват всъщност тези изпаднали семейства от средната класа. Основното при тях е, че липсата на пари изсмуква цялата им жизненост. В семейства като тяхното, които преживяват само с мизерни пенсии или годишни ренти — тоест доход, който никога не се увеличава, а, общо взето, само намалява — хората повече се чувстват бедни, изцеждат всичко до последната капчица и мислят два пъти, преди да похарчат и пет пенса, отколкото в семейството на някой ратай, да не говорим за семейства като моето. Хилда често ми е казвала, че едва ли не първият ѝ спомен от детството е кошмарното усещане, че парите никога не стигат за нищо. Разбира се, в подобно семейство липсата на пари е най-угнетителна във възрастта, когато децата ходят на училище. Затова

порастват, особено момичетата, с твърдото убеждение, че човек не само винаги живее в недоимък, но и е длъжен да се измъчва от това.

Отначало живеехме в сбутано мезонетче и се чудехме как да преживяваме само с моята заплата. По-късно, като се преместихме в Уест Блечли, нещата се пооправиха, но отношението на Хилда не се промени. Все същата непоносима потиснатост на тема пари! Сметката за млякото! Сметката за въглищата! Наемът! Училищните такси! Целият ни съвместен живот преминава под ритъма на: „Другата седмица ще сме в приюта за бедни“. Не че Хилда е стисната, в обичайния смисъл на думата, още по-малко себелюбива. Дори когато ни се намира нещичко, едвам успявам да я убедя да си купи прилични дрехи. Просто изпитва едно такова чувство, че вечно трябва се терзаеш до умопомрачение заради липсата на пари. Просто да създаваш атмосфера на дълбоко нещастие само от чувство за дълг. Аз не съм такъв. Животът ни е даден да го живеем, и ако следващата седмица ни очакват затруднения е, следващата седмица е много далеч. Тя вечно ме тормози за това. „Но, Джордж! Ти сякаш изобщо не си даваш сметка! Просто нямаме никакви пари! Положението е много сериозно!“ Обожава да изпада в паника, понеже едно или друго положение е „много сериозно“. А напоследък си е извадила един навик, като се тревожи за нещо, да се сгърбушва и да скръства ръце на гърдите си. Ако се направи списък с Хилдините забележки, във водещата позиция се очертават три: „Не можем да си го позволим“, „Излиза много евтино“ и „Откъде ще се вземат тези пари“. Прави всичко по негативни съображения. Ако приготвя сладкиш, не мисли за сладкиша, а само как да спести от маслото и яйцата. Като сме в леглото, умът ѝ е постоянно в това, как да не забременее. Ако отиде на кино, през цялото време трепери от възмущение колко са скъпи билетите. Майка ще получи припадък, ако я види отнякъде как домакинства, вечно на принципа на „всичко да се изцеди до шушка“ и „ще минем и с по-малко“. От друга страна, Хилда ни най-малко не е сноб. Никога не е гледала на мен отвисоко, само понеже не съм от знатно потекло. Тъкмо напротив, ако питате нея, навиците ми са прекалено господарски. Не е било да седнем в заведение и да не се разрази страховит скандал шепнешком за твърде големия бакшиш, който оставям на келнерката. Любопитното е, че през последните няколко години тя самата е слязла, по външен вид и разбирания, на по-ниско социално равнище от мен.

Разбира се, цялото това „пестене“ не води до нищо. Принципно не води. Живеем не по-добре и не по-зле от всеки друг на Елесмиър Роуд. Но вечната тревога за сметката за газта и сметката за млякото, ужасните цени на маслото и детските обувки, и училищните такси, неспирно продължава. За Хилда това е нещо като игра.

Преместихме се в Уест Блечли през 1929-а и на следващата година, малко преди раждането на Били, започнахме да изплащаме къщата на Елесмиър Роуд. Като станах инспектор, отсъствах от къщи по-често и ми се отваряха повече възможности с други жени. Разбира се, че изневерях — не бих казал постоянно, но винаги, щом ми се удадеше случай. Любопитното е, че Хилда ревнуваше. В известен смисъл, като знам колко малко означават тези неща за нея, не очаквах да има нещо против. А като всички ревниви жени, понякога проявява хитрост, на каквато дори не подозираш, че е способна. Излавяла ме е по такива начини, че едва ли не щях да повярвам в телепатията, ако не бяха другите моменти, когато ме подозираше не по-малко, а аз няхах никаква вина. Всъщност почти винаги ме подозира, макар че, Господ ми е свидетел, през последните няколко години — или поне през последните пет — съм бил почти невинен. Принуден си, когато си дебел като мен.

Поначало смятам, че ние с Хилда се разбираме не по-зле от половината двойки на Елесмиър Роуд. Имало е моменти, когато съм си мислел за раздяла или развод, но хора с нашето обществено положение не правят такива неща. Не можем да си го позволим. После, времето си тече и човек някак си престава да се бори. Когато си живял с една жена петнайсет години, трудно е да си представиш живота без нея. Тя е част от реда на нещата. Осмелявам се да кажа, че сигурно и на слънцето и луната ще намериш какво да не им харесваш, но дали искаш наистина да ги промениш? Пък и имахме деца. Децата са „връзка“, както се казва. Или „брънка“. Да не говорим за брачни окови.

В последните години Хилда страхотно се сближи с две жени, госпожа Уийлър и госпожица Минс. Госпожа Уийлър е вдовица, и доколкото разбирам, има много унищожителни представи за мъжкия пол. Долавям как потръпва от възмущение още щом вляза в стаята. Тя е дребна, повехнала женица, която създава интересното впечатление, че е едноцветна от главата до петите — една такава прашно-сивкава, но прелива от енергия. Влияе зле на Хилда, защото изпитва същата

страст към „икономисването“ и „ще минем и с по-малко“, само че под по-различна форма. При нея тя се проявява в убеждението, че човек може да си прекарва добре, без да плаща. Вечно изнамира стоки и развлечения, които не струват нищо. За такива хора няма абсолютно никакво значение дали въпросното нещо им трябва, въпросът е само могат ли да го вземат евтино. На разпродажбите на големите магазини госпожа Уийлър винаги е първа на опашката и най се гордее, когато, след цял ден боричкане около щанда, излезе, без да си е купила нищо. Госпожица Минс е от по-друга порода. Тя наистина е тежък случай, горкичката. Висока, слаба жена на около трийсет и осем години, с лачено черна коса и много добро, някак доверчиво лице. Живее с нищожен фиксиран доход, рента или нещо подобно, и подозирам, че е остатък от едновременното общество на Уест Блечли, когато е бил малък провинциален градец, преди да се разрасне предградието. Изписано е на челото ѝ, че баща ѝ е бил свещеник и приживе доста я е тъпкал. Особен продукт на средните класи са те — тези жени, които се превръщат в дърти вещици още преди да са успели да избягат от дома. Горката госпожица Минс, при всичките си бръчки все още изглежда досущ като дете. Все още ѝ се струва огромно приключение да не иде на църква. Вечно бъбли за „съвременния прогрес“ и „движението на жените“, и изпитва неясен копнеж да прави нещо, което нарича „да развива съзнанието си“, само дето не знае откъде да започне. Мисля, че първоначално се лепна за Хилда и госпожа Уийлър ей така, от чиста самота, но вече я мъкнат със себе си навсякъде.

Как си отживяват тези тричките! Понякога почти им завиждам. Госпожа Уийлър е водещото начало. Няма идиотщина, на която да не ги е замъкнала. Като почнете от теософия и свършите с котешка люлка, стига да не струва скъпо. Месеци наред се занимаваха с някакво налудничаво хранене. Госпожа Уийлър беше докопала книжле втора ръка със заглавие „Сияйната енергия“, в което се доказваше, че човек може да живее само на марули и други работи, дето не струват пари. Разбира се, това много допадна на Хилда и тя веднага се зае да се мори от глад. Като нищо щеше да го изпробва и върху мен и децата, ако не ѝ бях забранил категорично. После се захванаха с лечение чрез вяра. След това пък мислеха да опитат с игри за паметта, но след дълга кореспонденция установиха, че не могат да получат брошурите безплатно, съгласно замисъла на госпожа Уийлър. После пък беше

икономично готвене чрез задушаване в сено. После някаква гадост, наречена „пчелно вино“, което не би следвало да струва и пукнатата пара, понеже се прави само от вода. Изоставиха тази идея, след като прочетоха в един вестник, че пчелното вино разболявало от рак. После за малко да се запишат в един женски клуб, който организираше групови посещения по фабриките, но след дълги сметки госпожа Уийлър установи, че безплатните закуски не избиват членския внос. После с триста мъки се запозна с не знам кой си, който осигурява безплатни билети за постановките на не знам кое си театрално сдружение. Знаем, че трите седяха с часове да гледат разни интелектуални пиеси, от които не отбираха и дума, та даже не се и преструваха — после не бяха в състояние да цитират дори заглавието, — но чувстваха, че получават нещо срещу нищо. По едно време дори се захванаха със спиритизъм. Госпожа Уийлър попаднала на някакъв изпаднал медиум, така закъсал, че даваше сеанси за по осемнайсет пенса, та тричките можеха да надзърнат зад булото на мистерията за по шест пенса на глава. Видях го веднъж, като беше дошъл да прави сеанс у нас. Съмнителен стар дявол, очевидно изпитваше смъртен ужас от делириум тременс. Така трепереше, че като си свалеше палтото в коридора, получи нещо като пристъп и от крачола му изпадна тензухено парче. Успях да му го тикна в ръцете, без жените да забележат. С тензуха се прави ектоплазмата, така съм чувал. Сигурно после е имал друг сеанс. За осемнайсет пенса духове не се явяват. Най-голямото откритие на госпожа Уийлър през последните няколко години е Левият читателски клуб. Мълвата за него достигна Уест Блечли през 36-а, ако не греша. Скоро след това се записах в него и почти не помня друг случай Хилда да не ми е правила въпрос за пари. Намира известен смисъл в купуването на книги, когато е на една трета от стойността им. Странна нагласа имат тези жени, наистина. Госпожица Минс определено се опита да прочете едно-две заглавия, но на останалите две дори не им хрумна. Никога не са имали пряка връзка с Левия читателски клуб, нито пък понятие за какво изобщо иде реч — всъщност дори подозирам, че отначало госпожа Уийлър си е представяла нещо като разпродажба на изоставени по влаковете^[1] книги на безценица. Знаят обаче, че означава закупуване на книги за седем шилинга и шест пенса срещу два шилинга и половина, затова винаги казват, че е „идеята е толкова сполучлива“. Левият читателски

клуб прави от време на време сбирки и кани и лектори, а госпожа Уийлър винаги замъква и останалите. Много я бива по публични срещи от всякакъв характер, стига да са на закрито и входът да е свободен. Настаняват се тричките като топки пудинг. Не знаят каква е темата на сбирката, а не ги и интересува, но пък имат смътното усещане, особено госпожица Минс, че развиват съзнанието си и не плащат за това нито грош.

Е, това е Хилда. Сами я виждате каква е. В най-общи линии, сигурно не е по-лош човек от мен. В началото, след като се оженихме, понякога ми е идвало да я удуша, но по-късно се нагодих и спря да ми пука. После пък надебелях и улегнах. А надебелях, да е било към 1930-а. Стана толкова внезапно, че сякаш ме улучи гюле и заседна в мен. Знаете как е. Една вечер си лягах и се чувствах повече или по-малко млад, заглеждаш се по момичета и прочие, а на сутринта се събуждаш с ясното съзнание, че си просто окаян дебел дъртак и до гроб не ти остава друго, освен да се потиш за ботушките на децата.

А сега е 38-а и във всички корабостроителници по света потягат бойните кораби за поредната война, и едно име, което случайно видях на вестникарски плакат, събуди у мен купища стари работи, които трябваше да са били погребани преди бог знае колко години.

[1] Игра на думи с английското left — „ляв“ и „изоставен“. — Б.пр. ↑

ТРЕТА ЧАСТ

I

Като се прибрах същата вечер, още се двоумях за какво да похарча седемнайсетте си лири.

Хилда каза, че отивала на среща на Левия читателски клуб. Изглежда, че щеше да идва някакъв лектор от Лондон, но излишно е да уточняваме, че Хилда не знаеше на каква тема ще бъде лекцията. Казах ѝ, че ще ида с нея. По принцип не си падам особено по лекции, но виденията за войната, споходили ме тази сутрин по повод бомбардировача, който прелетя над влака, ме настроиха за размисъл. След обичайните разправи сложихме децата да си легнат рано и излязохме тъкмо навреме за лекцията, обявена за осем часа.

Тази вечер беше малко мъгливо, а салонът беше студен и недобре осветен. Представляваше дървена заличка с ламаринен покрив, собственост на не знам коя си неконформистка секта, която я даваше под наем срещу десет шилинга. Обичайната публика от петнайсетина-шестнайсет души вече се беше събрала. На трибуната висеше жълт афиш, който гласеше, че темата е „Заплахата от фашизма“. Това съвсем не ме изненада. Господин Уичет, който на подобни срещи играе ролята на председател, а в личния си живот заема някаква си длъжност в архитектурно бюро, развеждаше лектора насам-натам и го представяше на всички като господин Еди-кой си (забравил съм името му), „прочутият антифашист“, с тон, сякаш казва „прочутият пианист“. Гостът беше дребен мъж на четирийсетина години, с тъмен костюм и плешиво теме, което доста неуспешно се бе помъчил да прикрие с дълги кичури коса.

Подобни сбирки никога не започват навреме. Началото винаги се протака, уж може да се появи още някой. Към осем и двацет и пет Уичет потропа по масата и изкара своя номер. Уичет е милолик човек с розово лице като бебешко дупенце, вечно обсипано с усмивки. Май че е секретар на местната организация на Либералната партия, освен това е в църковното настоятелство и церемониалмайстор на публичните прожекционни сказки на Съюза на майките. Притежава, както се казва, вроден талант за председател. Като ти каже, че за всички нас е

удоволствие да посрещнем на трибуната тази вечер господин Еди-кой си, виждаш, че наистина го вярва. Не мога да не го погледна и да не си помисля, че най-вероятно е девствен. Дребничкият лектор извади сноп записки, основно вестникарски изрезки, и ги затисна с чашата вода. После бързо прокара език по устните си и заприказва.

Ходите ли на сказки, публични събрания и тям подобни?

Аз, случи ли се да отида, неизменно по някое време се хващам, че се питам винаги едно и също. Какво, по дяволите, правим тук? Защото хората идват посред зимна вечер на подобно нещо? Огледах салона. Седях на задния ред. Не помня да съм отишъл на публична сбирка и да не съм седял най-отзад, стига да има възможност. Хилда и останалите се бяха курдисали най-отпред, както обикновено. Салончето беше доста угнетително. Знаете как изглеждат такива места. Чамови стени, ламаринен покрив и вътре такъв ветрилник, че трябва да стоиш с палто. Малката аудитория беше разположена в осветеното пространство пред трибуната, зад нас оставаха трийсет реда празни столове. А седалките бяха прашни. На трибуната зад лектора стоеше огромно четвъртито нещо, покрито с чаршаф, да не се праши, което спокойно можеше да мине за грамаден ковчег, завит с плащаница. Всъщност беше роял.

В началото почти не слушах. Лекторът беше порядъчно злобен дребосък, но добър оратор. Бледо лице, много подвижна уста и доста дрезгав глас, какъвто става от постоянно говорене. Разбира се, ругаеше Хитлер и нацистите. Не ми се слушаше много-много какво говори — същото го пише в *Нюз Кроникъл* всяка сутрин, — но гласът му достигаше до мен като напевно бърр-бърр-бърр, а от време на време някоя фраза грабваше вниманието ми.

„Нечовешки зверства... Неописуеми изблици на садизъм... Гумени палки... Концентрационни лагери... Незаконни гонения на евреи... Връщаме се в тъмните векове... Европейската цивилизация... Действия, преди да е станало твърде късно... Възмущението на всички почтени хора... Съюз на демократичните нации... Твърда позиция... Защита на демокрацията... Демокрацията... Фашизмът... Демокрацията... Фашизмът... Демокрацията...“

Познати са ви тия приказки. Такива типове са в състояние да ги бълват с часове. Точно като грамофон. Навиваш ръчката, натискаш копчето и плочата се завърта. Демокрацията, фашизмът, демокрацията.

Но все пак ми беше любопитно да го гледам. Доста злобен дребосък, с бледо лице и плешиво теме, стои на една трибуна и бълва лозунги. Какво прави? Съвсем умишлено, при това доста открито, подклажда омраза. Готов е да се върже на флъонга, само и само да те накара да мразиш едни чужденци, наречени „фашисти“. Странно нещо е това, размишлявах, да си известен като „господин Еди-кой си, прочутият антифашист“. Странен занаят е този — антифашизмът. Тоя хубостник тук, предполагам, си вади хляба с писане на книги срещу Хитлер. Но какво е правил, преди да дойде Хитлер? А какво ще прави, ако Хитлер някога си отиде? Въпросът, разбира се, се отнася и до докторите, детективите, ловците на плъхове й прочие. Но дрезгавият глас продължаваше да стърже и в този миг ме порази друго откритие. Той говори *сериозно*. Съвсем не се преструва — преживява всяка дума, която изрича. Мъчи се да разпали омраза у аудиторията, но тя е нищо в сравнение с омразата, която самият той изпитва. Всеки лозунг е за него самата Божия истина. Ако го разтвориш, отвътре целият е демокрация-фашизъм-демокрация. Любопитно е да познаваш подобен чешит в личния му живот. Но дали изобщо има личен живот? Или просто обикаля от трибуна на трибуна, да разпалва омраза? Сигурно дори сънищата му са лозунги.

Огледах, доколкото можах от задния ред, публиката. Може би, като се замисли човек, ние, хората, готови да излезем посред зимна нощ, за да седим в някакъв проветрив салон и да слушаме беседите на Левия читателски клуб (смятам, че с право мога да се включа в това „ние“, имайки предвид, че в конкретния случай участвах лично), не сме съвсем без значение. Ние сме революционерите на Уест Блечли. На пръв поглед не звучи много обнадеждаващо. Като оглеждах присъстващите, забелязах и друго — едва двама-трима схващат какво говори лекторът, макар да хулеше Хитлер и нацистите от половин час. На подобни сбирки винаги е така. Учет съзерцаваше госта от стола си край масата с възторжена усмивка, лицето му малко напомняше розово мушкато. Човек отнапред можеше да си представи каква реч ще дръпне веднага щом лекторът седне — същата, с която закрива благотворителните прожекции за събиране на панталони за населението на Меланезия: „Изразявам нашата благодарност — говоря от името на всички — невероятно интригуваща — даде ни хляб за много размисъл — толкова вдъхновяваща вечер!“. Госпожица Минс

седеше на първия ред със силно изпънат гръб, леко привела глава, като птичка. Лекторът беше измъкнал от купчината под чашата вода лист хартия и цитираше статистиката на самоубийствата в Германия. По дългия тънък врат на госпожица Минс си личеше, че не е много радостна. Дали всичко това развива ума ѝ или не? Само да можеше да проумее за какво иде реч! Другите две седяха като топки пудинг. До тях дребна женица с червена коса плетеше пуловер. Една налице, две наопаки, една изпускаш, две свиваш. Гостът описваше как за предателство нацистите режат глави, а палачът понякога пуска празни изстрели. В публиката имаше още една жена — момиче с тъмна коса, учителка в общинското училище. За разлика от останалите, тя действително слушаше, приведена напред, приковала големите си кръгли очи в лектора, устните ѝ — полуотворени, и всичко попиваше.

Точно зад нея седяха двама възрастни мъже от местната Либерална партия. Единият беше с ниско остригана прошарена коса, другият — плешив и с провиснали мустаци. И двамата стояха с палта. Нали ги знаете този тип хора. Членуват в Лейбъристката партия от безпаметни времена. Животът им е изцяло отдаден на движението. Двайсет години в черните списъци на работодателите, още десет системен тормоз на общинските власти да направят нещо с бордеите. Внезапно всичко се променя, познатите либерални идеи вече не важат. Те се оказват насадени във външната политика — Хитлер, Сталин, бомбите, картечниците, гумените палки, оста Рим — Берлин, Народният фронт, Антикоминтерновският пакт. Не проумяват и дума. Неподсредствено пред мен седят членовете на местния клон на Комунистическата партия. И тримата много млади. Единият има пари и заема някакъв си пост в Хесперидийс Истейт, всъщност май е племенник на стария Кръм. Другият е чиновник в банка. Понякога ми осребрява чекове. Мило момче с кръгло, много младо, много будно лице, бебешкосини очи и тъй светла коса, ще рече човек, че я изрусява. Изглежда едва седемнайсетгодишен, но подозирам, че е на дваайсет. Носи евтина синя риза и яркосиня вратовръзка в тон с косата си. До тези тримата седи още един комунист. Но той, изглежда, е друг десен, и явно не е баш както трябва, защото е от ония, дето им викат „троцкисти“. Останалите му имат зъб. Много млад, много слаб, много смугъл, на вид много нервен младеж. Интелигентно лице. Евреин, разбира се. Тези четиримата възприемат беседата много по-различно

от останалите. Личи им, че дойде ли времето за въпроси, тутакси ще скочат на крака. Вече потръпват неспокойно. А малкият троцкист се върти нервно на стола в желанието си да изпревари останалите.

Бях престанал да слушам конкретното съдържание на лекцията. Можеш обаче да слушаш по много начини. За миг затворих очи. Ефектът беше удивителен. Сякаш сега, когато чувах само гласа на човека, го виждах много по-ясно.

Беше глас, който звучеше, сякаш е в състояние да не млъква в продължение на две седмици. Кошмарно, наистина жив човек — латерна, който нескончаемо бълва пропаганда. Повтаря едно и също, отново и отново. Омраза, омраза, омраза. Хайде да се съберем и хубавичко да помразим заедно. Отново и отново. Създава ти усещането, че нещо се е вгнездило в черепната ти кутия и набива с чук по мозъка ти. Но докато бях със затворени очи, за миг успях да се поставя на негово място. Влязох в неговия череп. Усещането беше много особено. За около секунда се намерих вътре в него, едва ли ме станах него. Във всеки случай, почувствах какво изпитва.

Видях картината, която се рисуваше пред очите му. И тя съвсем не беше такава, че за нея да може да се говори свободно. Той просто казва, че Хитлер ни е вдигнал мерника, ние трябва да се съберем и хубавичко да го намразим. Не навлиза в подробности. Остава в рамките на благоприличието. Но какво вижда, е съвсем друг въпрос. Представя си как размазва физиономии с гаечен ключ. Фашистки физиономии, разбира се. *Знам*, че това вижда. Това видях и самият аз, когато за миг-два влязох в главата му. Пра-ас! Точно в средата! Костите хлътват като натрошена яйчена черупка и лицето, само допреди миг човешко, вече представлява грамадно размазано петно конфитюр от ягоди. Пра-ас! Хайде следващия! Ето какво се върти в ума му, насън и наяве, и колкото повече мисли за това, толкова повече то му харесва. И всичко си е съвсем в реда на нещата, понеже размазаните физиономии са фашистки. Това се долавя и в гласа му.

Но защо? Най-правдоподобното обяснение е, че се страхува. Всеки мислец човек в наши дни се бои до смърт. Този просто притежава нужната далновидност, колкото да се страхува мъничко повече от останалите. Хитлер ни е взел на мушка! Бързо! Да грабваме гаечните ключове и да се събираме, и може би ще успеем да размажем достатъчно муцуни, стига те да не ни преварят. Събирайте се, изберете

си Вожд. Хитлер е черен, Сталин е бял. Но може пък да е тъкмо обратното, защото в съзнанието на дребосъка Хитлер и Сталин са едно и също. И двамата означават гаечни ключове и размазани физиономии.

Войната! Отново се размислих за нея. Предстои съвсем скоро, това е ясно. Но кой се страхува от войната? С други думи, кой се страхува от бомбите и картечниците? „Ти“, ще кажете. Да, аз, както и всеки друг, който ги е виждал. Но работата не е във войната, а в следвоенния период. Светът, към който сме се запътили, светът на омразата, светът на лозунгите. Цветните ризи, телените мрежи, гумените палки. Тайните килии, където електрическата крушка не угасва ни денем, ни нощем, а следователят те гледат и като спиш. Манифестациите и плакатите с гигантските лица, милионните тълпи, които скандират името на Вожда, докато оглушеят и сами си повярват, че го обожават, а през цялото това време, някъде дълбоко в себе си, така го мразят, че им се повдига. Всичко това ще се случи. Или няма да се случи? Има дни, в които знам, че е невъзможно да се случи, и дни, в които знам, че е неизбежно. Във всеки случай онази вечер знаех, че ще се случи. Чувах го в гласа на дребосъка — лектор.

Тъй че сигурно значи тази мъничка група хора, които ще излязат в зимната вечер да слушат лекция като тази, не е съвсем без значение. Или поне онези петима-шестима, които проумяват смисъла ѝ. Те са просто авангардът на безчетна армия. Те са онези с орловия поглед; първите плъхове, които надушват потъването на кораба. Бързо, бързо! Фашистите идат! Грабвайте гаечните ключове, момчета! Размазвайте или ще бъдете размазани. Толкова се страхуваме от бъдещето, че скачаме в него като заек право в гърлото на боата.

А какво ще стане с хората като мен, когато фашизмът дойде в Англия? Истината е, че най-вероятно абсолютно нищо няма да се промени. Виж, за лектора и онези, четиримата комунисти в публиката, за тях всичко ще се промени. Те ще размазват физиономии, или ще им размазват техните, в зависимост накъде клони победата. Но обикновените средняци като мен ще си продължат както обикновено. И все пак ме е страх — казвам ви, страх ме е. Тъкмо взех да се питам защо и лекторът млъкна и седна.

Последва обичайното кухо, вяло ръкопляскане, типично за публика от петнайсет слушатели в празен салон, после старият Уичет си каза репликите, и докато да мигнем, четиримата комунисти вече

бяха скочили на крака. Хубаво се сдвиха и в продължение на десет минути водиха люта разправия, изпъстрена с неразбираеми приказки, като диалектическия материализъм, съдбата на пролетариата и какво е казал Ленин през 1918-а. После гостът отпи глътка вода, изправи се и изложи резюме, от което троцкистът се разшава нервно на стола си, но останалите трима явно останаха доволни, та препирнята продължи неофициално още известно време. Друг не обели и дума. Хилда и останалите две се ометоха веднага щом беседата свърши. Може би пък се страхуваха да не би да се събират волни пожертвования за наема на залата. Дребната женица с плетката си довършваше реда. Чуваше се как пресмята бримките шепнешком, докато онези дискутират. Уичет седна и радостно се заусмихва на всеки, който вземеше думата; личеше си как си мисли, че всичко е толкова интересно и наум си води бележки, а момичето с тъмната коса местеше поглед, полуотворило уста, от човек на човек; старият лейбърист, с провисналите си мустаци и загушеното си палто досущ като тюлен, седеше и гледаше, недоумявайки за какво, по дяволите, дрънкат тия. Най-сетне се изправих и взех да се обличам.

Кавгата вече беше прераснала в личен скандал между малкия троцкист и русото момче. Спореха трябва ли да се записват в армията, ако избухне война. Заизмъквах се между редиците столове, да си вървя, но русият се доближи до мен и ме заговори:

— Господин Боулинг! Вижте сега. Ако избухне война и имаме шанс веднъж завинаги да смачкаме фашизма, вие няма ли да се биете? Ако бяхте млад, искам да кажа.

Сигурно му се струвам на шейсет.

— В никакъв случай. Последния път ми стига.

— Ама ще смачкаме фашизма!

— О, м----- — на фашизма! Достатъчно се смазвахме, ако питаш мен.

Малкият троцкист се намеси с доводи за социалния патриотизъм и предателството на работниците, но другият веднага го прекъсна:

— Но вие говорите за 1914-а. Това е било най-обикновена империалистическа война. Днес е друго. Вижте сега. Като слушате какво става в Германия, и концлагерите, и как нацистите пребиват хора с гумени палки и карат евреи да се заплюват един друг в лицето... не ви ли кипва кръвта?

Все им кипва кръвта. Точно същата фраза се въртеше и през войната, добре си спомням.

— Спря да кипи през 1916-а — отвърнах. — Както ще спре да кипи и вашата, като помиришете истински окоп.

И тогава сякаш изведнъж го видях. Досега сякаш не го забелязвах истински.

Младо, пламенно лице, спокойно можеше да е на хубав ученик, със сини очи и светлоруса коса, вперено в мен, и очите му дори за миг проблясват сълзи! Толкова му е мъчно за немските евреи! Но в интерес на истината знаех точно какво изпитва. Беше якичък младеж, сигурно играе ръгби в отбора на банката. При това е и умен. А какво прави — банков чиновник в безбожно предградие, брой купчини банкноти и лиже подметките на шефа. Чувства, че животът му се разкапва. А в същото време отгатак, в Европа, стават големи работи. Над окопите избухват снаряди и вълни от пехотинци прииждат насред стелещия се на парцали пушек. Сигурно негови приятели се бият в Испания. Петимен е за война. Как да го виниш? За миг изпитах странното усещане, че ми е син, на години бях достатъчно възрастен. И си спомних за онзи зноен августовски ден, когато вестникарчето разлепяше плакатите „Англия обявява война на Германия“ и всички се втурнахме на тротоара с белите си престилки и заликувахме.

— Слушай, синко, нищо не разбираш. И ние през 1914-а си мислехме, че ще бъде славна работа. Е, не беше. Оказа се просто кървава каша. Ако ни дойде пак до главите, стой настрана. Защо да ти направят тялото на решето? Запази го за някое момиче. Мислиш си, че войната е само героизъм и кръстове за храброст, но аз ти казвам, че не е така. Днес хората не щурмуват с байонети, а дори да щурмуват, то не е както си го представяш. Не се чувстваш герой. Знаеш само, че не си спал три дни, воняш като пор, подмокряш си гащите от страх и ръцете ти са толкова премръзнали, че не можеш да си държиш пушката. Но и това не е от такова значение. Важното е после.

Нула впечатление, естествено. Просто те мислят за старомоден. Все едно да раздаваш религиозни брошури на прага на бардак.

Хората започваха да се разотиват. Учет тръгна да изпраща лектора. Тримата комунисти и малкият троцкист закрачиха по улицата заедно и отново се захванаха да нищят солидарността на пролетариата, диалектиката на диалектиката и какво е казал Троцки през 1917-а.

Всъщност всичките са еднакви. Беше влажна, безмълвна, непрогледна нощ. Уличните лампи сякаш висяха в мрака като звезди и не осветяваха пътя. И далечината отекваше тракането на трамваите по Главната. Пиеше ми се, но приближаваше десет, а най-близката кръчма беше на цял километър. Пък и ми се приказваше с някого, но не като в кръчма. Смешна работа, днес умът ми не спря да работи нито за миг. Донякъде понеже не бях на работа, разбира се, и донякъде заради новите изкуствени зъби, които ми действаха някак ободрително. Цял ден размишлявах върху миналото и бъдещето. Искаше ми се да говоря за тежките времена, които предстоят или не предстоят, за лозунгите, цветните ризи и аеродинамичните източноевропейци, които ще проснат стара Англия в нокаут. Безсмислено е да се опитвам да говоря с Хилда. Изведнъж ми хрумна да навестя стария Портиъс, той ми е приятелче и си ляга късно.

Портиъс е пенсиониран директор на частно училище. Живее в апартамент под наем, за щастие на първия етаж, в старата част на града, недалеч от църквата. Ерген, естествено. Такъв като него не можеш да си го представиш женен. Живее сам-самичък с книгите и лулата си и има икономка. Начетен човек, с цялата му там гръцка и латинска поезия и прочие. Може би ако местният Ляв читателски клуб е олицетворение на Прогреса, старият Портиъс е олицетворение на Културата. В Уест Блечли нито едното, нито другото са на особена почит.

В стаичката, където старият Портиъс четеше до посред нощ, светеше. Похлопах на вратата и той излезе с обичайната си лежерна походка, захапал лула между зъбите си, със затворена книга в ръка и пръст между страниците, за да не изгуби докъде е стигнал. Поразително изглежда този човек, много е висок, с къдрава прошарена коса и деликатно, замечтано лице, малко повехнало, но едва ли не момчешко, нищо, че приближава шейсет. Странно как някои гимназиални и университетски преподаватели съумяват да запазят момчешкия си вид до последния си час. Има нещо в движенията им. Старият Портиъс има навика бавно да се разхожда напред-назад, леко отметнал красивата си глава със сребристи къдрици, та на човек му се струва, че се е отдал на блянове по някое стихотворение и никак не забелязва какво се случва наоколо. Щом го видиш, веднага си личи що за чешит е. Частно училище, Оксфорд, после преподавател обратно в

частното училище. Цял живот в атмосфера на латински, гръцки и крикет. Безупречни маниери. Винаги носи старо сако от туид и развлечени сиви панталони, и се радва, когато ги намериш за „безобразни“; пуши лула и презира цигарите, и макар да не спи по цели нощи, обзалагам се, че всяка сутрин взима ледена вана. Предполагам, че от негова гледна точка аз си падам малко простак. Не съм учил в частна гимназия, не знам бъкел латински, и дори не искам да знам. Понякога ми казва колко е жалко, дето съм „безчувствен към красотата“, което най-вероятно е възпитан начин да ми намекне, че нямам образование. И все пак го харесвам. Много е гостоприемнен, при това по приятен начин — винаги ще те приеме и ще те слуша с часове, и винаги му се намира пиене. Като живееш в дом като нашия, повече или по-малко задръстен с женоря и дечурлига, отразява ти се добре от време на време да се оттегляш в ергенска, една такава книжно-димно-каминена атмосфера. А изисканото оксфордско усещане, че нищо няма значение, освен книгите, поезията и гръцките статуи, и не си струва да се споменава нищо, случило се след превземането на Рим от готите — понякога и това утешава.

Бутна ме в старото кожено кресло край камината и небрежно ми тикна в ръцете уиски със сода. Не съм виждал всекидневната му незадимена. Таванът съвсем е почернял. Помещението не е голямо, и като изключим вратата, прозореца и празното място над камината, стените са заети от книжни лавици от пода почти до тавана. Полицата над камината е отрупана с всичко, което можеш да очакваш в подобен дом. Редица стари лули от изтравниче, мръсни до една, няколко сребърни гръцки монети, буркан за тютюн с герба на оксфордския колеж на Портиъс и малка керамична лампа, която ми е разказвал, че е изровил на някаква планина в Сицилия. Над камината висят фотографии на гръцки скулптури. В средата е окачена една голяма, на жена с криле, но без глава, в поза, сякаш се е затичала да хване автобуса. Помня колко шокирах бедния Портиъс, когато я видях за пръв път и с цялото си невежество го попитах защо не ѝ сложат една глава.

Портиъс се зае да напълни лулата си от буркана на полицата.

— Онази невъзможна жена горе си е купила радиоприемник — започна. — Таях надеждата да доживея края на дните си без шум от

подобни неща. Подозирам, че нищо не може да се направи. Случайно да си наясно как стои въпросът от юридическа гледна точка?

Казах му, че нищо не може да се направи. Доста ми допада оксфордският изговор на „невъзможна“ и ми е много смешно как през 1938-ма някой има нещо против радиоприемник в сградата. Портиъс се разхожда нагоре-надолу с привичната си замечтана походка, пъхнал ръце в джобовете на самото и захапал лула, и почти веднага заговаря за някакъв закон срещу музикалните инструменти, приет в Атина по времето на Перикъл. Стариат Портиъс винаги е така. Все говори за работи отпреди векове. Каквато и тема да подхванеш, накрая все се стига до статуи, поезия, гърците и римляните. Подхвърлиш нещо за презокеанския лайнер „Куин Мери“, и той заговаря за финикийските триери. Не е прочел и една съвременна книга, отказва дори да чуе заглавията им, не отваря вестник, с изключение на *Таймс*, и се гордее, че не е стъпвал в киносалон. Смята, че с изключение на неколцина поети като Кийтс и Уърдзуърт съвременният свят — а под „съвременен свят“ разбира последните две хилядолетия — изобщо не е трябвало да се случва.

Самият аз съм част от съвременния свят, но обичам да го слушам как говори. Обикаля между лавиците и вади ту една, ту друга книга, от време на време прочита нещо сред облачета дим от лулата, обикновено превеждайки в крачка от латински. Всичко е едно такова кротко, меко. Малко учителско, но все пак някак те утешава. Слушаш го и в този миг не си в света на трамваите, сметките за газ и застрахователните компании. Всичко е само храмове, маслиненни горички, пауни и слонове, и някакви хора на арената с мрежи и тризъбци, крилати лъвове и евнуси, галери и катапулти, пълководци с медни доспехи, които погазват с жребците си щитовете на войните. Странно е, че изобщо се сдуши с тип като мен. Но едно от предимствата на това да си дебел е, че се вписваш в почти всяка компания. Освен това намираме допирна точка в мръсните вицове. Те са единственото модерно нещо, което признава, макар че — както не пропуска да ми припомни — те съвсем не са модерни. Много е прищипан, все ги разказва завоалирано. Понякога изважда някой римски поет и превежда някой циничен пасаж, оставяйки те сам да допълниш картината във въображението си, или пък пуска намеци за личния живот на римските императори и какво се е вършило в храмовете на

Ащорет. Изглежда са били големи мръсници, тия гърци и римляни. Стариият Портиъс има снимки на стенописи някъде в Италия, от които косата ти да настръхне.

Често се е случвало да ми писне от работа и семеен живот и като ида да си поговоря с Портиъс, ми се отразява много добре. Но тази вечер не беше така. Умът ми продължаваше да се върти около мислите, които ме занимаваха цял ден. Тъкмо както и с гост — лектора на Левия читателски клуб, не слушах точно какво казва, просто следях звука на гласа му. Само че докато онзи успя да ми влезе под кожата, Портиъс не можа. Гласът му беше твърде кротък, твърде оксфордски. Най-после го прекъснах по средата на изречението:

— Я ми кажи, Портиъс, какво мислиш за Хитлер?

Стариият Портиъс се бе облакътвил по обичайния си грациозен, дългучест начин на камината и бе подпрял крак на решетката. Така се изненада, че извади лулата от устата си.

— Хитлер ли? Онзи, германецът? Скъпи приятелю! Изобщо не мисля за него!

— Да, ама работата е там, че скоро ще ни накара хубавичко да се размислим за него, мамка му!

Стариият Портиъс малко се дърпа от израза „мамка му“, който не обича, макар че, разбира се, част от позата му е да не се шокира от нищо. Закрачи нагоре-надолу, изпускайки облачета дим от лулата си.

— Не виждам причина да му обръщам внимание. Тези хора идват и си отиват. Те са ефимерни, напълно ефимерни. Не знам какво точно означава „ефимерни“, но държах за своето:

— Мисля, че грешиш. Стариият Хитлер е друга работа. Както и Джоу Сталин. Те не са като ония едно време, дето са разпъвали хора и са рязали глави просто ей така, за развлечение. Той преследва нещо ново — нечувано и невиджано.

— Скъпи приятелю! Няма нищо ново под слънцето.

Разбира се, това е любимата пословица на стария Портиъс. Не ще и да чуе за съществуването на нищо ново. Разказваш му за нещо актуално, което се случва сега, а той веднага отвърща, че точно същото се е случило по времето на крал Не-знам-кой-си. Дори да заговориш за нещо като самолети, казва, че сигурно ги е имало още в Крит, Микена или все едно къде. Опитах се да му обясня какво изпитах по време на беседата на онзи дребосък и за онази нещо като визия за тежките

времена, които предстоят, но той не щеше и да чуе. Просто повтаряше, че няма нищо ново под слънцето. Най-сетне измъкна от лавиците някаква книга и ми зачете за някакъв гръцки тиранин назад във вековете, който несъмнено ще да е бил брат — близък на Хитлер.

Спорът продължи още известно време. Цял ден ми се бе искало да поговоря с някой за това. Чудна работа. Не съм глупак, но не съм и интелектуалец — Господ ми е свидетел, че обикновено не споделям много от интересите, които се предполага да има един труженик-наставка-седем-лири-седмично с две деца. И все пак имам достатъчно здрав разум да видя, че едновременният живот, на който сме свикнали, се сече из корен. Усещам как се случва. Виждам предстоящата война и времената след това, опашките за храна и тайната полиция, и високоговорителите, които ти казват какво да мислиш. При това не съм изключение. Има милиони като мен. Обикновени хора, срещам ги навсякъде — хора, с които се запознавам случайно в кръчмата, шофьори на автобуси и пътуващи търговци на железария, и всички те имат чувството, че светът е кривнал в грешна посока. Чувстват, че почвата под краката им се пропуква и пропада. А ето ти тук един всезнайко, който цял живот е живял сред книги и така се просмукал с история, че вече струи от цялото му същество, и който дори не забелязва, че нещата се променят. Смята, че Хитлер няма значение. Отказва да повярва, че се готви нова война. Във всеки случай, понеже не се е бил в предишната, рядко се замисля за нея — смята, че е била жалка пародия в сравнение с обсадата на Троя. Не проумява защо човек трябва да се тревожи за лозунгите, високоговорителите и цветните ризи. „Кой интелигентен човек обръща внимание на подобни неща?“, все така казва. Хитлер и Сталин ще си идат, но нещо, което старият Портиъс нарича „вечните истини“, са непреходни. Това, разбира се, е просто убеждението, че всичко ще си продължава тъкмо както си го знаем, само че казано по-иначе. Сега и вовеки веков културни типове от Оксфорд ще се разхождат нагоре-надолу из кабинета си и ще пушат тютюн от буркан с герб. Няма никакъв смисъл да говоря с него. Дори у младежа със сламенорусата коса срещнах повече разбиране. Разговорът постепенно изви, както винаги, към поезията. Накрая старият Портиъс извади друга книга от лавиците и зачете „Ода на един славей“ на Кийтс (или чучулига беше, не помня).

Ако питате мен, малко поезия върши чудеса. Но странното е, че предпочитам да слушам стария Портиъс да ми я чете. Дума да няма, чете добре. Има отработен навик, разбира се — нали е чел в клас на момчетата. Обляга се някъде по присъщия си небрежен начин, захапал лулата между зъбите си, пуска облачета дим, а гласът му е сериозен и се повдига и понижава в тон с мелодията на стиха. Личи си, че по някакъв начин го вълнува. Не знам какво представлява поезията и какво се очаква да прави. Предполагам, че действа на нервите на някои хора, така както музиката — на други. Когато той чете, аз всъщност не го слушам, искам да кажа, не чувам думите, но понякога звученето им извиква някакво усещане за покой в ума ми. Като цяло ми е приятно. Но тази вечер никак не проработи. Сякаш в стаята повя хлад. Просто почувствах, че всичко това са глупости. Поезия! Какво е това? Просто глас, леко завихряне на въздуха. И за бога! С какво помага срещу картечниците?!

Гледах го как се е облегнал на лавицата. Смешни хора са това възпитаниците на частните училища. Остават си ученици до края на дните си. Целият им живот се върти около старото училище и техните си късчета латински, гръцки и поезия. Внезапно си спомних, че като бях тук за пръв път, Портиъс ми чете точно същото стихотворение. Прочете ми го точно по същия начин, и гласът му потрепери точно на същото място — там, където се говори за магически прозорец или нещо такова. В този миг ме порази необикновена мисъл. *Той е мъртъв.* Той е призрак. Всички хора като него са мъртви.

Всъщност може би много от хората наоколо са мъртви. Казваме, че човек е мъртъв, когато сърцето му спре да бие, но не и преди това. Това ми се струва малко относително. В крайна сметка частите на тялото не спират да работят просто ей така — косата например продължава да расте с години. Може би човек всъщност умира, когато мозъкът му спре, когато изгуби способността да възприема нови идеи. Старият Портиъс е тъкмо такъв. Превъзходно образован, с ненадминат вкус — но не е способен на промяна. Повтаря си и си мисли все едни и същи работи до безкрай. Такива като него са много. Мъртви умове, спрели отвътре. Просто сноват напред-назад по една и съща тясна пътека и все повече избледняват, като призраци.

Мисля, че умът на стария Портиъс вероятно е спрял да мърда още по времето на Руско-японската война. Ужасното е, че почти

всички свестни хора, които *не искат* да размазват физиономии с гаечен ключ, са такива. Свестни са, но мозъците им са спрели да мърдат. Не могат да се защитят от онова, което заплашва да им се случи, понеже не го виждат, дори когато е под носа им. Вярват, че Англия никога няма да се промени и че Англия е целият свят. Не схващат, че тя е просто троха, крайче, което бомбите съвсем случайно са подминали. Но какво да кажем за онези нови хора от Източна Европа, аеродинамичните мъже, които мислят в лозунги и говорят с куршуми? Те вървят по дирите ни. И не след дълго ще ни стигнат. А тия момчета не признават състезателните правила на маркиз Куинсбъри. Но всички свестни хора са парализирани. Мъртвите хора и живите горили. И сякаш нищо не ги дели.

Половин час по-късно се изнесох, неуспял да разклатя и на йота убеждението на стария Портиъс, че Хитлер няма значение. Същите мисли продължиха да се въртят в главата ми и докато се прибирах по мразовитите улици. Трамваите бяха спрели. В цялата къща беше тъмно, а Хилда спеше. Пуснах изкуствените зъби в чашата с вода в банята, облякох си пижамата и избутах Хилда в другия край на леглото. Тя се преобърна, без да събуди, и онова изгърбено място между раменете ѝ се оказа срещу мен. Странно, каква страхотна тъга те наляга понякога вечер. В този миг съдбата на Европа ми се струваше по-важна от наема, училищните такси на децата и работата, която трябва да свърша утре. За човек, който сам си изкарва хляба, подобни мисли са чисто и просто безразсъдство. Но не ми излизат от ума. И пак картината с цветните ризи и трецящите картечници. Последното, което помня, преди да заспя, беше, че се питах защо, по дяволите, на тип като мен трябва да му пука.

II

Излезли бяха игликите. Да е било през март.

Минах през Уестъррам и сега пътувах към Пъдли. Имах да правя оценка на един железарски магазин, а после, ако успея да го пипна, да интервюирам един потенциален клиент за животозастраховка, който се колебаеше. Името му ни беше изпратено от местния ни брокер, но онзи в последния момент се уплашил и взел да умува може ли да си я позволи. Много ме бива да придумвам хората. Това е от дебелината. Настройва ги жизнерадостно, създава им усещането, че да подпишат един чек, е едва ли не удоволствие. Разбира се, за различните хора си има различни подходи. С някои е по-добре да поставиш акцента изцяло върху ползите, други пък трябва нежно да ги сплашиш с намеци какво ще се случи с жена им, ако умрат незастраховани.

Старата кола криволичеше нагоре-надолу из вълнистите хълмчета. И бога ми, какъв ден! Знаете какво време се отваря през март, когато зимата сякаш внезапно се откаже от битката. Дни наред ни сковаваше оня кучи студ, който хората наричат „ясно време“ — когато студеното небе е неумолимо синьо, а вятърът те остъргва като изхабено бръснарско ножче. После изведнъж вятърът утихна и слънцето най-сетне се показа. Знаете ги тези дни. Бледожълта слънчева светлина, лист не трепва, лека мъглица в далечината, където се мерзелят овци, разпръснати по хълмовете като късчета тебешир. А долу в долините горят огньовете, пушекът бавно се извини нагоре и се примесва в мъглата. Бях сам на пътя. Толкова беше топло, че ти иде да се разсъблечеш.

Стигнах до едно място, където тревата край пътя беше гъсто осеяна с иглики. Сигурно почвата беше глинеста. Двайсет метра по-нататък забавих ход и спрях. Това хубаво време не беше за изпускане. Почувствах, че трябва да изляза, да вдъхна пролетния въздух и може би дори да понабера иглика, ако никой не се появи. Даже ми мина през ум да набера букет за Хилда.

Изключих двигателя и слязох. Никога не оставям старата таратайка да работи на празен ход, все ме е страх да не ѝ паднат

калниците или нещо такова. Моделът е от 1927-ма и е навъртяла доста километри. Като вдигнеш капака и надникнеш в двигателя, напомня на някогашната Австро-унгарска империя — целият пристегнат с жички, но все някак крета. Няма да повярвате, че машина е способна да вибрира в толкова посоки едновременно. То е като движението на земята, която се клатушкала по двайсет и два различни начина, или поне така си спомням, че съм чел. Погледната отзад, когато работи на празен ход, колата ми се полюлява, сякаш хавайско момиче танцува хула — хула.

Край пътя имаше голям дървен вратник. Минах от другата страна и се облегнах. Наоколо не се виждаше жива душа. Побутнах шапката си назад, да се насладя на ласката на въздуха о челото си. Тревата под плета беше пълна с иглики. Точно от вътрешната страна на вратника скитник или бог знае кой беше оставил недоизтлял огън. Купчинка побелели въглени, от които още се процеждаше струйка дим. По-нататък се виждаше съвсем малко езерце, обрасло с водна леща. Нивата беше засята със зимна пшеница. Издигаше се стръмно нагоре, а в другия ѝ край имаше отвесна варовикова скала и малка букова горичка. Младите листа обвиваха клоните на дърветата като тънка мъглица. И навсякъде пълна тишина. Не подухва ветреца, дори колкото да разбърка пепелта в огнището. Някъде пее чучулига, инак ни звук, дори бръмчене на самолет.

Останах така, облегат на вратника. Бях сам, съвсем сам. Гледах полето, полето гледаше мен. Изпитах... не знам ще ме разберете ли.

Онова, което изпитах, е толкова необичайно в наши дни, че да го изрека, ми се струва чиста глупост. Изпитах *щастие*. Почувствах, че макар да знам, че няма да живея вечно, с готовност бих живял вечно. Отдайте го, ако щете, на това, че беше първият пролетен ден. Въздействието на сезоните върху половите жлези или нещо подобно. Но не беше само това. Колкото и любопитно да е, убедих се, че си струва да се живее, не толкова заради игликите и свежите пъпки в плета, колкото заради тлеещия огън край вратника. Знаете как изглежда огън от дърва в безветрен ден. Съчките, целите побелели, но още пазят формата си, а отвътре — онова огненочервено, в което сякаш можеш да надникнеш. Странно, червеният въглен изглежда пожив, внушава ти по-силно усещане за живот от което и да било създание. Има нещо в него, някаква наситеност, някаква вибрация —

не мога да намеря точните думи. Но те кара да проумееш, че ти самият си жив. То е петното в картината, което те кара да забележиш всичко останало.

Наведох се да набера иглика. Не стигах до земята — заради голямото си шкембе. Клекнах и набрах букетче. Слава богу, че нямаше кой да ме види. Листата на цветето бяха къдрави, с формата на заешки ушички. Изправих се и забодох китката на колеца на вратника. После, без много да му мисля, измъкнах ченето от устата си и го огледах. Ако имах огледало, щях целият да се огледам, макар, право да си кажа, да знаех как изглеждам. Дебел мъж на четирийсет и пет, с поизносен сив костюм, десен „рибена кост“, и бомбе. Жена, две деца и къща в предградията, изписано ми е на челото. Червендалесто лице и помръкнали сини очи. Знам, знам, не е нужно да ми го казвате. Онова, което ме порази обаче, когато хвърлих последен поглед на зъбната си протеза, преди да я пъкна в устата си, беше, че *това няма значение*. Дори изкуствените зъби нямат значение. Че съм дебел — дебел съм. Че приличам на изпадналия брат на преуспяващ букмейкър — приличам. Някоя жена няма да легне с мен, освен ако не ѝ платя. Всичко това ми е известно. Но ви казвам, пет пари не давам. Не искам жени, дори не искам отново да бъда млад. Искам просто да бъда жив. А в онзи миг, когато стоях и гледах игликите, и алените въглени под плета, бях жив. То е усещане в душата, едно такова чувство за покой, и в същото време е като пламък.

Езерцето по-надолу край плета беше обрасло с водна леща толкова гъсто, че стъблата напомняха килим, и ако не знае човек какво е водна леща, направо може да си помисли, че отдолу е твърдо, и да стъпи. Питам се защо ли всички сме такива кръгли идиоти. Защо хората, вместо да си губят времето с тъпотииите, с които си го губят, просто не се разхождат наоколо и не се *поогледат*? Да вземем например това езерце — какво ли няма в него. Тритони, водни охлюви, ручейници, пиявици и бог знае още какви гадинки, видими само с микроскоп. Мистерията на живота им, там долу, под водата. Човек може да прекара цял живот, десет живота, да ги наблюдава, и пак няма да изгледа докрай дори това нищо и никакво езерце. А през цялото това време онова усещане за удивление, странният пламък вътре. Той е единственото, заради което си струва да се живее, а ние не го искаме.

Аз обаче го искам. Така поне си мислех тогава. И не ме разбирайте погрешно. Като начало, за разлика от повечето жители на Лондон, не се прехласвам по „природата“. Израсъл съм твърде близо до нея за подобно отношение. Нямам нищо против хората да си живеят в градовете, а защо не и в предградията. Да си живеят където си поискат. Не казвам цялото човечество по цял ден да се шляе, да бере иглики и прочие. Отлично знам, че трябва да работим. Само благодарение на мъжете, които са си изкашляли дробовете в мините, и момичетата, които тракат на пишещите машини, който и да било има време да спре и да откъсне цвете. Пък и ако стомахът ти не е пълен и нямаш топла къща, не ти се берат цветя. Но не е там работата. Да вземем това чувство, което изпитвам отвътре — не много често, признавам, но понякога. Знам, че е хубаво. Нещо повече, всеки го знае, или почти всеки. През повечето време е само на една ръка разстояние, и ние всички го знаем. Стига си стрелял с тази картучница! Стига си гонил нещо, каквото и да е то! Успокой се, вземи си дъх и се остави в костите ти да проникне малко покой. Няма смисъл. Не го правим. Продължаваме с все същите шуротии.

А на хоризонта се задава следващата война. Ще започне през 1941-ва, така се говори. Още три кръговрата на слънцето, и се хвърляме право във войната. Бомбите се спускат върху теб като черни пури, а аеродинамичните куршуми се сипят аеродинамично от леките картучници „Брен“. Не че особено съм се разтревожил. Твърде съм стар да се бия. Ще има въздушни нападения, разбира се, но никой няма да пострада. А дори да съществува подобна опасност, предварително това на никой и през ум не му минава. Както вече неведнъж повторих, не се страхувам от войната, а от следвоенния период. Но дори той няма да ме засегне лично. Защото кой ще се загрижи за човек като мен? Аз съм твърде дебел да бъда политически подозрителен субект. Никой няма да ме смазва от бой с гумена палка. Аз съм обикновен човек средна ръка, който върви накъдето му каже полицаят. Що се отнася до Хилда и децата, те може би дори няма да забележат разликата. И все пак се плаша. Бодливата тел! Лозунгите! Огромните портрети! Облицованите с корк килии, където палачът поваля изотзад! Впрочем плашат се и други, интелектуално далеч по-изостанали от мен. Защо ли? Защото означава довиждане на всичко, за което ви говорих досега, на онова вълшебно чувство отвътре. Наречете го мир, ако щете. Но

като казвам мир, нямам предвид отсъствието на война, а мира в душата. А той си отива завинаги, пипнат ли ни момчетата с гумените палки.

Взех си букетчето иглики и ги помирисах. Замислих се за Лоуър Бинфийлд. Любопитно е как през последните два месеца той постоянно изплува в мислите ми, след като в продължение на двайсет години практически го бях забравил. И тъкмо в този момент долетя бръмченето на автомобил, който идеше по шосето.

Този звук ме стресна и ме извади от унеса. Внезапно си дадох сметка какво правя — размайвам се и бера иглики, а в това време трябва да инспектирам инвентара на онази железария в Пъдли. Нещо повече, внезапно ме порази мисълта как ще изглеждам отстрани, ако хората в колата ме видят. Дебелак с бомбе стиска букетче иглики! Нещо хич не е на място. Дебелаците не бива да берат цветя, във всеки случай не и на публично място. Имах време точно колкото да метна букетчето зад плета, и колата се показа. Добре, че го направих. Беше пълна с двайсетгодишни младоци. Как щяха да се хият, ако ме бяха видели! Всичките ме зяпаха — знаете как ви оглеждат хората, когато се задават насреща ви с кола — и ми хрумна, че дори сега може да отгатнат какво съм правил. По-добре да си мислят, че е било друго. Защо един мъж слиза от колата си край междуселски път? Очевидно е защо! Тъкмо когато ме подминаваха се престорих, че си закопчавам копчелъка.

Навих манивелата (стартерът вече не работи) и се качих. И чудно нещо — както се правех, че си вдигам ципа и когато три четвърти от съзнанието ми беше заето с онези ахмаци в другата кола, ми хрумна блестяща идея.

Ще се върна в Лоуър Бинфийлд!

И защо не? — разсъждавах, докато превключвах на най-високата предавка. Защо пък не?! Какво ще ме спре? И защо, по дяволите, не съм се сетил по-рано? Кротка почивка в Лоуър Бинфийлд — тъкмо това ми трябва.

Не си въобразявайте, че съм смятал да се върна да живея там. Нямах намерение да изоставя Хилда и децата и да започна нов живот под друго име. Това става само по книгите. Но какво ще ми попречи да се разходя, без излишен шум, до Лоуър Бинфийлд и да прекарам там една седмица съвсем сам, на спокойствие?

Изглежда, че вече всичко бях наредил в ума си. Откъм пари всичко е наред. Остават ми още дванайсет лири от онзи таен резерв, а с дванайсет лири човек може да изкара една седмица доста комфортно. Имам право на две седмици годишен отпуск, обикновено през август или септември. Но ако измисля подходящо обяснение — роднина, умиращ от невероятно заболяване или все едно — може би ще успея да убедя фирмата да ми даде отпуска на две отделни половини. После мога да прекарам едната седмица съвсем сам, преди Хилда да се е усетила какво става. През май например, когато цъфти глогът. Една седмица в Лоуър Бинфийлд, без Хилда, без децата, без *Летящият саламандър*, без Елесмиър Роуд, без кавги за вещи под наем или на изплащане, без затъпяващия шум на уличното движение — просто една седмица шляене и слушане на тишината!

Но защо искам да се върна в Лоуър Бинфийлд? — ще попитате. Защо точно Лоуър Бинфийлд? Какво смятах да правя, като ида там?

Нищо не смятах да правя. Донякъде това беше замисълът. Исках мир и тишина. Мир! Едно време, в Лоуър Бинфийлд, го имахме. Поразказах ви за някогашния ни живот там, преди войната. Не твърдя, че е бил съвършен. Дори смея да кажа, че беше скучен, бавен и вегетативен. Ако щете, бяхме като репи. Само дето репите не живеят в ужас от шефа си, и не будуват до посред нощ, да размишляват върху следващата икономическа криза и следващата война. Носехме мира вътре в себе си. Разбира се, знаех, че дори в Лоуър Бинфийлд животът навярно се е променил. Но мястото не е. Сигурно буковите гори около Бинфийлд Хаус още си стоят, стои си и крайречната алея до Бърфорд Уиър, и поилото на пазара. Исках да се върна, само за една седмица, и да оставя чувството да ме пропие. Малко като онези източни мъдреци, които се оттеглят в пустинята. А струва ми се, както е тръгнало, през идните няколко години мнозина ще се отправят към пустинята. Ще стане като онзи момент в историята на древен Рим, за който ми е разправял старият Портиъс, когато имало толкова много отшелници, че за всяка пещера се чакало по списък.

Не че исках да съзерцавам пъпа си. Просто исках да си възвърна присъствието на духа, преди да настъпят тежките времена. Защото няма някой, който не е мъртъв от шията нагоре, се съмнява, че предстоят тежки времена? Дори не знаем какви ще са, само знаем, че се задават. Я война, я криза — няма как да знаем, освен че ще е нещо

лошо. Накъдето и да сме тръгнали, вървим надолу. В гроба ли отиваме, в клоаката ли — няма как да знаем. А пред подобни неща не можеш да се изправиш, ако вътрешно не те изпълва точното чувство. Нещо си отиде от нас в изминалите двацет години след войната. Някакъв жизненоважен сок, който сме изстискали от себе си до капка и вече нищо не е останало. Цялото това щуране напред-назад! Вечното боричкане за шепа парици. Нестихващата дандания на автобусите, бомбите, радиоапаратите и телефоните. Нервите ни скъсани на парчета, в костите ни празнини, наместо костен мозък.

Натиснах педала на газта. Дори само мисълта да се върна в Лоуър Бинфийлд ми подежда добре. Познато ви е това чувство. Да изплуваш за въздух! Като големите морски костенурки, които се издигат на повърхността, подават нос и вдишват дълбоко, преди отново да се гмурнат в дълбините сред водораслите и октоподите. Всички се задушаваме на дъното на боклукчийския казан, но аз открих пътя към върха. Назад към Лоуър Бинфийлд! Задържах крак на педала и вдигнах максималната скорост, на която е способна старата ми таратайка — шейсет и пет километра в час. Дрънчеше като тенекиен поднос, отрупан с порцеланови чаши, и на фона на целия този шум за малко да се разпея.

Разбира се, капката катран в кацата с меда беше Хилда. Тази мисъл малко поохлади ентузиазма ми. Намалих на трийсет километра в час да поразмисля.

Няма никакво съмнение, че рано или късно Хилда ще разбере. Що се отнася до идеята през август да взема само една седмица, мисля, че тук няма да имам неприятности. Мога да ѝ кажа, че тази година фирмата отпуска само толкова. Вероятно няма много-много да разпитва, защото веднага ще прегърне възможността да съкратим разходите за почивка. Децата така или иначе винаги прекарват на морето по цял месец. Трудността идваше от алибито за седмицата през май. Не мога да изчезна току ей така, без предупреждение. Най-добре ще е, разсъждавах, да я предупредя доста отнапред, че ме пращат със специална задача в Нотингам, Дерби, Бристол или някое друго, достатъчно отдалечено място. Ако ѝ кажа два месеца предварително, ще изглежда, сякаш нямам какво да крия.

Но, разбира се, рано или късно тя ще разбере. Вярвайте ѝ! Отначало ще се престори, че ми вярва, после с присъщата си потайна

инатливост ще изрови факта, че изобщо не съм бил в Нотингам, Дерби, Бристол или все едно къде. Такава настойчивост! Спотайва се кротичко, докато напипа всички слабости в оправданието ти, после най-ненадейно, когато сам отвориш дума за това с някоя забележка по невнимание, те почва. Изневиделица вади цяло досие по случая. „Къде беше в събота вечер? Лъжеш! Бил си с жена. Я виж какви косми намерих, като ти четках жилетката. Виж ги само! Моята коса такава ли е?“ И се започва циркът. Един Господ знае колко пъти се е случвало. Понякога е права, понякога греша, но последиците винаги са едни и същи. Седмици наред ми пили! Едно сядане на масата не минава без скандал — а децата не разбират за какво става дума. Единственото напълно безнадеждно решение е просто да ѝ кажа къде ще прекарам тази една седмица и защо. Обясня ли ѝ, до второ пришествие няма да ми повярва.

Но, по дяволите!, казах си, защо съм се загрижил? Има толкова време. Нали знаете колко различно изглеждат тези неща преди и след. Отново настъпих газта. Хрумна ми друга идея, гениална почти колкото първата. Няма да отида през май. Ще отида през втората половина на юни, след откриването на риболовния сезон, за да ида за риба!

И защо пък не? Искам мир, а риболовът е мир. И в този миг ме осени най-гениалната идея от всичките, та за малко да свърна от пътя.

Ще отида да уловя онези големи шарани в езерцето под Бинфийлд Хаус!

И пак, защо пък не? Не е ли странно как напредваме в живота, вечно умислени за нещата, които искаме да направим, и нещата, които не могат да бъдат направени? Защо пък да не хвана онези шарани? Но все пак, веднъж изречена, не ви ли се струва тази идея невъзможна, нещо, което просто няма как да се случи? Така ми се струваше и на мен, дори в онзи миг. Струваше ми се като някаква халюцинация, като онези, в които спиш с филмова звезда или печелиш шампионат по вдигане на тежести. Хем да се осъществи, не беше нито невъзможно, нито дори малко вероятно. Човек може да ходи на риболов срещу заплащане. Който и да е сегашният собственик на Бинфийлд Хаус, вероятно ще ме пусне, срещу съответната сума, на езерото. О, господи! С удоволствие ще дам и пет лири, само да половя риба в онова езеро. Впрочем твърде вероятно е къщата да стои все тъй празна и никой да не подозира за съществуването на езерото.

Замислих се за него, сгушено сред тъмните дървета, как ме е чакало през всичките тези години. И гигантските черни риби продължават да се плъзгат под водата. Господи! Щом бяха такива преди трийсет години, какви ли са сега?!

III

Беше седемнайсети юни, петък, вторият ден от риболовния сезон.

Уредих нещата с фирмата без никакви затруднения. За Хилда пък намерих желязно, непоклатимо алиби. Спрях се на Бърмингам, а в последния момент дори й казах името на хотела, в който ще отседна — „Роуботъмс“, семеен и бизнес хотел. Случайно знаех адреса, понеже спях там преди няколко години. В същото време не исках да ми пише в Бърмингам, което би могло да й хрумне, ако отсъствам цяла седмица. След като премислих хубаво, частично посветих в тайната младия Сондърс, пътуващ търговец на препаратите за лъскане на под „Глисо Флор Полиш“. Беше ми споменал, че ще минава през Бърмингам на осемнайсети юни и аз го накарах да ми обещае, че ще се отбие да пусне едно писмо до Хилда от мен, адресирано от хотел „Роуботъм“. В него й казвах, че може да се наложи спешно да замина, затова да не ми пише. Сондърс ме разбра или поне останах с подобно впечатление. Намигна ми и отбеляза, че съм великолепен за възрастта си. Така реших въпроса с Хилда. Тя не ме разпитва изобщо, а дори впоследствие да я обхванат съмнения, трудно ще разбие подобно алиби.

Минах през Уестърам. Беше великолепна юнска утрин. Подухваше лек ветреца, върхарите на брястовете се поклащаха на слънцето, по небето като стадо овци се носеха малки бели облачета, а сенките им се гонеха из полята. На излизане от Уестърам насреща ми с бясна скорост се зададе продавач на сладолед „Уолс“, с бузи, румени като ябълки, който си подсвиркуваше толкова оглушително, че мелодията буквално се набиваше в главата. Внезапно ми напомни времето, когато самият аз разнасях доставки (макар тогава да нямахме велосипеди с четири колела) и за малко да го спра да си купя един сладолед. Тук-там вече бяха окосили сеното, но още не го бяха прибрали. Лежеше напластено на дълги лъскави редици, а уханието му се разнасяше над шосето и се примесваше в миризмата на бензин.

Карах кротко, с два̀сет и пет. Утринта създаваше някакво мирно, мечтателно настроение. Патиците се носеха по езерцата, сякаш твърде доволни, за да се занимават с ядене. В Нетълфийлд — едно село отгата̀к Уестърам, дребен човек с бяла престилка, прошарена коса и огромни посивели муста̀ци, се втурна през полето, закотви се на сред пътя и взе да ръкомаха, за да привлече вниманието ми. Разбира се, по това шосе ми знаят колата нався̀къде. Спрях. Просто господин Уийвър, който държи бака̀лничката на селото. Не, не иска да застрахова живота си, нито пъ̀к магазина. Просто му свършили дребните и иска да знае нямам ли една лира на „по-едрички сребърни монети“. В Нетълфийлд вечно няма̀т дребни, дори в кръчмата.

Продължих напред. Пшеницата беше израсла поне половин човешки бой. Плавно се издигаше и спускаше по извивките на хълмовете като голям зелен килим и леко се полюшваше, накъдряна от ветреца, една такава плътна и копринена. Като жена е, рекох си. Кара те да желаеш да легнеш отгоре ѝ. Малко по-натат̀к забелязах табелата, където пъ̀тят се разделя на дясно за Пъ̀дли, наляво — за Оксфорд.

Още плувах в свои води, не бях напуснал границите на своя „район“, както го нарича фирмата. Най-естественото нещо, ако пътувам на запад, би било да изляза от Лондон по Тъксбридж Роуд. Но аз, воден от някакъв инстинкт, бях поел по обичайния си маршрут. Работата е там, че изпитвах вина заради цялата тази работа. Исках да се отдалеча колкото може повече, преди да свия към Оксфордшър. И въпреки факта, че бях наредил нещата с Хилда и фирмата идеално, въпреки дванайсетте лири в чековата си книжка и куфара в багажника на колата, с приближаването на кръстопътя всъщност взех да се изкушавам — знаех, че няма да се поддам, и все пак се изкушавах — да зарежа всичко. Изпитвах едно такова чувство, че докато съм на своя територия, оставам в рамките на закона. Още не е твърде късно. Още имам време да постъпя по почтения начин. Мога да се отбия в Пъ̀дли например, да се срещна с управителя на банка „Барклис“ (местният ни агент) и да проуча изникнали ли са нови клиенти. В този ред на мисли можех дори да извия назад, да се върна при Хилда и най-честно да ѝ разкрия целия замисъл.

Наближих разклонението и забавих ход. Трябва ли или не трябва? За части от секундата наистина се изкушавах да го сторя. Но

не! Надух клаксона и смело завих на запад, по пътя за Оксфорд.

Е, направих го. Стъпих на забранена територия. Вярно е, че десет километра по-натам, ако искам, мога отново да завия наляво и да се върна в Уестърм. Но за момента пътувах на запад. Строго погледнато, бягах. И любопитното е, че веднага щом стъпих на шосето за Оксфорд, изпитах непоклатимата увереност, че те знаят абсолютно всичко. Като казвам те, имам предвид хората, които не биха одобрили подобно пътуване и биха ме спрели, стига да имаше начин — а тази категория, предполагам, включва почти всички. И не само това, ами изпитвах дори чувството, че те вече са по петите ми. Цялата им шайка! Всички онези хора, дето не са в състояние да проумеят защо един мъж на средна възраст с изкуствени зъби ще се измъква тайничко, за да прекара в тишина една седмица на мястото, където е расъл. И всички онези ограничени тъпанари, които прекрасно разбират защо, и които са готови да преобърнат света, само и само да го възпрат. Вече са по дирите ми. Сякаш след мен по шосето се ниже безчетна армия. Направо ги виждах. Разбира се, Хилда е начело, след нея се влачат децата, а госпожа Уийлър я тика напред със суров, отмъстителен поглед, госпожица Минс пък подтичва накрая, пенснето ѝ постоянно пада и на лицето ѝ е изписан уплах, малко е като кокошка, изостанала назад, докато другите в това време са докопали обелка от бекон. И сър Хърбърт Кръм и големите началници от *Летящият саламандър* в своите ролс-ройси и испано-суизи. И цялата кантора, и нещастните, смачкани писарушки от Елесмиър Роуд и всички подобни улици, някои бутат детски колички и циментови градински валяци, други пърпорят с откритите си остини. И всички доброжелатели и любопитковци, хората, които не виждаш, но все таки управляват съдбата ти — вътрешният министър, Скотланд Ярд, Лигата на въздържателите, Английската банка, лорд Бивърбрук, Хитлер и Сталин на велосипед за двама, Светия синод, Мусолини, папата — всички те бяха по петите ми. Буквално ги чувах как крещат: „Един си мисли, че може да избяга! Един казва, че не ще да влиза в общия калъп! Връща се в Лоуър Бинфийлд! Дръжте го! Спрете го!“

Странно. Впечатлението беше толкова ярко, че действително хвърлих поглед през задното прозорче на колата, да се уверя, че никой не ме следва. Гузна съвест, предполагам. Но там нямаше никого. Само

прашният бял път и дългата редица брястове, които се смаяваха в далечината.

Настъпих газта, старата кола се разтресе и полетя с петдесет и пет. След няколко минути вече бях подминал отклонението за Уестърам. Това е. Изгорих всички мостове. Ето каква беше идеята, зародила се смътно в деня, когато си взех изкуствените зъби.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

I

Наближавах Лоуър Бинфийлд откъм Чамфорд Хил. В Лоуър Бинфийлд може да се влезе от четири страни, но най-пряко е през Уолтън. Аз обаче исках да пристигна откъм Чамфорд Хил — пътят, по който като момчета се прибирахме с колелата след риболов на Темза. Щом превалиш билото, дърветата се разреждат и долу, в ниското се вижда сгушен Лоуър Бинфийлд.

Много е странно да пътуваш през област, която не си виждал от двайсет години. Помниш я в огромни подробности, но спомените ти са съвсем грешни. Разстоянията са различни, отличителните белези сякаш са се разместили. Все ти се струва, че този хълм тук със сигурност беше много по-стръмен, а онова отклонение там определено беше оттатък пътя. От друга страна пък пазиш спомени, които са съвършено верни, само че са свързани с един-единствен, конкретен повод. Помниш, например, онова къоше на полето във влажен зимен ден, когато тревата е тъй зелена, че направо се синее, и прогнилия колец на вратника, обрасъл с мъх, а в тревата — крава стои и те гледа. И се връщаш след двайсет години и се изненадваш, че кравата не стои на същото място и не те гледа по същия начин.

Като се изкачвах нагоре по Чамфорд Хил, си дадох сметка, че образът на възвишението, който съм запазил в главата си, е почти само измислица. Но факт е също така и че някои неща действително се бяха променили. Пътят беше настлан с асфалт — едно време беше чакълен (помня как се друсках с колелото), и ми се стори доста по-широк. Пък и дърветата бяха много по-малко. Едно време над плетищата се извисяваха грамадни букове, тук-там клоните им се срещаха и образуваха нещо като арка над пътя. А сега ни едно не е останало. Току под самия връх на възвишението открих нещо, което със сигурност беше новост. Отдясно край пътя бяха накацали сума ти псевдоживописни къщурки, с ниски стрехи, ажурни решетки с рози и какво ли не. Нали ги знаете ония къщи, дето са малко по-за хора от висшата класа, че да могат да бъдат прилепени в редици, и вместо това са разхвърляни наоколо в нещо като колония, а до всяка води частно

шосе. И на входа на едно такова частно пътче висеше огромна бяла табела с надпис:

Кенълс
Чистокръвни териери
Кучешки пансион

Ама *това* преди май наистина го нямаше?!

За миг се замислих. Да, спомних си! На това място имаше малко дъбово насаждение и дърветата растяха толкова нагъсто, че бяха високи и тънки, а пролетно време земята отдолу се отрупваше с анемонии. Със сигурност толкова далеч от града никога не е имало къщи.

Излязох най-горе. След миг ще видя Лоуър Бинфийлд. Лоуър Бинфийлд! Защо да се преструвам, че не се вълнувах? Само при мисълта да го видя отново в корема ми се надигна необикновено чувство, което запълзя нагоре и направи нещо много странно със сърцето ми. Още пет секунди, и ще го видя! Ето, стигнахме! Изключих от скорост, натиснах спирачката и — о, господи!

О, да, знам, че сте знаели какво ще видя. Аз обаче не знаех. Кажете, ако щете, че съм пълен глупак, да не се сетя по-рано, и може би ще сте прави. Но и през ум не ми е минавало.

Първият въпрос беше къде е всъщност е Лоуър Бинфийлд.

Не защото беше разрушен. Просто се беше разраснал. Онова, което гледах в долината, си беше порядъчно голям промишлен град. Помня — господи, как помня! — и не мисля, че в конкретния случай паметта ми много ми изневерява — как изглеждаше Лоуър Бинфийлд от Чамфорд Хил. Главната улица беше дълга близо километър и с изключение на няколко самотни къщички извън очертанията на градеца, той общо взето напомняше формата на кръст. Основните ориентири бяха църковната камбанария и коминът на пивоварната. А не можех да различа нито едното, нито друго. Виждах само гигантска река от чисто нови къщи, която се разливаше из цялата долина и бе пропълзяла и наполовина нагоре по хълмовете и от двете страни. Надясно се простираха поне десетина декара яркочервени идентични покриви. Голям общински жилищен комплекс, както изглежда.

Но къде е самият Лоуър Бинфийлд? Къде е градът, който познавам? Можеше да е къде ли не. Знаех само, че е погребан някъде под това море от тухли. Виждах поне пет-шест фабрични комина и не можех дори да предположа кой е на пивоварната. Към източния край на града бяха изникнали две огромни фабрики от бетон и стъкло. Ето защо се е разраснал, отбелязах мислено, започвайки да асимилирам новото положение. Хрумна ми, че населението на това място, някога две хиляди, сега сигурно отива към двайсет и пет. Изглежда, единственото, което не се бе променило, бе Бинфийлд Хаус. Оттук се виждаше просто като точица в далечината, но се виждаше — кацнало на отсрещния хълм, все така заобиколено с букова гора, а градът още не беше стигнал толкова нависоко. И докато гледах, иззад хълма се подадоха няколко бойни самолета и се извиха ниско над града.

Включих на скорост и бавно се запусках по хълма. Къщите бяха пропъззели до средата. Нали ги знаете онези евтини, сбутани къщурки, налепени една за друга в безкрайна редица, но на хълм, така че покривите им се издигат един над друг, като стъпала, всичките все еднакви. Малко преди да ги доближа съвсем, отново спрях. Отляво на пътя забелязах още нещо, което беше съвсем ново. Гробището. Спрях срещу арката на входа да го разгледам.

Беше огромно, сигурно осемдесет декара. Новите гробища винаги имат един такъв надут и помпозен, неуютен вид, с недоизкусурените си чакълени алеи, неравните си тревни площи и машинно изсечените мраморни ангели, сякаш току-що свалени от сватбена торта. Но в момента главно ме занимаваше мисълта, че едно време това място не съществуваше. Тогава отделно гробище нямаше, освен в църковния двор. Смътно си спомням фермера, собственик на това поле — казваше се Блакет и държеше мандра. И някак си тъкмо недоизкусуреният вид на гробището ме накара най-сетне да проумея колко са се променили нещата. Работата не е само в това, че градът е станал толкова огромен, че са им нужни осемдесет декара да си заравят мъртъвците. А в това, че са го изнесли тук, на края на града. Забелязали ли сте, че в наши дни все така правят? Всеки нов град изнася гробището си в покрайнините. Разкарайте го — далеч от очите ни! Не можем да понасяме да ни напомнят за смъртта. Дори на надгробните камъни го пише. Няма да видиш един с надпис, който гласи, че човекът под него е „умрял“ — все или е „починал“, или е

„заспал“. Едно време не беше така. Църковният лот стърчеше и средата на града, подминаваш го всеки ден, виждаш мястото, където почива дядото ти и където един ден ще почиваш и ти. Нямахме нищо против да гледаме покойниците. А в горещините, трябва да призная, че ги и надушвахме, защото някои семейни гробници не бяха добре запечатани.

Оставих колата бавно да се спуска по хълма. Странно! Не можете да си представите колко странно! По целия път до долу виждах само призраци — основно на плетища, дървета и крави. Сякаш едновременно гледах в два свята, нещо като прозирния мехур на онова, което е било, а отдолу проблясва онова, което е сега. Ето я нивата, където бикът подгони Рижия Роджърс! А онова там е мястото, където растяха печурки. Само дето нямаше никакви ниви и печурки. Само къщи, къщи, навсякъде къщи, малки, неугледни червени къщи със зацапани завески и мижави задни дворчета, в които няма друго, освен малко избуяла трева и някоя и друга рапица, която се мъчи да пробие сред плевелите. Разни типове се щурат нагоре-надолу, жени тупат изтривалки, сополиви деца си играят на тротоара. Все непознати! Напристигали, щом съм си обърнал гърба и съм се махнал. И все пак те са тези, които гледат на мен като на нетукашен, а не знаят нищо за стария Лоуър Бинфийлд, не са и чували за Шутър и Уедърол, за господин Гримет и чичо Изикиъл, но бас държа, че хич не им и пука.

Смешно, колко бързо се настройва човек. Сигурно не бяха минали и пет минути, откак спрях на върха на хълма, даже поразвълнуван от мисълта да видя Лоуър Бинфийлд отново. А вече бях свикнал с факта, че градецът е погълнат и погребан като изгубените градове на Перу. Стиснах зъби и приех мисълта. В крайна сметка, какво очаквам? Градовете трябва да се разрастват, хората трябва да живеят някъде. Пък и старият град не беше заличен. Тук или там, все някъде продължава да съществува, макар сега да е заобиколен с къщи, вместо с нивя. След няколко минути ще го видя отново — църквата и комина на пивоварната, витрината на татковия дюкян и поилото на пазара. Спуснах се до подножието на хълма, тук пътят се разклоняваше. Хванах наляво и след минута се изгубих.

Нищо не си спомнях. Дори не можех да определя дали някъде тук започваше градът едно време. Знаех само, че тогава тази улица я нямаше. Следвах я стотина метра — доста занемарена, бедняшка

уличка с къщи без предни дворове, тук-там на някой ъгъл бакалничка или неугледна кръчмица, — недоумявайки накъде, по дяволите, води. Накрая спрях край една жена, която крачеше по тротоара с мръсна престилка и без шапка. Подадох глава от стъклото. „Извинявайте — можете ли да ми кажете накъде е тържището?“

Не можела. Говорът ѝ беше толкова твърд, че с нож да го режеш. Ланкашър. Напоследък в Южна Англия ги има много такива. Прииждат от районите в криза. После по улицата се зададе някакъв тип с гащеризон и чанта с инструменти и аз реших да опитам отново. Този път отговорът прозвуча на кокни, но мъжът трябваше да се позамисли, преди да ми отговори. „Тържището ли? Тържището? Чакай да видим. А-а, сигурно питаш за Стария пазар? — Сигурно за това питам. — Ами значи... тръгваш надясно и завиваш...“

Не беше близо. Прозвуча ми сякаш е на цели километри, а всъщност едва ли дотам имаше повече от километър. Къщи, магазини, кина, църквици, футболни игрища — все нови. Отново изпитах чувството, че съм бил нападнат в гръб. Всички тези хора, които прииждат от Ланкашър и Лондонските предградия и се настаняват в този нечовешки хаос, и дори не си правят труда да научат имената на основните му забележителности. Но скоро схванах защо онова, което ние наричахме „тържището“, сега се казва „Стария пазар“. В средата на новия град имаше голям площад с неопределена форма, със светофар и огромна бронзова статуя на лъв, който дави орел — паметник в чест на войната, предполагам. Ама колко е ново всичко! Колко е недоизпитано и евтино! Нали ги знаете тия нови градове, дето наизникнаха в последно време като гъби Хейс, Слау, Дагънам и прочие? Тази неприветливост, навсякъде яркочервени тухли и едни такива временни на вид витрини, пълни с преоценени шоколади и чаркове за радиоапарати. Изглеждаше точно така. Внезапно се оказах на улица с по-стари къщи. Божичко! Главната!

И все пак паметта ми не ме бе изиграла. Вече разпознавах всеки сантиметър. Още двестатина метра, и съм на тържището. Старият ни магазин е в долния край. След обяда ще отида — ще отседна в „При Джордж“. Всеки сантиметър е спомен! Знаех всички магазини, макар имената им да бяха променени, а и почти никъде вече не продаваха същите неща. Ето го магазина на Лъвгроув! И на Тод! А тук един голям, тъмен магазин с греди и тавански прозорци. Едно време беше

манифактурният магазин, където работеше Елси. И бакалницата на Гримет! Очевидно още е бакалница. А сега към поилото на тържището. Пред мен имаше друга кола и не виждах.

Като стигнахме, свих в страни. Поилото го нямаше.

На мястото му стоеше представител на Автомобилната асоциация и регулираше движението. Хвърли един поглед към колата ми, видя, че нямам отличителния знак на асоциацията и реши да не отдава чест.

Свих зад ъгъла и продължих до хотела. Липсата на поилото ме разтърси до такава степен, че дори не погледнах стои ли още коминът на пивоварната. И „При Джордж“ се беше променил — из основи, с изключение на името. Така му бяха нагиздили фасадата, че беше заприличал на ваканционен хотел, а и табелата беше различна. Удивително, досега двайсет години не се бях сещал за нея ни веднъж, а внезапно откривам, че помня до последната подробност старата, която бе висяла тук, откак се помнех. Беше една недодялана картина, свети Георги на много мършав кон, стъпил върху много тлъста ламя, а в ъгъла, макар много напукан и изсветлял, — подпис „Ум Сандфорд, художник и дърводелец“. Новата табела имаше артистичен вид. Личеше си, че е рисувана от истински художник. Свети Георги мязаше на същинска пеперудка. Павираният двор, където стояха двуколките на фермерите и всяка събота вечер пияниците повръщаха, беше разширен поне три пъти, циментиран и обграден с гаражи. Паркирах на заден ход в един тях и слязох.

Забелязал съм, че човешкият ум се движи на тласъци. Никоя емоция не се задържа дълго. През последния четвърт час преживях състояние, което с право може да се нарече „шок“. Отрази ми се едва ли не като удар в корема, като спрях одеде на Чамфорд Хил и внезапно осъзнах, че Лоуър Бинфийлд е изчезнал; после пък още едно пробуждане, когато открих, че поилото го няма. Минах по улиците в тъжно, унило настроение. Но като слязох от колата и побутнах меката си шапка назад, внезапно почувствах, че това няма абсолютно никакво значение. Беше такъв великолепен слънчев ден, дворът на хотела изглеждаше някак лятно, с нацъфтелите дървени саксии като ведра, и всичко останало. Освен това бях гладен и с нетърпение очаквах обяда.

Небрежно влязох в хотела с важен вид, следван от носача, който вече беше изтичал да ме посрещне. Чувствах се доста преуспял, а

навярно така съм и изглеждал. Ще речете, солиден бизнесмен, да не ми бяхте видели колата. Радвах се, че пристигнах с новия си костюм — от каша, на тънко бяло райе, точно по мой вкус. Има, както казва шивачът, „прибиращ ефект“. Мисля, че днес можех да мина за борсов агент. А вие говорете каквото си щете, но е много приятно в юнски ден, когато слънцето огрява розовите мушката в сандъчетата по прозорците, да влезеш в хубав провинциален хотел и да те очаква агнешко с ментов сос. Не че стоенето по хотели ме вдъхновява кой знае колко, Господ ми е свидетел, че твърде често ми се налага да отсядам по такива места — но в деветдесет и девет на сто безбожни „семеини и бизнес“ хотелчета, като „Роуботъм“, където уж трябваше да съм отседнал сега; места, където плащаш пет шилинга за нощувка и закуска, чаршафите са вечно влажни, а кранчето в банята не работи. Едно време това не беше толкова хотел, колкото просто кръчма, макар че имаха една-две стаи за преспиване, а в пазарен ден предлагаха фермерски обяд (говеждо печено и йоркшърски пудинг, кнедли с лой и синьо сирене). Всичко изглеждаше променено, освен общия бар, в който хвърлих един поглед на влизане и ми се стори същият, както винаги. Минах по коридор с мек мокет, а по стените висяха гравюри с ловни сцени, бакърени грейки и всевъзможни боклуци от този род. Смътно си спомнях какво представляваше този коридор едно време, хлътналите плочи по земята и миризмата на хоросан, която се смесва с миризмата на пиво. Елегантна млада жена с накъдрена коса и черна рокля, може би служителката, поиска името ми на рецепцията. „Искате стая, сър? Разбира се, сър. На чие име да я запиша?“

Замълчах. В крайна сметка това бе мигът на звездната ми слава. Няма начин да не познава тази фамилия. Тя не се среща често, а в църковния двор има мнозина с това име. Ние сме една от старите лоуърбинфийлдски фамилии, Боулингови от Лоуър Бинфийлд. И макар в известен смисъл да ми е болезнено да го призная, очаквах този миг с доста голям трепет.

— Боулинг — казах много отчетливо. — Джордж Боулинг.

— Боулинг, сър. Б-О-Й... о! Б-О-У? Да, сър. И сте от Лондон, сър?

Нула реакция. Нула въздействие. Не е и чувала за мен. Никога не е чувала за Джордж Боулинг, син на Самюъл Боулинг — Самюъл

Боулинг, който, мамка му!, идваше да си пие пивото всяка събота вечер в същата тази кръчма в продължение на трийсет години.

II

И ресторантът се беше променил.

Помня стария, макар никога да не съм се хранил там, с кафявата му полица над камината, бронзовожълтия тапет — така и не узнах дали нарочно е в този цвят, или просто е станал такъв от времето и дима — и маслено платно, също от Ум Сандфорд, художник и дърводелец, изобразяващо битката при Тел-ел-Кебир. Сега го бяха издокарали в някакъв средновековен стил. Тухлена камина с кът за сядане, огромна греда напъряно на тавана, дъбова ламперия по стените — и всичко такава имитация, че си личеше от петдесет метра. Гредата беше от истински дъб, сигурно от някой стар кораб, но не подпираше нищо, а в ламперията се усъмних още щом я видях. Седнах на масата и докато чевръстият келнер бързаше към мен, подмятайки салфетка в ръцете си, веднага почуках по задната стена. Да! Така си и мислех! Дори не е дървена. Имитират дървото с някаква смеска, която после боядисват.

Но обядът не беше лош. Поръчах си агнешкото с ментов сос, което си бях намислил, и бутилка не знам какво си бяло вино с френско име, от което после малко се оригнах, но пък се чувствах щастлив. В ресторанта обядваше още един клиент — трийсетинагодишна жена с руса коса и вид на вдовица. Питам се в хотела ли е отседнала и смътно кроях планове да преспя с нея. Странно как се смесват чувствата. Постоянно ми се привиждаха призраци. Миналото изплуваше напред настоящето. Пазарен ден, яките набити фермери, изпружили крака под дългата маса, налчетата им стържат о каменния под, и омитат такива количества говеждо с кнедли, каквито да не повярваш, че може да помести един човешки стомах. И в миг малките маси с лъскавите им бели покривки, винените чаши и сгънатите салфетки, имитациите и общият луксозен фасон на мястото отново го изличаваха. А аз си казвах: „Имам дванайсет лири и нов костюм. Аз съм малкият Джордж Боулинг, кой би си помислил, че някога ще се върна в Лоуър Бинфийлд със собствен автомобил?“ И тогава от виното в стомаха ми се

надигаше топла вълна, аз плъзвах поглед към жената е русата коса и мислено я разсъбличах.

Същото беше и следобед, докато се излежавах във фоайето — и то имитация на средновековен салон, но с кожени фотьойли с аеродинамична форма и стъклени маси — с бренди и пура в ръка. Пак ми се привиждаха призраци, но като цяло ми беше приятно. В интерес на истината, бях се понапил и се надявах русокосата жена да се появи отново, за да завържа запознанство. Тя обаче така и не дойде. Излязох едва по следобедно време.

Разходих се по тържището и свих вляво. Магазинът! Странно. Преди двайсет и една години, в деня на погребението на майка ми, като го подминах с кабриолета на гарата, заключен и прашасал, а табелата — прогорена с горелка, ми беше все тая. А сега, когато съм къде, къде по-далеч от него, когато вече има подробности от вътрешността на къщата, които ми убягват, мисълта да я видя отново причинява нещо на стомаха и сърцето ми. Подминах бръснарницата. Още е бръснарница, но името е сменено. От вратата се носеше топла, сапунена, бадемова миризма. Не е толкова хубава като едновременната на одеколон и ориенталски тютюн. Магазинът — нашият магазин — беше двайсетина метра по-надолу. Ах!

Над тротоара виси артистична табела — дело на същия художник, рисувал онази на хотела, няма какво да се чудя:

Чайна при Уенди
Сутрешно кафе
Домашно приготвени сладкиши

Чайна!

Сигурно да беше месарница или железария, или каквото и да било, освен магазин за зърно и семе, пак щеше да предизвика у мен същия потрес. Абсурдно е да чувстваш, че понеже си роден в дадена къща, през остатъка от живота си имаш права над нея, но е така. Мястото обаче напълно съответстваше на името си. Сини завески, на витрината се подмятат една-две торти, от онези, покритите с шоколад и някъде най-отгоре се мъдри единствено орехче. Влязох. Не ми се пиеше чай, но трябваше да разгледам отвътре.

Очевидно бяха превърнали в чайна и самия магазин, и едновременно дневна. А пък задният двор, където стоеше боклукчийският казан и баща ми гледаше треви за семена, беше павиран и нагизден със селски масички, хортензии и не знам си още какво. Прекосих дневната. Още призраци! Пианото и надписите по стените, двете тумбести стари червени кресла край камината, в които майка и татко седяха един срещу друг в неделя следобед и четяха *Пийпъл* и *Нюз ъф дъ Уърлд*! Това заведение го бяха издокарали още по-старинно и от хотела, с маси с падащи табли, полилей от ковано желязо, калаени съдини по стените и прочие. Забелязали ли сте колко сумрачни ги докарват винаги подобни артистични чайни? Част от старинния чар, предполагам. А вместо обикновена келнерка — облечена в пъстра туника млада жена, която ме посреща с кисела физиономия. Поръчах чай, отне ѝ десет минути да го направи. Нали го знаете този чай — китайски, толкова е слаб, че докато не му сипеш мляко, има вкус на вода. Седнах на мястото, където стоеше креслото на татко. Едва ли не чувах гласа му, как чете „новина“ — така ги наричаше — от *Пийпъл*, за новите летателни машини или за онзи, дето го глътнал кит в Червено море, или нещо от този род. Изпитвах ужасно странното усещане, че съм тук под фалшив претекст и могат да ме изритат веднага щом узнаят кой съм, и в същото време един такъв копнеж да споделя, че съм роден тук, че принадлежа на тази къща, или по-скоро (което всъщност чувствах) че тя ми принадлежи. Никой друг не пиеше чай. Момичето с пъстрата туника се помайваше пред витрината и ясно личеше, че ако ме няма тук, ще си чопли зъбите. Отхапах от едното парче кекс, който ми беше донесла. Домашно приготвени сладкиши! Да бе. С маргарин и яйчен заместител. Но накрая не издържах и проговорих:

— Отдавна ли сте в Лоуър Бинфийлд?

Тя се опули, изненадана, и не отвърна. Опитах отново:

— Самият аз живеях в Лоуър Бинфийлд, преди много години.

Пак не отговори, или поне аз не чух. Смрази ме с поглед и отново се загледа навън. Твърде е изискана, за да остроумничи с клиентите. Пък и сигурно си мисли, че се опитвам да я прекарам. Какъв смисъл да ѝ казвам, че съм роден в тази къща? Дори да ми повярва, това едва ли я интересува. Едва ли е чувала за Самюъл Боулинг, търговец на зърно и семе. Платих си сметката и се изнесох.

Небрежно закрачих към църквата. Нещо, от което полу се страхувах, полу очаквах с нетърпение, беше да ме разпознаят хора, които знам от дете. Излишно е било да се тревожа, защото никъде по улиците не срещнах и едно познато лице. Изглежда, че целият град се беше сдобил с ново население.

Стигнах до църквата и разбрах защо им е трябвало ново гробище. Църковният двор беше претърпан до пръсване, а на половината гробове пишеше имена, които не знаех. Но никак не се затрудних да намеря онези, които знаех. Обикалях сред паметниците. Клисарят тъкмо беше окосил и дори тук ухаеше на лято. Всички си бяха отишли — хората, които познавах едно време. И Гравит, месарят, и Уинкъл, другият търговец на семе, и Тру, който държеше навремето хотела, и госпожа Уийлър от магазинчето за бонбони — всички почиваха тук. Шутър и Уедърол бяха един срещу друг, от двете страни на алеята, сякаш продължаваха да се надпяват, както едно време. Значи Уедърол все пак не беше доживял сто. Роден през 1843-та и „напуснал този живот“ през 1928-а. Но беше надвил Шутър, както винаги. Шутър беше починал през 1926-а. Как ли си е отживял Уедърол в тези последни две години, когато не е имало кой да му пее насреща! Старият Гримет под огромно мраморно творение, доста прилично на пай с телешко и шунка, наоколо оградка от ковано желязо; в къшето пък — цял рояк Симънсовци под евтини малки кръстове. До един шепа прах. Старият Ходжес с пожълтелите от тютюна зъби и Лъвгроув е голямата кафява брада, и лейди Рамплинг с кочияша и лакея, и лелята на Хари Барнс със стъкленото око, и Бруър от Мил Фарм със злато си старческо лице, като издялвано от корен — от тях не бе останало нищо, освен една каменна плоча и бог знае какво под нея.

Открих гробовете на майка и татко. И двата в много добро състояние. Клисарят поддържаше тревата ниско окосена. Чичо Изикиъл беше малко по-нататък. Бяха изравнили много от по-старите гробове и бяха разчистили до един старите надгробни паметници, дето мязаха на креватни табли. Какво изпитваш, когато видиш гробовете на родителите си двамайсет години по-късно? Не знам какво трябва да изпитваш, но ще ви кажа какво изпитах аз, и то беше нищо. Майка и татко така и не се изличиха от паметта ми. Сякаш продължаваха да съществуват в някаква вечност, майка зад кафявия чайник, татко с понабращнената си гола глава, очилата и посивелите си мустаци,

застинали завинаги като в картина, и все пак някак живи. Онези сандъци с кости под земята сякаш нямат нищо общо с тях. Просто, както си стоях, се запитах какво ли е чувството да си под земята, дали ти пука много и кога спира да ти пука, и в този миг над мен премина тежка сянка, която ме постресна.

Извърнах глава. Просто бомбардировач, прелетял между мен и слънцето. Явно тук имаше много.

Небрежно влязох в църквата. Почти за пръв път, откак се върнах в Лоуър Бинфийлд, не изпитвах онова призрачно усещане, или поне го изпитвах под различна форма. Защото нищо не се бе променило. Нищо, с изключение на факта, че хората ги нямаше. Дори молитвените възглавнички изглеждаха същите. Същата прашна, сладникава миризма на гнилоч. И, за бога!, същата дупка в прозореца, макар че сега беше вечер и слънцето се падаше от другата страна, та лъчите му не пълзяха по кораба. Още държаха пейките — не бяха ги заменили със столове. Ето я нашата, а онази отпред е, където Уедърол надвикваше Шутър. Сихон, цар аморейски, и Ог, цар васански! И изтърканите плочи, където все още полу се четяха епитафиите на хората, почиващи отдолу. Клекнах да разгледам една срещу нашата пейка. Още помнех четливите пасажи наизуст. Дори образът им се бе запечатал в паметта ми. Един господ знае колко пъти съм ги препрочитал по време на служба.

Тук....., син, джент.,
от тази енория.....неговият справедлив
и праведен.....

.....
Към своите.....многобройни
лични добрини добави усърден.....

.....
.....обична съпруга
Амилия, от.....потомство седем
дъщери.....

Помня, че като дете старинният правопис ме удивяваше. Питам се как ли са се произнасяли думите едно време и защо.

Зад себе си чух стъпки. Вдигнах поглед. Над мен стоеше човек с расо. Викарият.

Ама наистина викарият! Старият Бетъртън, който беше викарий и едно време — в интерес на истината не откакто се помня, но откъм

1904-та. Веднага го познах, макар съвсем да беше побелял.

Той не ме позна. За него бях просто дебел екскурзиант, който е решил да поразгледа забележителностите. Поздрави ме с добър вечер и веднага поде редовните приказки — интересувам ли се от архитектура, това е една забележителна стара сграда, основите са положени още по времето на саксите, и тъй нататък. Скоро се заклатушка напред-назад и взе да ми показва интересните неща, каквито си бяха наистина — норманската арка към вестиария, бронзовият лик на сър Родерик Боун, убит в сражението при Нюбъри. А аз го следвах с вида на бизнесмен на средна възраст, комуто показват църква или картинна галерия — като пребито куче. Но казах ли му, че всичко това вече го знам? Казах ли му, че съм Джордж Боулинг, син на Самюъл Боулинг — дори да ме е забравил, за баща ми ще се сети — и че не само съм слушал проповедите му в продължение на десет години и съм ходил на неделните му занятия, но и съм участвал в Лоуърбинфийлдския читателски кръжок и дори съм се опитал да чета „Сусам и лилии“, само за да му доставя удоволствие? Не, не му казах. Просто го следвах и мънках по онзи начин, по който мънкаш, когато те развеждат из петстотингодишна сграда и не се сецаш какво, по дяволите, да кажеш, освен че хич не й личи. Още в мига, щом го видях, реших да го оставя да си мисли, че не съм тукашен. При пръв удобен повод, без да ставам невъзпитан, пуснах шест пенса в кутията за дарения и се измъкнах.

Но защо? Защо не установих контакт, след като най-сетне бях срещнал някого, когото познавам?

Защото промяната във вида му след двайсет години всъщност ме уплаши. Сигурно си мислите, че ми се е сторил остарял. Тъкмо напротив! Беше се *подмладил*. И в миг научих нещо за хода на времето.

Старият Бетъртън трябва да е на шейсет и пет, значи когато сме се видели за последен път, да е бил на четирийсет и пет — на сегашната ми възраст. Косата му беше съвсем побеляла, а когато погребвахме майка, беше една такава прошарена, като четка за бръснене. Все таки първата ми мисъл, щом го видях, беше, че изглежда по-млад. Аз го смятах за престарял старец, а той съвсем не беше толкова стар. Осъзнах, че като момче всички над четирийсет са ми се стрували просто похабени развалини, тъй стари, че едва ли има разлика между тях. Сигурно четирийсет и пет годишният мъж ми се е

струвал по-стар, отколкото този изкуфял дядо на шейсет и пет ми се струва сега. И за бога! Самият аз съм на четирийсет и пет. Уплаших се.

Ето значи как изглеждам на двайсетгодишните младежи, рекох си на излизане, крачейки между гробовете. Просто стар негоден кораб. Свършен. Странно. По принцип не се вълнувам особено от възрастта си. И защо да се вълнувам? Дебел съм, но съм здрав и силен. Мога да направя всичко, което пожелаая. Розата ми мирише по същия начин, както ми миришеше на двайсет. Ах-х, но дали аз мириша на розата по същия начин? Сякаш в отговор по уличката се зададе девойче, може би осемнайсетгодишно. Мина на метър от мен. Улових погледа ѝ — мимолетен, най-бегъл поглед. Не, не изплашен, нито пък враждебен. Просто някак неспокоен, далечен, като на диво животно, с което си срещнал очи. Тя е родена и израсла в двайсетте години, откакто съм напуснал Лоуър Бинфийлд. Всичките ми спомени биха ѝ се сторили безсмислени. Тя живее в друг свят, като животно.

Върнах се в хотела. Пиеше ми се, но барът отваряше едва след половин час. Помотах се малко, разлистих един брой на *Спортинг анд Драматик* от миналата година и не след дълго се появи русокосата дама, за която предполагах, че може да е вдовица. Изпитах внезапно, отчаяно желание да легна с нея. Исках да докажа на себе си, че в старото куче има още хляб, дори ако трябва да носи изкуствени зъби. В крайна сметка, казах си, ако тя е на трийсет, а аз — на четирийсет и пет, това не е чак толкова зле. Стоях пред празната камина, сякаш си греех задника, както се прави през лятото. В синия си костюм не изглеждам толкова зле. Позакръглен, несъмнено, но изискан. Светски мъж. Мога да мина за борсов агент. Приготвих най-шикозния си акцент и небрежно подхвърлих:

— Великолепно юнско време.

Съвсем безобидна забележка, нали? Съвсем не е от категорията на „Не съм ли ви виждал някъде?“.

Но не пожънах успех. Тя не отговори, просто смъкна за половин секунда вестника, който четеше, и ми метна поглед, който би пропукал и прозорец. Беше кошмарно. Имаше сини очи от онези, дето те пронизват като куршум. В тази част от секундата разбрах колко криво съм я изтълкувал. Тя не е от онези вдовици с боядисани коси, които обичат да ги водиш на танци. Принадлежи към горната прослойка на средната класа, вероятно е дъщеря на адмирал и е учила в добро

училище, където се играе хокей. И себе си криво бях изтълкувал. Нов костюм или не, не можех да мина за борсов посредник. Изглеждах чисто и просто като търговски пътник, комуто случайно са паднали малко парици. Изнизах се в частния бар да изпия една-две бири преди вечеря.

Бирата не беше същата. Помня едновременната бира, доброто старо местно пиво, което имаше някакъв вкус, защото се правеше с варовита вода. Попитах барманката:

— Пивоварната още ли е на Бесемърови?

— Бесемърови ли? О-о, не, сър! Тях ги няма. О-о, от години — още преди да дойдем тук.

Беше приятелски настроена, от онези барманки, които наричам „тип по-голяма сестра“ — на около трийсет и пет, с едно такова благо лице и едри ръце, каквито развиват от постоянна работа с канелката. Каза ми името на тръста, изкупил пивоварната. В интерес на истината, можех да се досетя по вкуса. Баровете бяха разположени околоръст, със сепарета между отделните части. Оттатък, в общия бар, двама играеха дартс, а в „Кана и бутилка“ седеше някакъв, когото не виждах, но от време на време вмъташе по някоя ремарка с гробовен глас. Барманката се облегна на бара с пухкавите си лакти и се заприказвахме. Изредих ѝ имената на хората, които познавах, и сред тях нямаше и едно, което да е чувала. Живеела в Лоуър Бинфийлд от пет години. Дори не е чувала за стария Тру, който държеше хотела едно време.

— Самият аз съм живял в Лоуър Бинфийлд — обясних ѝ. — Доста отдавна, преди войната.

— Преди войната ли? Я стига! Не изглеждате толкова стар.

— И сигурно ти се струва попроменено — обади се онзи тип от „Кана и бутилка“.

— Градът се е разраснал — отбелязах. — Сигурно заради фабриките.

— Е, повечето хора работят във фабриките, естествено. Едната е грамофонната, а другата прави дамски чорапи, „Тру фит Стокингс“. Сега обаче, разбира се, правят бомби.

Не можах да разбера защо се разбира, но тя започна да ми разказва за някакъв младеж, който работел в „Труфит“ и идвал понякога в хотела, та той ѝ разказал, че правели и бомби, освен

чорапи, защото по някаква причина, която не схванах, двете лесно се съчетавали. А после ми заговори за голямото летище край Уолтън — което обяснява защо постоянно виждах бомбардировачи — и скоро вече обсъждахме войната, както обикновено. Чудна работа. Дойдох тук, тъкмо за да избягам от мисълта за войната. Но няма е възможно? Тя витае във въздуха, който дишаш.

Казах, че предстои през 1941-ва. Онзи в „Каната“ вмъкна лоша работа. Барманката добави, че направо настръхвала и продължи:

— Ама то май от нея няма никаква полза, нали, като свърши всичко. И понякога лежа будна нощем, и чувам онези чудовища в небето, и си казвам: „Добре, ами ако вземе да ми пусне някоя бомба право на главата?“ И цялата тази противовъздушна отбрана, и госпожица Тоджърс, тя е местният отговорник, дето все повтаря, че е достатъчно да си пазиш главата и да запушиш прозорците с вестници, и се говори, че ще копаят бомбено скривалище под кметството. Но аз както го виждам, как да сложиш противогаз на бебе?

Онзи от „Каната“ се обади, че чел във вестника, да се потопиш в гореща вана, докато свърши. Другите двама в общия бар подочуха коментара и вметнаха няколко странични реплики на тема колко души могат да се поберат в една вана, после и двамата попитаха барманката могат ли да я споделят с нея. Тя им рече да не стават нахални, после се отдалечи в другия край на бар и им сипа по още една пинта старо пиво. Аз близнах своята. Калпава стока. Битър ѝ викат. И наистина беше горчива, съвсем вярно, дори твърде горчица, една такава малко серниста на вкус. Говори се, че в бирата вече нямало английски хмел, от него се правели само химикали. Химикалите пък, от своя страна, се правят на бира. Хванах се, че си мисля за чичо Изикиъл и какво би казал той за тази бира, и за противовъздушната отбрана, и за кофите с пясък, с които уж се гасели термитни бомби. Като се върна барманката, я попитах:

— Впрочем чий е сега Домът?

Така го наричахме навремето, макар името му да беше „Бинфийлд Хаус“. Отначало сякаш не ме разбра.

— Домът ли, сър?

— Искате да каже Бинфийлд Хаус — поясни онзи в „Каната“.

— А, Бинфийлд Хаус! О-о, аз пък си помислих, че имате предвид Мемориалния дом. Ами Бинфийлд Хаус е на доктор Меръл.

— Доктор Меръл ли?
— Да, сър. Казват, че имал горе шейсетина пациенти.
— Пациенти ли? Да не са го превърнали в болница?
— Ами... не точно болница. По-скоро е като санаториум. За душевноболни пациенти. Това, дето му викат психиатрия. Лудница, значи!
В крайна сметка, какво друго да очаква човек?

III

Изпълзях от леглото с ужасен вкус в устата и пукащи стави.

Истината е, че вчера с тази бутилка вино на обед, втора на вечеря, а между тях няколко бири и едно-две брендита, попрекалих с пиенето. Останах да стърча няколко минути насред килима, зареял поглед в нищото и твърде претрепан дори да се помръдна. Познато ви е отвратителното усещане, което ви изпълва понякога рано сутрин. Съсредоточено е най-вече в краката, но ви казва по-красноречиво от каквито и да било думи: „Защо, по дяволите, продължаваш? Зарежи тая работа, приятелю! Пъхни глава в газовата печка, и толкова!“

Пъхнах протезата в устата си и застанах до прозореца. Пак великолепен юнски ден, слънцето тъкмо се надига над покривите и огрява фасадите на къщите отсреща. Розовите мушката в сандъчетата по прозорците не изглеждаха никак зле. Макар че беше едва осем и половина и тази уличка бе чисто и просто малка пресечка встрани от пазарището, навън вече сновяха доста хора. Върволица мъже с вид на чиновници, с тъмни костюми и дипломатически куфарчета, бързаха в една и съща посока, сякаш се намирах в лондонско предградие и всички бързаха за метрото, а учениците се влачеха към тържището в групички по двама-трима. Изпитах същото чувство, което ме обзе вчера при вида на джунглата от червени къщи, която бе погълнала Чамфорд Хил. Проклети натрапници! Двайсет хиляди навлеци, които дори не ми знаят името. Целият този нов живот, който гъмжи навсякъде, и аз, нещастен стар дебелак с изкуствени зъби, който ги гледа от един прозорец и ломоти някакви глупости, които никой не ще да слуша, за неща, случили се преди трийсет-четирийсет години. Господи! — казах си, — не съм бил прав да си мисля, че виждам призраци. Аз съм призрактъ. Аз съм мъртъв, те са живите.

Но след закуска — треска, бърбечета на скара, препечени филийки с мармалад и каничка кафе — се почувствах по-добре. Ледената дама не закусваше в ресторанта, във въздуха витаеше приятно лятно чувство и аз не можех да се отърва от усещането, че с този свой син костюм от каша не може да не изглеждам поне малко

изискан. За бога! — рекох си, — като ще е гарга, да е рошава! Щом съм призрак, ще витая. Ще навестя старите места. И белким успея да направя малко черна магия на тия нещастници, дето са ми задигнали родния град.

Тръгнах, но едва стигнал до пазара, спрях заради нещо, което не бях очаквал да видя. Процесия от около петдесетина ученици, които маршируваха по улицата в колона по четирима — доста войнствен вид имаха, — а край тях крачеше една доста сурова жена с вид на старши сержант. Четиримата начело носеха банер с червено-бяло-синя рамка и огромен надпис: **Британци, гответе се.** Бръснарят на ъгъла беше излязъл да ги погледа. Заговорих се с него. Човек с лъскава черна коса и глуповато изражение.

— Какво правят тези деца?

— Това им е практиката по противовъздушна отбрана — отвърна неопределено. — Това е противовъздушна отбрана. Нещо се упражняват. Това е госпожица Тоджърс, тази жена.

Можех да се досетя, че е тя. Личеше в погледа ѝ. Нали ги знаете онези неумолими дърти вещици с прошарени коси и физиономии като скумрия, дето все ги слагат да отговарят за момичешките отряди, общежитията на Християнската асоциация на младите жени и какво ли не от този сорт. Беше със сако и пола, които някак напомняха униформа, и създаваше впечатлението, че е с портупей, макар всъщност да не беше. Познавам този вид жени. През войната са служили в женския армейски корпус и оттогава не им се е случвало нищо по-въълнуващо. Тази противовъздушна отбрана ѝ е добре дошла. Колоната мина покрай мен и я чух как им подвиква като истински старши сержант:

— Моника! Вдигай крак по-високо!

А последните четирима носеха друг банер с червено-бяло-синя рамка, чийто надпис гласеше:

Ние сме готови. А вие?

— Защо ги карат да маршируват така? — обърнах се към бръснаря.

— Де да знам. Сигурно е някаква пропаганда.

Аз знаех, разбира се. Напълнете главите на децата с война. Създайте ни усещането, че изход няма, бомбардировачите са неизбежни като Коледа, тъй че право в избата и без много-много приказки. Над източния край на града се стрелнаха два бойни самолета от летището край Уолтън. Господи! — казах си, — като започне, въобще няма да се изненадаме, сякаш е роснал дъждец. Вече се заслушваме за първата бомба. Бръснарят взе да ми разказва как благодарение на усилията на госпожица Тоджърс учениците вече били екипирани с противогази.

Е, тръгнах да изследвам града. Прекарах два дни в шляене по старите места — поне онези, които успях да идентифицирам. През цялото време не срещнах и един човек, който да ме познае. Бях призрак, и макар да не бях действително невидим, така се чувствах.

Странно, толкова е странно, че не мога да ви го опиша с думи. Чели ли сте един разказ на Х. Дж. Уелс за някакъв тип дето е на две места едновременно — тоест, всъщност си е къщи, но халюцинира, че се намира на дъното на океана Разхожда се из стаята, но вместо столове и маси, му се привиждат разлюлени водорасли, огромни омари и сепии, които уж протягат пипала да го хванат. Е, така се чувствах и аз. Часове наред се разхождах из свят, който не съществува. Броях си крачките по тротоара и си мислех: „Да, тук започва нивата на еди-кой си. Плетът минава през улицата и влиза в къщата отсреща. Бензиностанцията всъщност е бряст. А тук свършват градините под аренда. И тази улица (помня, че беше унила уличка с къщи — близнаци, наречена Къмбърледж Роуд) е пътеката, където идвахме с Кейти Симънс и от двете страни растяха лещаци“. Несъмнено бърках разстоянията, но общите посоки бяха верни. Едва ли някой, който по една случайност не е бил роден тук, би повярвал, че само преди двайсет години тези улици са били ниви. Сякаш от предградията е изригнал вулкан, погребал природата. Почти цялата земя, навремето собственост на Бруър, беше погълната от общинския жилищен комплекс. Мил Фарм беше изчезнала, гьолът, където улових първата си риба, бе пресушен и застроен, та не можах дори да определя къде точно се е намирал. Само къщи, къщи, малки, червени квадратни къщи, досущ еднакви, с вечнозелен плет и асфалтова алея до входа. Оттатък общинските жилища градът пооредяваше, но мошениците строители се стараеха да наваксат. Тук-там, където някой е сварил да

се сдобие с парче земя, бяха нацвъкани отделни групи къщи, до които водеха импровизирани пътчета, а между тях пустееха празни парцели със струпани строителни материали и съсипани ниви, осеяни с бодили и консервни кутии.

В центъра на стария град, от друга страна, нещата не се бяха променили много, поне по отношение на сградите. Много магазини извършваха същата търговия, само имената им се бяха променили. „Лилиуайтс“ още продаваше платове, но не изглеждаше толкова процъфтяващ. Там, където беше месарницата на Гравит, сега имаше магазин за радиочасти. Малката витрина на майка Уийлър беше зазидана. „Гриметс“ продължаваше да е бакалница, само че сега беше част от веригата „Интернашънал“. Това ви дава представа каква мощ притежават тези компании, щом са могли да погълнат стиснат стар хитрец като Гримет. Но доколкото го познавам — да не говорим за надгробния му камък по последна мода в църковния двор, — бас държа, че докато бизнесът е вървял, си е спастрил едно десетпетнайсет хиляди лири, да си ги носи на оня свят. Единственият магазин, който не беше сменил собственика си, бе „Сорозийнс“ — веригата, която разори баща ми. Бяха се разраснали неимоверно и бяха открили втори, огромен магазин в новата част на града. Но се бяха превърнали в нещо като универсален магазин и освен някогашните градинарски пособия, продаваха и мебели, лекарства и железария.

Два дни скитах из градчето почти по цял ден, и макар да не стигнах чак дотам, да стена и да подрънквам с вериги, понякога действително ми се искаше. Освен това пиех повече, отколкото ми понася. Почнах с пристигането, а след това все ми се струваше, че кръчмите не отварят достатъчно рано. В последния половин час до началото на работното време все ходех с изплезен език.

Но имайте предвид, че не бях в едно и също настроение през цялото време. Понякога ми се струваше, че и да бъде Лоуър Бинфийлд изличен, това няма абсолютно никакво значение. В крайна сметка защо съм дошъл, ако не за да се махна от семейството? Няма причина да не правя всичко, което ми се прииска, включително да отида за риба, ако имам желание. В събота следобед дори отидох в рибарския магазин на Главната и си купих въдичарски прът от лепен бамбук (като момче горещо жадувах за такъв — но е малко по-скъп от другите), кукички, влакно и прочие. Атмосферата в магазина ми подежда ободряващо.

Каквото и да се променя, въдичарските такъми си остават същите — защото, разбира се, и рибата си остава същата. А и продавачът не виждаше нищо смешно в това, дебел мъж на средна възраст да си купува въдица. Тъкмо напротив, разговорихме се за риболова в Темза и големия клен, който някой си извадил по-миналата година с качамак от черен хляб, мед и заешка кайма. Дори — макар да не му казах за какво ги искам, и едва ли признавах и пред себе си — си купих най-здравото влакно за съомга и кукички номер пет, имайки наум онези големи шарани в Бинфийлд Хаус, в случай че още съществуват.

Почти цяла неделя сутрин водих мислен диалог — да ида ли за риба или да не ида. Отначало си казвам, защо пък не, по дяволите, но в следващия миг вече ми се струва, че това е просто едно от онези неща, за които мечтаеш, но никога не правиш. Но следобед изкарах колата и отидох до Бърфорд Уиър. Мислех просто да хвърля едно око на реката и утре, ако времето позволява, евентуално да взема новата въдица, да си облека старото сако и сивия панталон от каша, които носех в куфара, и да се отдам на риболов цял ден. Дори три-четири дни, ако така ми се прииска.

Превалих Чамфорд Хил. Долу в подножието шосето извива и върви успоредно с крайречната алея. Слязох от колата и тръгнах пеш. Ах-х! Край пътя бяха изникнали червени и бели бунгалца. Можеше да се очаква, разбира се. И като че ли наоколо бяха паркирани доста коли. А с приближаването към реката долових и звук — да, бум-цигу-мигу-бум!, звукът на грамофон.

Изминах завоя и излязох на крайречната алея. Господи! Поредният шок. Беше почерняла от хора. А там, където едно време се простираха крайречните ливади — чайни, увеселителни машини с монети, будки за бонбони и продавачи на сладолед „Уолс“. Все едно съм в Маргейт. Помня едновременната алея. Изминаваш цели километри и не срещаш жива душа, освен пазачите на шлюзовете и някой и друг кон да влачи шлеп, а отзад се помайва стопанинът му. Като сме идвали за риба, винаги сме били съвсем сами. Често съм оставал по цял следобед, и се е случвало на петдесет метра от нас да стои някоя чапла и по три-четири часа да не мине никой, който да я подплаши. Само че отде ми е дошло наум, че възрастните мъже не ходят на риболов? По целия бряг нагоре и надолу, докъдето стигаше погледът, се простираше непрекъсната верига от рибари, по един на

всеки пет метра. Недоумявах как, по дяволите, са се насъбрали толкова хора накуп, докато не се сетих, че всъщност сигурно са от някой риболовен клуб. А реката гъмжеше от лодки — гребни, канута, плоскодънни и катери, пълни с пищящи и врещящи полуголи млади хапльовци, на всичкото отгоре помъкнали и грамофон на борда. Плувките на горките рибари подскачаха по вълните от катерите.

Повървах малко. Мръсна, неспокойна вода, въпреки чудното време. Никой не вадеше нищо, освен лещанка. Питях се дали очакват друго. Подобна тълпа е в състояние да подплаши и последната риба на света. Но като гледах плувките как подскачат сред кофички от сладолед и хартиени кесии, всъщност се съмнявах, че в реката изобщо има друга риба. Има ли още риба в Темза? Трябва да има. И все пак съм готов да се закълна, че водата не е, каквато беше. Цветът ѝ е съвсем различен. Разбира се, вие ще се присмеете, че само си въобразявам, но аз пък ви казвам, че не е така. Знам, че се е променила. Помня каква беше — една такава сияйно зелена, в която се вижда надълбоко, а в тръстиките се стрелкат цели пасажи риба. В тази вода не се вижда и на пет сантиметра. Навсякъде е кафява и мръсна, отгоре плува тънък слой масло от лодките, да не говорим за фасовете и хартиените торбички.

След малко се обърнах да си вървя. Не издържах повече на шумотевизата от грамофоните. Днес, разбира се, е неделя, разсъждавах. Може през седмицата да не е толкова зле. Но си знаех, че повече няма да се върна. Господ да ги порази, да си я задържат за себе си проклетата река. Където и да отида за риба, няма да е на Темза.

Навалицата се блъскаше наоколо. Тълпи от противни чуждоземци, почти всичките млади. Момичета и момчета, които се задяват по двойки. Край мен премина взвод девойки, всичките с разкроени панталони и бели шапчици като на американския флот, с надписи. На една, ще да е била седемнайсетгодишна, надписът гласеше: *Целини ме, моля те*. Нямам нищо против. Без много-много да му мисля, свих встрани и се претеглих на една увеселителна машина с монети. Вътре нещо прецрака — нали ги знаете тия машини, дето, освен че ви мерят, ви предсказват и бъдещето — и от отвора се подаде напечатана карта.

Вие притежавате изключителни дарби, но поради прекалена скромност никога не получавате заслуженото. Онези около вас подценяват способностите ви. Прекалено обичате да стоите настрана и да позволявате други да си приписват заслугите ви. Вие сте чувствителен, любящ и винаги верен на приятелите си. Вие сте силно привлекателен за противоположния пол. Най-голямата ви слабост е щедростта ви. Упорствайте и ще стигнете далеч!

Тегло: 94 кг

Отбелязах, че за три дни съм качил два килограма. Сигурно от пиенето.

IV

Върнах се в хотела, зарязах колата в гаража и пих един късно следобеден чай. Понеже беше неделя, барът отваряше чак след час-два. Надвечер по хлад излязох да се поразходи към църквата.

Както пресичах тържището, забелязах една жена, която вървеше на известно разстояние пред мен. Веднага щом погледът ми попадна върху нея, изпитах доста странното чувство, че съм я виждал и преди. Познато ви е това усещане.

Не виждах лицето ѝ естествено, а видът ѝ в гръб нищо не ми подсказваше, и все пак бях готов да се закълна, че я познавам.

Тя тръгна по Главната и сви в една от уличките вдясно, където беше магазинът на чичо Изикиъл. Последвах я. Не знам защо го направих — къде от любопитство, предполагам, къде като предпазна мярка. Първата ми мисъл беше, ето най-сетне някой, когото съм познавал навремето в Лоуър Бинфийлд, но почти в същия миг ми хрумна, че тъкмо толкова вероятно е и да е някой от Уест Блечли. В подобен случай трябва много да внимавам, защото ако жената открие, че съм тук, вероятно ще изтропа на Хилда. Затова я следвах предпазливо, на безопасно разстояние, и изследвах гърба ѝ колкото може по-внимателно. В него нямаше нищо за отбелязване. Беше висока, едра жена, на четирийсет-петдесет години, в доста поизносена черна рокля. Не носеше шапка, сякаш е излязла от къщи за малко, а походката ѝ създаваше впечатлението, че обувките ѝ са подпетени. Изобщо, даваше вид на повлекана. И все пак нямаше за какво да се хвана, освен онова неуловимо нещо, което знаех, че познавам отпреди. Може би нещо в движенията ѝ. Скоро стигна до магазинче за бонбони и вестници, от онези, дето винаги работят в неделя. Жената, която го държеше, стоеше на прага и се суетеше около стойката за пощенски картички. Моята жена спря да си поприказват.

И аз спрях, веднага щом намерих витрина, в която да се правя, че гледам. Беше строителен магазин, пълен с мостри на тапети, батерии за баня и тям подобни. Бях на петнайсетина метра от двете жени. Чувах ги отдалеч как си гукат по онзи безсъдържателен начин, по

който си бърбят жените, като се срещнат случайно. „Да, ей точно това е. Точно там е. И му викам: «Добре де, ти какво очакваш?». Не звучи добре, нъл тъй? Но каква полза, все едно да говориш на стената. Срамота!“, и тъй нататък, и тъй нататък. Взе да ми става интересно. Изглежда, че и моята беше жена на дребен търговец, като другата. Тъкмо се питах дали все пак не е от едновременните ми лоуърбинфийлдски познати, когато тя се извърна почти към мен и видях три четвърти от лицето ѝ. Боже господи! Беше Елси!

Да, Елси беше! Изключено е да греша. Елси! Тази тлъста вещица!

Изпитах такъв шок — имайте предвид, не от това, че видях Елси, а от това, че видях в какво се е превърнала, — че свят ми се зави. Месинговите кранчета, сифоните и порцелановите мивки избледняха, така че хем ги виждах, хем не. А и за миг изпитах смъртен ужас, че може да ме познае. Но тя ме погледна право в лицето и с нищо не издаде да ме е познала. След миг се обърна и продължи по пътя си. Отново тръгнах след нея. Беше опасно, можеше да забележи, че я следя и оттам да се запита кой ли съм пък аз, но просто трябваше да я огледам още веднъж. Истината е, че събуди у мен ужасен интерес. В известен смисъл и досега я изучавах, но вече я гледах със съвсем други очи.

Ужасно беше, и все пак ми доставяше някакво научно удоволствие да изследвам вида ѝ в гръб. Страшно е да видиш какво могат да направят двайсет и четири години с една жена. Само двайсет и четири години, и момичето, което познавах, с млечнобялата си кожа, алената си уста и кукленската си златиста коса, се беше превърнало в тази дебела вещица с прегърбени рамене, която се тътреше по улицата на разкривените си токове. Искрено се зарадвах, че съм мъж. Никой мъж не се оставя да заприлича на нищо чак до такава степен. Вярно, дебел съм. Дори ако щете, нямам хубава фигура. Но поне имам някаква. Докато Елси не беше точно дебела, а просто безформена. С ханша ѝ бе станало нещо ужасно. Талията ѝ пък съвсем беше изчезнала. Представляваше просто отпуснат възлест цилиндър, като торба месо.

Следвах я дълго, излязохме от стария град и прекосихме доста неугледни улички, които не ми бяха познати. Най-сетне тя спря на прага на друго магазинче. Като я видях как влиза, отсъдих, че явно е

нейно. Спрях за миг пред витрината. „Дж. Куксън, тютюн и бонбони“. Значи Елси е госпожа Куксън. Беше мизерно магазинче, почти като другото, където спря одева, но по-малко и неугледно. Изглежда, не продаваше друго, освен тютюн и най-евтините бонбони. Питам се какво да си купя, което да отнеме минута-две. После видях на витрината стойка с евтини лули и влязох. Трябваше да се стегна, преди да отворя вратата, защото ако вземе да ме познае, ще падне голямо льготене.

Тя се скри в задната стаичка, но като почуках по тезгяха, излезе. И ето ни лице в лице. Ох! Никакви признаци. Не ме позна. Просто ме изгледа по типичния им начин. Нали знаете как собствениците на малки магазинчета гледат клиентите си — с пълна липса на интерес.

За пръв я видях в упор, и макар донякъде да очаквах какъв ще бъде видът ѝ, бях потресен почти колкото в първия миг, когато я познах. Предполагам, че по лицето на младия човек, та дори на дете, би следвало да можеш да предвидиш как ще изглежда на старини. Всичко е въпрос на костна структура. Но ако на двайсет и две изобщо ми е хрумвало да се питам как ли ще изглежда Елси на четирийсет и седем, едва ли би ми минало през ум, че ще изглежда така. Цялото ѝ лице бе увиснало, сякаш някак си изтеглено надолу. Нали ги знаете онези жени на средна възраст, чието лице е като муцуна на булдог? Огромна издадена челюст, крайчетата на устните извити надолу, очите — хлътнали, с торбички отдолу. И все пак си беше същото лице, бих го разпознал и сред милион други лица. Косата ѝ не беше посивяла съвсем, но бе добила някакъв неопределен мърляв цвят, а и доста беше оредяла. Сякаш за пръв път ме виждаше. За нея бях просто клиент, непознат, безинтересен дебелак. Странно, какво правят два-три пръста тлъстина. Питам се дали не съм се променил повече и от нея или просто не очаква да ме види, или — най-вероятното обяснение — напълно е забравила за съществуването ми.

— До'орвечер — поздрави ме с типичното им равнодушие.

— Искам лула — завих сухо. — От изтравниче.

— Лула. Амче чака да видя. Знам, че имахме някъде. Ама къде ги... ох! Ей ги на.

Измъкна изпод тезгяха кутия с лули. Какъв ужасен акцент! Или просто си въобразявах, понеже собствените ми стандарти са се променили? Не, не, тя „превъзхождаше“ другите момичета, всички

девойки в „Лилиуайтс“ „превъзхождаха“ останалите момичета, при това участваше в читателския кръжок на викария. Кълна се, че никога не е говорила толкова диалектно. Странно, как стават на нищо тия жени, след като се омъжат. Взех да прехвърлям лулите и да се преструвам, че ги разглеждам. Накрая казах, че искам с кехлибарен мундщук.

— Кихлебарен ли? Амче дали имаме... — Обърна се към задната стаичка и се провикна: — Джо-ордж!

Значи и другият се казва Джордж. Отвътре долетя нещо като „Ър-рм!“.

— Джо-ордж! Къде тикна оназ, другата кутия?

Джордж влезе. Беше дребен, понабитичък мъж, по риза, с плешиво теме и огромни рижави мустаци. Ченето му подскачаше, сякаш преживя. Изглежда, прекъсвахме му чая. Двамата взеха да тършуват за другата кутия с лули. Минаха пет минути, докато я изровят иззад едни буркани с бонбони. Забележително е колко натурали успяват да складират в тия вмирисани магазинчета, където всичката стока не струва и петдесет лири.

Наблюдавах старата Елси как ровичка из боклуците и си мърмори. Нали ги знаете припрените движения на попрегърбената възрастна жена, изгубила нещо? Безполезно е да се мъча да ви опишам какво изпитах. Едно такова ледено, мъртво, безутешно чувство. Не можете да си го представите, освен ако не сте го изпитвали. Мога само да ви кажа, ако има някое момиче, което сте харесвали преди двайсет и пет години, идете го вижте сега. Може би тогава ще разберете какво изпитах.

Но в интерес на истината основната мисъл, която ми се въртеше в главата, беше колко различна се оказва действителността от очакванията. Какви моменти съм имал с Елси! Юлските вечери под кестените. Не бихте ли предположили, че ще имат някакви последствия? Кой би допуснал, че изобщо ще дойде време, когато помежду ни няма да има абсолютно никакви чувства? Ето ме мен, ето я и нея, телата ни — най-много на метър, и сме си толкова чужди, сякаш никога не сме се виждали. А тя дори не ме позна. Ако ѝ кажа кой съм, най-вероятно няма да си спомни. Ако пък си спомни, какво ще изпита? Просто нищо. Вероятно дори няма да се сърди за някогашната ми низост. Сякаш това изобщо не се е случвало.

От друга страна, кой би предугадил, че Елси ще свърши така? Изглеждаше като момиче, което неминуемо ще пропадне. Знаех, че е имала поне един мъж преди мен, а спокойно мога да се обзаложа, че между мен и втория Джордж е имало и други. Не бих се изненадал да узная, че е била общо с десетина. Аз се отнесох безчестно с нея, спор няма, и много пъти съм се измъчвал заради това. Ще свърши на улицата, така си мислех, или ще пъкне глава в газовата печка. Понякога чувствах, че съм се държал като пълен мръсник, но друг път разсъждавах (и това си беше съвсем вярно), че ако не бях аз, щял е да бъде друг. Но сами виждате по какъв начин се случват нещата — по какъв скупен, безсмислен начин. Колко жени всъщност свършват на улицата? Неизброимо повече свършват смачкани в пресата. Тя не беше пропаднала, но не беше и прокопсала. Просто беше свършила като всяка друга — дебела стара жена, която се суети в разтурено вмирисано магазинче и си има един Джордж с рижи мустаци, който да ѝ се води свой. Сигурно и сюррия деца. Госпожа Джордж Куксън. Живя почтено и почина, горко оплаквана от опечалените си близки — ако извади късмет, и банкрутът може да ѝ се размине.

Намериха кутията с лулите. Разбира се, нямаха с кехлибарен мундщук.

— Не знам дали имаме кихлебарени за момента, гусине. Нямаме кихлебарени. Имаме от ебонит, много са хубави.

— Искам с кехлибар — казах.

— Ей тук, на, имам едни хубави лули. — Подаде ми една. — Ей таз е много хубава. Ще ви взема полвин کرونا.

Поех я. Пръстите ни се срещнаха. Никаква искра, никаква реакция. Тялото не помни. И вероятно си мислите, че купих лулата, ей така, в чест на миналото, колкото да сложа половин کرونا в Елсиния джоб. Нищо подобно. Не я исках. Не пуша лула, просто си търсех повод да вляза в магазина. Повъртях я в ръцете си, после я оставих на тезгяха.

— Няма значение, отказвам се. Дайте ми малки „Плейърс“.

Трябваше да купя нещо след цялата тази патърдия. Джордж Втори, или може би Трети — Четвърти, изрови пакет пури, продължавайки да жвака под мустак. Личеше си, че е кисел, защото го бях вдигнал наред с чая за едното няма нищо. Но ми се стори твърде

глупаво да прахосам половин крона. Ометох се и повече не видях Елси.

Върнах се в хотела и вечерях. После излязох със смътното намерение да ида на кино, ако намеря отворено, но вместо това се оказах в една от големите шумни кръчми в новия град. Там се натъкнах на двама от Стафордшър, пътуващи търговци на железария, и се разприказвахме за състоянието на търговията, играхме дартс и пихме гинес. На затваряне и двамата така се бяха натряскали, че трябваше да ги прибирам с такси, а и самият аз не бях много добре — на следващата сутрин се събудих с по-ужасно главоболие от всякога.

V

Но трябваше да видя езерото в Бинфийлд Хаус.

На сутринта се чувствах доста зле. Истината е, че откакто съм дошъл в Лоуър Бинфийлд, пия почти без прекъсване от отварянето до затварянето на кръчмите. Причината, макар това да ми хрумваше едва сега, бе, че наистина нямах какво друго да правя. Ето в какво се заключаваеше пътуването ми дотук — в три дни пиене.

Също като вчера, замъкнах се до прозореца и се загледах в сновящите напред-назад бомбета и ученически фуражки. Моите врагове, казвах си. Нашественическата армия, която е завладяла града и го е осеяла с фасове и хартиени кесии. Питам се защо ли ме е грижа. Вие си мислите, смей да кажа, че щом съм се шокирал, като съм видял Лоуър Бинфийлд, разраснал се в нещо като Дагънам, сигурно просто не искам да гледам как земята се населва все по-гъсто и провинцията се превръща в град. Но съвсем не е така. Нямам нищо против градовете да растат, стига само да растат, а не просто да се разливат като петно от месен сос върху покривка. Знам, че хората трябва да имат къде да живеят и че една фабрика, ако не е тук, ще е там. Що се отнася до живописността и псевдоселските украси, дъбовата ламперия, калаените съдове, медените грейки и тям подобните дивотии, от тях просто ми се повдига. Каквито и да сме били някога, живописни не бяхме. Майка изобщо не би проумяла смисъла на антиките, с които Уенди беше напълнила къщата ни. Тя не харесваше маси с падащи табли — казваше, че „си закачаш краката“. Калаени съдове пък изобщо не допускаше в къщата. „Гнусни мазни неща“, така казваше. И все пак, говорете каквото си щете, но тогава имахме нещо, което вече го няма; нещо, което сигурно не се среща в аеродинамични млечни барове, където звучи радио. Върнах се да го търся, но не го намерих. И все пак някак си продължавам да вярвам в него дори сега, когато още не съм си сложил зъбите и стомахът ми плаче за аспирин и чаша чай.

Това ме накара отново да се замисля за езерото в Бинфийлд Хаус. Като видях какво са направили с града, изпитах чувство, което може да

се определи единствено като страх да ида да проверя дали езерото продължава да съществува. И все пак не е изключено, не се знае. Градът беше смазан под тонове червени тухли, къщата ни — пълна с Уенди и нейните боклуци, Темза — отровена с машинно масло и хартиени кесии. Но може пък езерото да продължава да съществува и големите черни риби още да плуват в него. Може би дори все още е скрито в гората и оттогава никой не е открил съществуването му. Напълно е възможно. Там гората беше гъста, пълна с къпинак и гъсталаци (тъкмо на това място буките отстъпваха на огромни дъбове, а под дъбове гъсталакът става още по-непроходим) — а по такива джунгли на повечето хора не им се завира. Ставали са и по-странни работи.

Тръгнах едва късно следобед. Ще да е било четири и половина, взех колата и поех по шосето към Тъпър Бинфийлд. Насред хълма къщите оредяваха, накрая съвсем изчезваха и отстъпваха място на гората. Тъкмо тук пътят се разклоняваше и аз поех надясно, с намерението да обиколя и да се върна до Бинфийлд Хаус по пътя. Но скоро спрях да огледам горичката, през която минавах. Буките ми се сториха точно същите. Господи, съвсем, съвсем същите! Паркирах колата в една ниска трева край пътя, под едно варовиково свлачище, и слязох да се поразходя. Всичко си е същото. Същият покой, същите купища шумолящи листа, които сякаш никога не изгниват. Живинка не трепва, освен птичките във върхарите, които не виждаш. Трудно ще повярваш, че хаотичният шумен град е едва на пет километра. Взех да си проправам път през горичката, по посока на Бинфийлд Хаус. Смътно си спомнях пътеките. И, о, боже! Да! Ето я карстовата дупка, където Черната ръка стреля с прашки и Сид Львгроув ни каза как се раждат бебетата, в деня, когато улових първата си риба, преди близо четирийсет години!

Тук дърветата оредяваха, вече се провиждаше другото шосе и зидът на имението. Старата дървена ограда я нямаше, разбира се — бяха издигнали висока тухлена стена с шипове отгоре, тъкмо като за лудница. Поблъсках си известно време главата как да вляза в имението, докато най-сетне ме осени идеята, че е достатъчно да се оправдая с лудата си жена, за която търся място да я настаня. След това с готовност ще ме разведат наоколо. С новия си костюм сигурно изглеждам достатъчно заможен да имам съпруга в частна лудница.

Едва когато стигнах портата ми дойде наум да се запитам дали езерото все още е в земите на имението.

Едновременното землище се простираше поне на двеста декара, а лудницата едва ли се заема повече от трийсет-четирийсет. Надали са запазили езерото — за какво им е, само лудите да се давят в него. Къщурката на стария Ходжес си беше същата, като едно време, но жълтата стена и железните порти бяха новост. Надзърнах през решетките и по видяното отсъдих, че едва ли щях да разпозная мястото. Чакълени алеи, цветни лехи, морави и неколцина безцелно шляещи се типове — луди, предполагам. Небрежно продължих надясно. Езерото — голямото езеро, където ловях риба — беше на неколкостотин метра зад къщата. След стотина метра стигнах ъгъла на зида. Значи езерото остава отвън. Тук дърветата много оредяваха. Дочух детски гласове. И о, боже! Ето го езерото.

Спрях за миг, недоумявайки какво се е случило с него. После разбрах — дърветата околоръст бяха изсечени. Изглеждаше оголяло и различно, всъщност необикновено напомняше на Кръглото езеро в Кенсингтън Гардънс. Навсякъде по брега играеха деца — пускаха лодки и цамбуркаха в плиткото, а неколцина по-големи гребяха с онези малки канута, които се задвижват с лост. Отляво сред камъшите, където стърчеше старата прогнилата барака за лодки, имаше някакъв павилион, будка за сладкиши и огромна бяла табела с надпис: **Клуб по моделиране на яhti Ъпър Бинфийлд.**

Погледнах надясно. Само къщи, къщи, къщи. Все едно си в някое външно предградие. Цялата гора, която се простираше навремето оттатък езерото и беше толкова гъста, че приличаше едва ли не на тропическа джунгла, беше изсечена до последното дърво. Само тук-там край къщите стърчаха самотни китки дървета. Самите къщи бяха артистични — поредната колония в псевдоготически стил, като онази, която видях първия ден на върха на Чамфорд Хил, само дето тази беше още по-префърцунена. Какъв глупак съм бил да си въобразявам, че горите са си същите! Сега ми ставаше ясно. Останала е само една малка горичка, двайсетина декара най-много, другото е било изсечено, и само по една чиста случайност на идване минах тъкмо оттам. Ъпър Бинфийлд, едно време просто име, се беше превърнал в порядъчно голям град. Впрочем по-скоро отдалечен квартал на Лоуър Бинфийлд.

Приблжих се към брега на езерото. Децата се плацикаха и вдигаха безбожна врява. Направо гъмжеше от малчугани. Водата изглеждаше някак мъртва. Вече няма риба. Някакъв човек ги наглеждаше. Видя ми се възрастен, с плешиво теме и някой и друг кичур бяла коса, пенсне и силно загоряло от слънцето лице. Намирах във вида му нещо странно, но не можех да определя какво е. Забелязах, че е с къси панталони, сандали и риза от изкуствена коприна, разкопчана на врата, но най-много ме порази погледът в очите му. Те бяха много сини и сякаш блещукаха насреща ти иззад очилата. Личеше си, че е от онези старчоци, които така и не порастват. Или са маниаци на тема здравословно хранене, или имат нещо общо с бойскаутите — във всеки случай са големи любители на Природата и чистия въздух. Гледаше ме така, сякаш се кани да заговори.

— Ъпър Бинфийлд много се е разраснал — подхвърлих.

Той ми смигна.

— Ами, разраснал се. Драги ми господине, ние не допускаме Ъпър Бинфийлд да се разрасне. Гордеем се, че тук, горе, сме се събрали едни доста изключителни хора. Просто малка колония, която си живее в усамотение. Никакви натрапници — хи-хи!

— Имах предвид, в сравнение с преди войната — уточних. — Тук съм израсъл.

— О, ах. Несъмнено. Но разбира се, това е било преди мое време. Виждате ли, Ъпър Бинфийлд е много специално място, като жилищен комплекс. Мъничък свят, затворен в себе си. Всичко е проект на Едуард Уоткин, архитектът. Чували сте за него, разбира се. Тук горе ние живеем в сърцето на природата. Нямаме връзка с града долу — махна с ръка към Лоуър Бинфийлд — „тъмните сатанински мелници“^[1], хи-хи!

Кискаше се по старчески добродушно и лицето му се набърчваше, като заешка муцунка. Без да го питам, взе да ми разправя за комплекса Ъпър Бинфийлд и за младия Едуард Уоткин, архитектът, който имал такъв усет към късната готика и направо бил великолепен, как изнамирал автентични греди от елизабетинско време по старите ферми и ги изкупувал на смехотворна цена. При това бил такъв интересен млад човек, душата и сърцето на нудистките партита. На няколко пъти повтори, че те, в Ъпър Бинфийлд, били много различни от Лоуър Бинфийлд, и били решени да обогатяват природата, вместо да

я съсипват (цитирам го дословно), и в комплекса нямало нито едно общинско жилище.

— Седнали да ми разправят за градове — градини. Но Ъпър Бинфийлд е град — гора, хи-хи! Природа! — Махна към онова, което бе останало от дърветата. — Отвсякъде ни обгражда мрачният девствен лес. Нашата младеж расте сред естествената красота. Разбира се, почти всички тук сме просветлени. Ще повярвате ли, че три четвърти от нас са вегетарианци? Местните месари хич не ни обичат, хи-хи! При това тук живеят някои доста видни особи. Госпожица Хелена Търлоу, писателката — чували сте за нея, разбира се. И професор Уоуд, който изследва ясновидството. Толкова поетичен човек! Излиза да се скита по горите и на обяд семейството му не може да го намери. Казва, че се разхожда сред феите. Вярвате ли във феи? Признавам — хи-хи, — че аз лично съм малко скептичен. Но снимките му са много убедителни.

Започнах да се питам дали не е избягал от Бинфийлд Хаус. Но не, съвсем нормален си беше човекът, в известен смисъл. Знам ги тези. Вегетарианство, прост живот, поезия, култ към Природата, отърколване в росата преди закуска. Познавах неколцина като него преди години в Илинг. Взе да ме развежда из комплекса. Нищо не беше останало от гората. Само къщи, къщи — и то какви! Нали ги знаете ония псевдоготически къщи с разкривени покриви, подпори, които не подпират нищо, циментови басейнчета за птици и пластмасови елфи, каквито се продават в цветарските магазини? Човек направо започва да си представя противната шайка маниаци на тема здравословно хранене, ловци на духове и почитатели на простия живот с доход хиляда лири годишно, които живеят тук. Дори тротоарите бяха шантави. Не му позволих да ме отведе много надалеч. При вида на някои къщи съжалих, че не нося ръчна граната в джоба си. Опитах се да му поохладя ентузиазма с въпроса нямат ли хората нещо против да живеят толкова близо до лудница, но той не реагира. Най-сетне спрях и казах:

— Имаше още едно езеро, встрани от голямото. Едва ли е далеч.

— Друго езеро ли? О, определено няма. Мисля, че никога не е имало.

— Може да е пресушено — отбелязах. — Беше доста дълбоко. Ще да е останала голяма яма.

— О, ах. Разбира се, вие си давате сметка, че в някои отношения животът ни тук, горе, е малко примитивен. С простия живот е така. Но ние го предпочитаме. Естествено отдалечеността от града си има своите недостатъци. Някои хигиенни съоръжения не са съвсем задоволителни. Колата за боклук минава само веднъж месечно, ако се не лъжа.

— Искате да кажете, че са превърнали езерото в сметище?

— Ами, има нещо подобно на... — Не се реши да изрече думата „сметище“. — Трябва да изхвърляме някъде консервните кутии и прочие, разбира се. Ей там, зад онези дървета е.

Свихме нататък. Бяха оставили няколко дървета, колкото да го скриват. Но да, тук беше. Няма грешка — моето езеро. Бяха го отводнили. Сега представляваше огромна кръгла дупка, като грамаден кладенец, дълбок десет-петнайсет метра. Вече беше наполовина запълнено с консервни кутии.

Стоях и се вирах в тенекиените отпадъци.

— Колко жалко, че е пресушено — казах. — Тук се въдеше огромна риба.

— Риба ли? О, не съм чувал подобно нещо. Разбира се, нямаше как да си позволим езеро тук, наред къщите. Комарите, знаете. Но това е било преди мое време.

— Предполагам, че къщите са строени доста отдавна.

— О — преди десетина-двайсет години, струва ми се.

— Познавах това място преди войната. Тогава беше само гора. Нямаше ни една къща, освен Бинфийлд Хаус. Но онази горичка долу не се е променила. Прекосих я на идване.

— А, онази ли! Тя е неприкосновена. Там решихме никога да не строим. Тя е свещена за младите хора. Природата, нали знаете — намигна ми и ме изгледа дяволито, сякаш споделяше малка тайна: — Наричаме я долчинката на феичките. Долчинката на феичките. Отървах се от него, върнах се при колата и слязох в Лоуър Бинфийлд. Долчинката на феичките. И са напълнили езерото ми с консервни кутии. Господ да ги порази! Наречете го както си щете — глупаво, детинско, все едно, — но не ви ли се повдига, като гледате какво причиняват на Англия с басейнчетата си за птици и пластмасовите си джуджета, с феичките и консервните си кутии на мястото на буковите гори?

Казвате, че съм сантиментален. Антисоциален. Сега да вземем да предпочитаме дърветата пред хората ли? Зависи кои дървета и кои хора, казвам аз. Не че човек може да направи нещо, освен да им пожелае чумата да ги тръшне.

Но поне с едно приключих, разсъждавах, докато се спусках обратно по хълма, и това е връщането в миналото. Какъв смисъл има да се мъчиш да възкресяваш сцените от детството си? Те не съществуват. Да поемеш още въздух! Но въздух няма. Боклукчийският казан, в който сме натикани, се извисява до небесата. Все тая, хич не ме е еня. В крайна сметка ми остават три дни. Ще се порадвам на мира и тишината и ще спра да се ядосвам какво са направили с Лоуър Бинфийлд. Що се отнася до идеята да ходя на риболов — това отпада, разбира се. Риболов, има си хас! На моята възраст! Ама наистина, Хилда беше права.

Зарях колата в гаража на хотела и влязох във фойето. Беше шест часът. Някой беше включил радиото, тъкмо почваха новините. Влязох точно навреме да чуя последните думи от сигнал за помощ. И да ви призная, едва не подскочих. Защото чух:

— ... където жена му, Хилда Боулинг, е тежко болна.

След миг кадифеният глас продължи:

— Друг сигнал за помощ. Уил Пърсивал Чут, последно видян на...

Но повече не ми се слушаше. Просто продължих право напред. Впоследствие, като прехвърлях наум случилото се, останах много горд от себе си, задето чух думите по високоговорителя и дори не трепнах. Даже не забавих крачка, та да може някой да си помисли, че аз съм Джордж Боулинг, чиято съпруга Хилда Боулинг е тежко болна. Жената на съдържателя беше във фойето и знаеше, че името ми е Боулинг, най-малкото го е прочела в книгата. Във фойето нямаше друг, освен нея и двама мъже, гости на хотела, които през живота си не са ме виждали. Но аз запазих самообладание. Никому нито знак. Просто влязох направо в частния бар, който тъкмо отваряше, и си поръчах пинта бира, както обикновено.

Трябваше да премисля. На половината бира вече се бях ориентирал в обстановката. Първо на първо, Хилда въобще не е болна, камо ли тежко. Това е ясно. Беше в отлично здраве, като тръгвах, а по

това време на годината няма грипни епидемии и прочие. Значи лъже. Но защо?

Очевидно поредната ѝ машинация. Ето какво се е случило. Подочула е — вярвайте ѝ! — че всъщност не съм в Бърмингам и сега просто се мъчи да ме прибере вкъщи. Не може повече да понася мисълта, че съм с друга жена. Защото, разбира се, е приела за даденост, че съм с друга жена. Не си представя друг мотив. И естествено е предположила, че като чуя, че е болна, ще се втурна да се прибирам.

Но тъкмо тук си сбъркала, заключих, като привършвах бирата. Твърде съм умен, за да ме изловиш по този начин. Помня какви номера ми е въртяла и какви невъобразими затруднения си е създавала, само и само да ме излови. Веднъж дори, като бях в една командировка, която я съмняваше, беше правила справка в атлас и пътна карта, за да провери дали говоря истината. А после пък онзи път, когато ме беше последвала чак до Колчестър и внезапно ми налетя в хотел „Темперанс“^[2]. Или пък когато, за нещастие, се оказа права — най-малкото, не беше, но имаше обстоятелства, които говореха в полза на противното. Хич не вярвам да е болна. Всъщност знаех, че не е, макар да не можех да кажа откъде.

Поръчах си още една бира и нещата ми се сториха по-приемливи. Несъмнено у дома ме очаква скандал, но скандал бездруго ще има. Разполагам с три дни, разсъждавах. Колкото и да е странно, сега, когато се оказа, че нещата, дето съм дошъл да ги търся, вече не съществуват, идеята да си почина малко ми се струваше още по-примамлива. Да не съм си у дома — това му беше най-хубавото. Мир, безкраен мир, когато близките са надалеч, както се пее в песента. И внезапно реших, че ако имам настроение, ще преспя с жена. За урок на Хилда, дето е толкова цинична, пък и каква полза да те подозират, ако няма да е вярно?

А когато усетих въздействието на втората бира, цялата работа взе да ми се струва забавна. Не паднах в капана, но идеята е гениална. Питам се как ли е успяла да пусне сигнал за помощ. Нямам представа каква е процедурата. Трябва ли медицинско удостоверение или просто изпращаш името си? Бях почти сигурен, че онази Уийлър я подучила. Звучеше като да има неин пръст в цялата работа.

Ама че нахалство! Тези жени, на какво ли не са способни!
Понякога не можеш да не им се възхитиш.

[1] Скрит цитат от Уилям Блейк. — Б.пр. ↑

[2] Игра на думи — букв. „умереност“. — Б.пр. ↑

VI

След закуска излязох да се поразходя към пазара. Беше великолепна утрин, една такава прохладна и безмълвна, окъпана в танцуваща бледожълтеникава светлина, като бяло вино. Свежият дъх на утрото се смесваше с аромата на пурата ми. Но иззад къщите отекна усилващо се бучене и изведнъж в небето профучаха ято огромни черни бомбардировачи. Вдигнах поглед. Сякаш бяха точно над главата ми.

В следващия миг чух нещо. И на мига, да бяхте там, щяхте да видите интересна илюстрация на нещо, което май се нарича условен рефлекс. Защото чух — и дума не може да става за грешка — свистенето на бомба. Не бях чувал този звук от двацет години, но нямаше нужда да ми казват какво е. Без изобщо да се замислям, направих точното нещо. Хвърлих се по очи се на земята.

Все пак се радвам, че не ме видяхте. Едва ли съм бил много достойна гледка. Проснат на паважа като плъх, когато се провира под врата. Никой не беше и наполовина толкова бърз. Реагирах тъй светкавично, че в стотните от секундата, преди да падне бомбата, дори намерих време за опасения, че всичко е грешка и напразно съм се показал глупак.

Но в следващия миг — ах!

Буум-Брррррррррр!

Шум като в деня на страшния съд, последван от шум, сякаш един тон въглища се посипват върху ламарина. Падащи тухли. Сякаш се слях с тротоара. „Започна се — рекох си. — Знаех си! Старият Хитлер не дочака. Просто пусна бомбардировачите без предупреждение.“

И ето ви нещо много странно. Още незагълъхнал екотът от този ужасен, оглушителен трясък, който сякаш ме скова от глава до пети, и вече бях успял да си помисля, че в избухването на голям снаряд има нещо величествено. Как звучи ли? Трудно е да се опише, защото онова, което чуваш, се смесва с онова, от което се страхуваш. Най-вече извиква в съзнанието ти представата за пръскащ се метал. Сякаш огромни листове стомана се раздират пред очите ти. Но странното е чувството, което извиква този звук — сякаш изведнъж те блъсват лице

в лице с действителността. То е като да ти плиснат кофа вода, за да те събудят. Внезапно изплуваш от сънищата си от дрънченето на метала и всичко е ужасно, и много истинско.

Отекнаха писъци и викове, и свистенето на рязко натиснати спирачки. Втората бомба, която очаквах, не падна. Понадигнах глава. От всички страни хора тичаха и пищяха. Една кола беше поднесла и се плъзгаше диагонално по паважа. Женски глас пищеше:

— Германците! Германците!

Отдясно като че ли ми се мярна облото пребледняло лице на мъж, досущ като намачкана хартиена кесия, който бе свел поглед към мен и трепереше:

— Какво става? Какво става? Какво правят?

— Започна се — казах. — Това беше бомба. Лягайте на земята.

Но втората бомба така и не падна. След около четвърт минута отново надигнах глава. Някакви хора продължаваха да се щурат по улицата, други стърчаха като побити в земята. Някъде иззад къщите се надигаше огромна прашна пелена, в сред която се виеше струя катраненочерен дим. И тогава видях необикновена гледка. Оттатък пазарището Главната леко се изкачва нагоре. Та по това нанадолнище се носеше стадо прасета, нещо като огромен потоп от свински зурли. След миг, естествено, разбрах какво е. Съвсем не бяха прасета, а ученици с противогази. Сигурно стърчаха към някоя изба, където са инструктирани да се крият в случай на въздушно нападение. Отзад дори различих едно по-високо прасе, вероятно госпожица Тоджърс. Но ви казвам, че за миг ми се сториха точно като стадо прасета.

Изправих се и прекосих тържището. Хората започваха да се поуспокояват и край мястото, където беше паднала бомбата, вече се насъбираше тълпа.

О, да, прави сте, разбира се. Не беше немски самолет, все пак. Войната не е избухнала. Просто злополука. Самолетите излетели на бомбено учение — във всеки случай, носели са бомби — и някой натиснал лоста по погрешка. Сигурно после добре са го наковали. Докато пощальонът позвъни в Лондон да попита има ли война, и докато му отговорят, че няма, всички вече бяха схванали, че е станала злополука. Но имаше един промеждутък, от една до пет минути, в който няколко хиляди души вярваха, че сме във война. Слава богу, че

не продължи по-дълго. Още четвърт час, и щяхме да линчуваме първия шпионин.

Последвах тълпата. Бомбата беше паднала в малка пресечка на Главната — там, където беше магазинът на чичо Изикиъл. Нямаше и петдесет метра от точното място. Завих зад ъгъла и дочух ромон на гласове: „О-о-о!“ — едно такова страхопочитание, сякаш се боят и това им доставя огромно удоволствие. За щастие стигнах няколко минути преди линейката и пожарната кола, и въпреки петдесетината човека, които вече се бяха насъбрали, видях всичко.

На пръв поглед сякаш от небето валяха тухли и зеленчуци. Наоколо беше осеяно със зелени листа. Бомбата беше изтрила от лицето на земята зарзаватчийница. На къщата отдясно част от покрива ѝ беше отнесен и подпокривните греди горяха, а околните къщи бяха пострадали до една, повече или по-малко, и прозорците им бяха строшени. Само че всички гледаха къщата отляво. Стената ѝ — тази, която е граничела със зарзаватчийницата — беше срутена, ама толкова чисто, сякаш е била отрязана с нож. Но необикновеното е, че в стаите на горния етаж всичко бе останало непокътнато. Все едно гледаш в куклен дом. Скриновете, креслата в спалнята, избелелите тапети, неоправеното легло и гърнето под леглото — всичко тъкмо както хората са живели, освен дето стената липсваше. Долните стаи обаче бяха пострадали от силата на взрива. Там цареше ужасяваща бъркотия от натрошени тухли, хоросан, крака на столове, късове от лакиран бюфет, дрипи от покривка, купчина изпочупени чинии и парчета от кухненска мивка. Буркан конфитюр се беше търколил на пода, оставяйки след себе си дълга следа сладко, а край нея се точеше ивица кръв. Но сред изпотрошения порцелан се въргаляше крак. Просто крак, още обут в панталон и е черен ботуш с гумен ток „Уд-Милн“. Ето на какво охкаха и ахкаха хората.

Огледах хубавичко, та да попия всичко до последната подробност. Кръвта започваше да се смесва с мармалада. Като пристигна пожарната, отпраших към хотела, да си стягам багажа.

Лоуър Бинфийлд беше дотук. Прибирам се у дома. Но в интерес на истината, не отърсих праха от нозете си и не си заминах на часа. Човек никога не го прави. Като се случи подобно нещо, хората винаги се размайват и го обсъждат с часове. В този ден в старата част на Лоуър Бинфийлд не се свърши много работа. Всички бяха твърде заети

да говорят за бомбата, какво се чуло и какво си помислили, като го чули. Барманката в хотела се разтресла от ужас. Вече никога нямало да спи мирно в леглото си, вие какво очаквате, това само доказва, че с тези бомби човек никога не знае. Някаква жена пък се стреснала от експлозията и си отхапала връхчето на езика. Оказа се, че докато в нашия край на града всички си помислили, че немците нападат, в другия край въобще не се усъмнили и за миг, че е станал взрив във фабриката за чорапи. После (както узнах от вестника) министерството на въздушната отбрана изпратило експерт да инспектира щетите и изнесло доклад със заключението, че поразителната сила на бомбата била „незадоволителна“. В интерес на истината, убила само трима души — зарзаватчията, на име Перо, и възрастната двойка, живуща в съседство. Жената не била много обезобразена, а стареца идентифицирали по ботушите, но от Перо не открили и следа. Дори копче от панталон, над което да прочетат заупокойната молитва.

Следобед си уредих сметката и си хванах пътя. След като се разплатих, останах едва с три лири. В тия нагиздени провинциални хотелчета знаят как да ти съдерат кожата, а като сложим и питиета, и други работи, харчих доста щедро. Оставих новата въдица и такъмите в стаята. Да си ги задържат. На мен не ми трябва. Просто една лира, хвърлена на вятъра, за да ми дойде умът в главата. Не може дебели мъже на четирийсет и пет да ходят на риболов. Край на тия работи, това е просто празна мечта, отсам гроба повече риболов няма да има.

Странно, как проумяваш нещата постепенно. Какво всъщност изпитах, когато избухна бомбата? На момента, разбира се, си изкарах акъла, а като видях срутената къща и крака на стареца, изпитах онова оживление, което те обзема, когато станеш свидетел на катастрофа. Отвратително е, разбира се. Напълно достатъчно да реша, че вече до гуша ми е дошло от тази така наречена почивка. Всъщност обаче не ми направи кой знае какво впечатление.

Но като излязох от околностите на Лоуър Бинфийлд и завих на изток, всичко блесна в съзнанието ми. Нали знаете как става, като пътувате сам в лека кола. Има нещо — дали в прелитащите зад стъклото плетове или в пулса на двигателя, което придава на потока на мисълта определен ритъм. Случва се да изпиташ същото чувство и във влак. То е усещането, че виждаш нещата в по-ясна перспектива от обикновено. Каквито и колебания да съм имал, сега съм напълно

сигурен. Като начало, пристигнах в Лоуър Бинфийлд с негласен въпрос. Какво ни предстои? Наистина ли е свършено? Можем ли да се върнем към живота, който живеехме някога, или той си е отишъл завинаги? Е, получих своя отговор. С едновременния живот е свършено, и да ходиш да го търсиш, е просто губене на време. Няма връщане назад към Лоуър Бинфийлд, не можеш върна Йов в търбуха на кита. Знаех си го, макар че едва ли следите мисълта ми. Да дойда тук, беше много странна постъпка. През всичките тези години Лоуър Бинфийлд си е стоял, прибран на сигурно място някъде из паметта ми, в някое усамотено ъгълче, където мога да пристъпя, когато ми се прииска, и ето, най-сетне пристъпих и открих, че той не съществува. Хвърлих лимонка в мечтите си и освен ако не е станала някоя грешка, Кралските военновъздушни сили не закъсняха да ме последват с двеста и петдесет килограма тротил.

Задава се война. През 1941-ва, казват. И тогава ще има купища натрошен порцелан, и малки къщи с отпрани стени като разковани каси, и червата на експерт-счетоводител, размазани върху пианото, което си купува на изплащане. Но какво значение имат тези неща, бездруго? Казвам ви какво ме научи престоят ми в Лоуър Бинфийлд, и то е следното. *Всичко това ще се случи.* Всички неща, които се крият на дъното на съзнанието ви, всичко, от което изпитвате ужас, всичко, за което си казвате, че е просто кошмар или се случва само в чуждите страни. Бомбите, опашките за храна, гумените палки, бодливата тел, цветните ризи, лозунгите, огромните лица, картечниците, щръкнали от прозорците на спалните. Всичко това ще се случи. Знам го със сигурност — или поне го знаех тогава. Няма мърдане. Борете се, ако искате, или извърнете глава и се престорете, че нищо не забелязвате, или грабнете гаечния ключ и се втурнете да размазвате физиономии с другите. Но изход няма. Това е просто нещо, което ще се случи.

Настъпих газта и старата кола зафуча нагоре-надолу по хълмовете, а кравите, брястовете и житните полета се плъзгаха зад стъклото, докато двигателят загря до червено. Чувствах се в почти същото настроение, както в онзи януарски ден, когато крачех по Странд — денят, когато си взех новите изкуствени зъби. Сякаш ми е дадена ясновидска дарба. Струваше ми се, че виждам цяла Англия, и всички хора в нея, и всичко, което ще се случи на всекиго. От време на време, дори тогава, в мислите ми се прокрадваше някое и друго

съмнение. Светът е много голям — нещо, което забелязваш, когато дълго пътуваш с кола, и това в известен смисъл е успокоително. Помислете си за обширните поля, които прекосяваш само в едно-единствено къше на едно-единствено английско графство. Като Сибир е. И нивите, и буковите горички, и селските къщи, и църквите, и селата с малките им бакалнички, и енорията, и патиците по ливадите. Твърде голямо е, за да бъде променено, не е ли така? Неминуемо ще остане повече или по-малко същото. Скоро стигнах покрайнините на Лондон и хванах по Ъксбридж Роуд, та чак до Саутол. Километри наред грозни къщи, с хора в тях, които живеят скучни благочинни животи. А отвъд се простира Лондон, трийсет километра все улици, площади, сбутани задни алеи, жилищни сгради, блокове, кръчми, закусвални за пържена риба и картинни галерии, с всичките им осем милиона жители с дребните си лични животчета, които не искат да им бъдат променяни. Още не са измислени бомби, които да изличат съществуването им. И присъщия му хаос! И колко са уединени тези животи! Джон Смит къса билетите на стадиона, Бил Уилямс си разказва вицове с бръснаря, госпожа Джоунс се прибира у дома с вечерната бира. Осем милиона такива! Бомби-небомби, все ще се справят някак и ще продължат да живеят живота, който са живели, не е ли така?

Илюзия! Измишльотини! Няма значение колко са, все това ги чака. Тежките времена приближават, аеродинамичните мъже — също. А какво следва после — това не знам, дори не ме интересува. Знам само, че ако има нещо, което те вълнува и на йота, най-добре се сбoguвай с него отсега, защото всичко, което ти е било познато, затъва, затъва все по-дълбоко в калта, под непрестанния трясък на картечниците.

VII

Но като се върнах в предградието, настроението ми внезапно се промени.

Внезапно ме осени мисълта — досега дори не ми беше хрумвала, — че Хилда може наистина да е болна.

Въздействието на средата, нали разбирате. В Лоуър Бинфийлд нито за миг не се усъмних, че не е болна и просто ми е скроила номер, за да ме прибере у дома. Тогава ми се стори съвсем естествено, не знам защо. Но като навлязох в Уест Блечли и Хесперидийс Истейт се склочи около мен като червения тухлен затвор, който всъщност е, веднага се върнах към обичайните си мисловни навици. Налегна ме онова понеделник-сутрешно усещане, че всичко е безрадостно и благородно. Осъзнавах каква безмерна тъпота е — онова, за което пропилях последните пет дни. Скришом да отскоча до Лоуър Бинфийлд, за да се помъча да възкреся миналото, а после, в колата, на връщане към дома, да си наизмисля тонове пророчески дивотии за бъдещето. Бъдещето! Какво общо има бъдещето с хора като нас с вас? Да задържим работата си — ето нашето бъдеще. А Хилда — бомбите наистина ще вземат да падат, и тя ще продължава да си мисли за цената на маслото.

Внезапно проумях какъв глупак съм бил, да си помисля, че би направила подобно нещо. Разбира се, че сигналът за помощ не е бил фалшив! Да не би да й стига въображението за подобно нещо?! Това е просто суровата гола истина. Въобще не лъже, действително е болна. И, господи! — може би в същия този миг лежи някъде, гърчи се в нечовешки болки, или дори е мъртва, знам ли. При тази мисъл ме обля ужасяващо болезнен страх, нещо като кошмарно ледено усещане в стомаха. Стрелнах се по Елесмиър Роуд с близо шейсет километра в час и вместо да прибера колата в гаража, спрях пред къщата и веднага изскочих.

Значи все пак обичам Хилда, ще кажете. Не знам какво разбирате под „обичам“. Вие обичате ли лицето си? Сигурно не, но не можете да си представите себе си без него. То е част от вас. Е, същото изпитвам и

аз към Хилда. Когато всичко е наред, не мога да я гледам, но при мисълта, че може да е мъртва или дори да ѝ е зле, ме втриса.

Затърсих припряно ключа, отворих и отвътре ме блъсна познатата миризма на стари шлифери.

— Хилда! Хилда! — завиках.

Отговор не последва. Известно време продължих да викам „Хилда! Хилда!“ в нищото и по гръбнака ми пропълзя ледена струйка пот. Може би вече са я откарали в болница — може би горе в празната къща лежи труп.

Хукнах по стълбите, но в същия миг двете деца, по пижами, излязоха от стаите си от двете страни на площадката. Да е било осем-девет вечерта — във всеки случай тъкмо почваше да се здрачава. Лорна се провеси на перилата.

— О-о, тати! О-о, тати е! Защо си идваш днес, тати? Мама каза, че ще си дойдеш чак в петък.

— Къде е майка ви?

— Мама я няма. Излезе с госпожа Уийлър. Защо си идваш днес, тати?

— Значи майка ви не е болна?

— Не. Кой ти каза, че болна? Тати! Беше ли в Бърмингам?

— Да. Хайде обратно в леглата. Ще настинете.

— Тати, а къде са ни подаръците?

— Какви подаръци?

— Подаръците от Бърмингам.

— Ще ги видите на сутринта.

— О-о, тати, не може ли да ги видим сега?

— Не. А сега млък и обратно в леглата, че иначе ще ви напляскам.

Значи все пак не е болна. И действително ме е излъгала. Да ви призная, не знаех да се смея ли, да плача ли. Обърнах се към входната врата, която бях оставил отворена, и там, неестествено огромна, видях насреща ми да се задава Хилда.

Гледах я как се приближава в последните отблясъци на вечерта по градинската алея. Странно, като си помисли човек, че само преди три минути полудявах от тревога и по гърба ми се стичаше истинска ледена пот само защото подозирах, че може да е мъртва. Е, не беше мъртва — беше си както обикновено. Старата Хилда с тънките рамене,

тревожното изражение, сметката за газта и училищните такси, и миризмата на стари шлифери, и кантората в понеделник — всички основополагащи факти, към които неизменно се връщаш, „вечните истини“ на стария Портиъс. Личеше си, че Хилда не е в много радостно настроение. Стрелна ме с поглед, както когато ѝ се върти нещо в главата — както те стрелва някое малко животинче, например невестулка. Изобщо не се изненада, че съм се прибрал, обаче.

— О, ти вече се върна? — рече.

Очевидно съм се върнал, затова не отвърнах. Не понечи да ме целуне.

— Няма нищо за вечеря — побърза да продължи. Това е Хилда, в целия ѝ блясък. Винаги успява да каже нещо гадно още щом прекрачиш прага. — Не те очаквах. Ще трябва да ядеш хляб и сирене — но май нямаме сирене.

Последвах я вътре, в миризмата на шлифери. Влезе в дневната. Затворих вратата и включих лампата. Бях решен да заговоря пръв и знаех, че е по-добре да съм твърд от самото начало.

— Така, какво, по дяволите, искаше да ми кажеш с тоя номер, дето ми го погоди?

Тя просто остави чантата си върху радиото и за миг на лицето ѝ се изписа искрено изумление.

— Какъв номер? За какво говориш?

— За сигнала за помощ!

— Какъв сигнал? Джордж, какви ги говориш?

— Да не искаш да кажеш, че не си пускала сигнал за помощ, защото си тежко болна?

— Разбира се, че не съм! Как бих могла? Не съм била болна. Защо ще правя подобно нещо?

Взех да обяснявам, но едва ли не преди да съм казал и дума, проумях какво се е случило. Аз чух само края на съобщението, а явно е ставало дума за друга Хилда Боулинг. Сигурно, ако отвориш указателя, има хиляди Хилди Боулинг. Просто тъпа грешка, както винаги. Хилда не е проявила дори малкото въображение, което ѝ бях приписал. Единственото интересно нещо в цялата работа бяха петте минути, в които си мислех, че е умряла, и открих, че все пак ми пука. Но това мина и замина. Докато се обяснявах, тя ме гледаше и по очите ѝ познах, че ми готви нещо. После започна да ме разпитва с онзи неин

тон, който наричам „от трета степен“ и който не е, както може би си мислите, яростен или натякващ, а тих и някак нащрек.

— Значи си чул съобщението в хотела в Бърмингам, така ли?

— Да, снощи, по националните новини.

— И кога си тръгна от Бърмингам?

— Тази сутрин, разбира се. — Мислено бях планирал цялото пътуване, просто за всеки случай, ако се наложи да лъжа откъде съм минал. Тръгнал съм в десет, обяд в Ковънтри, чай в Бедфорд — всичко беше предвидено.

— Значи ти снощи си си мислел, че съм тежко болна, но си си тръгнал едва тази сутрин?

— Но нали ти казах, че мислех, че не си болна. Не ти ли обясних? Мислех, че това е просто поредният ти номер. Звучеше далеч по-вероятно да е така.

— Много съм изненадана, че въобще си си тръгнал! — заяви толкова кисело, че веднага ми се изясни — готви ми нещо. Но тя продължи по-кратко: — Значи си тръгнал тази сутрин, така ли?

— Да. Тръгнах в десет, обядвах в Ковънтри...

— Тогава как ще ми обясниш това? — изстреля внезапно, рязко разтвори чантата си и измъкна лист хартия, който ми подаде, сякаш е подправен чек или нещо такова.

Почувствах се, сякаш ми навряха чорап в гърлото. Трябваше да се досетя! Значи все пак ме е хванала. Ей го досието, доказателствата по случая. Дори не знаех какво е, освен че е нещо, което доказва, че съм бил с жена. Целият ми фасон се смачка. Само преди миг се мъчех да я сплаша със сила и се правех на ядосан, че нарочно ме е върнала от Бърмингам за едното няма нищо, а изведнъж си разменихме ролите. Не е нужно да ми казвате как съм изглеждал. Знам. На челото ми е пишело, виновен — знам го. А дори не бях виновен! Но то е въпрос на навик. Свикнал съм все аз да съм кривият. И за сто лири нямаше да съумея да отвърна, без в гласа ми да се промъкне нотка на вина:

— Какво искаш да кажеш? Какво държиш там?

— Прочети го и ще разбереш.

Поех хартията. Беше писмо, както личи, от някаква адвокатска кантора, и ми направи впечатление, че адресът им е на същата улица, където се намира хотел „Роуботъм“. „Драга госпожо — гласеше писмото, — във връзка с писмото Ви от 18-и т.м., смятаме, че навярно

е станала грешка. Хотел «Роуботъм» бе затворен преди две години и превърнат в административна сграда. Никой, отговарящ на описанието на съпруга Ви, не е идвал тук. Вероятно...“

Не четох повече. Естествено, всичко ми се изясни — сякаш мълния блесна пред очите ми. Направих се на много умен и сам се насадих на пачи яйца. Оставаше ми една-едничка надеждица — че младият Сондърс е забравил да пусне писмото, което адресирах от „Роуботъм“, в който случай бих могъл да го играя нагъл. Но Хилда скоро разби на пух и прах и тази идея.

— Е, Джордж, виждаш ли какво се казва в писмото? В деня, когато замина, писах до хотел „Роуботъм“ — о, просто кратичко писъмце, в което питам дали си пристигнал. Сам виждаш какъв отговор получих! Такъв хотел няма. И още същия ден, със същата поща, получавам от теб писмо, че си в хотела. Сигурно си накарал някой да го пусне вместо теб. Ето колко си бил в командировка в Бърмингам.

— Но, слушай, Хилда! Не е вярно. Изобщо не е както си го мислиш. Ти не разбираш.

— О, напротив, Джордж. Разбирам отлично.

— Хилда, слушай...

Нямаше никакъв смисъл, разбира се. Сгащи ме. Не смеех дори да я погледна в очите. Обърнах се и понечих да изляза.

— Трябва да прибера колата в гаража.

— О, не, Джордж! Хич не ми се измъквай. Ще останеш тук и ще ме изслушаш, ако обичаш.

— Но, дявол го взел! Трябва да включа фаровете, все пак. Отдавна се стъмни. Да не искаш да ни глобят?

При тези думи ме пусна, аз излязох и включих фаровете, но като се върнах, тя продължаваше да стърчи заплашително като самата съдба орисница, с двете писма — моето и от адвокатската кантора — на масата пред себе си. Бях си повъзвърнал самообладанието и опитах отново:

— Виж, Хилда. Ужасно се заблуждаваш. Мога да ти обясня всичко.

— Джордж, сигурна съм, че си в състояние да обясниш всичко на този свят. Въпросът е аз дали ще ти повярвам.

— Но ти просто вадиш прибързани заключения! Как изобщо ти хрумна да пишеш на тези хора?

— Идеята беше на госпожа Уийлър. И както се оказва, беше много сполучлива.

— О, на госпожа Уийлър значи? Тоест, теб не те притеснява мисълта да допускаш тази проклета жена в личните ни отношения?

— Нямаше нужда аз да я допускам. Тя сама ме предупреди какво замисляш. Нещо сякаш ѝ подсказвало, така се изрази. И се оказа права, нали разбираш. Тя знае всичко за теб, Джордж. Съпругът ѝ е бил точно същият.

— Но, Хилда...

Взрях се в нея. Лицето ѝ беше едно такова преbledняло под външната руменина, както когато си мисли, че съм бил с друга жена. Жена! Де да беше вярно!

И, за бога, какво се чертаеше пред мен? Знаете как е. Седмици наред непоносимо пилене и цупене, и гнусни забележки тъкмо когато си мислиш, че вече цари мир, и вечерята вечно закъснява, и децата искат да знаят какво става. Но най-много ме потискаше мисловната нищета, мисловната атмосфера, в която истинската причина защо съм ходил в Лоуър Бинфийлд бе напълно немислима. Това бе най-поразителното ми откритие в този момент. И цяла седмица да отделя да обяснявам на Хилда защо съм бил в Лоуър Бинфийлд, тя пак няма да ме разбере. А и кой би разбрал, тук, на Елесмиър Роуд? Господи! — самият аз разбирах ли? Имах чувството, че всичко това вече избледнява в съзнанието ми. Защо съм ходил в Лоуър Бинфийлд? Ходил ли съм там? В тази атмосфера всичко това изглежда безсмислено. На Елесмиър Роуд всичко е недействително, освен сметките за газта, училищните такси, вареното зеле и кантората в понеделник.

Още един опит:

— Виж какво, Хилда! Знам какво си мислиш. Но напълно грешиш. Заклевам се, че грешиш.

— О, не, Джордж. Ако грешах, защо щеше да ми говориш всички тези лъжи?

Нямах какво да ѝ отговоря, разбира се.

Разходих се напред-назад. Миризмата на стари шлифери беше много силна. Защо избягах така? Защо се терзаех за бъдещето и

миналото, след като виждам, че бъдещето и миналото нямат значение? Каквито и мотиви да съм имал, вече ги бях забравил. Едновременният живот в Лоуър Бинфийлд, войната и следвоенният период, Хитлер, Сталин, бомбите, картечниците, опашките за храна, гумените палки — всичко това вече избледняваше. Оставаше само вулгарният, жалък скандал сред миризмата на стари шлифери.

Последен опит:

— Хилда! Просто ме изслушай за миг. Виж, ти не знаеш къде съм бил тази седмица, нали?

— Не искам и да знам къде си бил. Знаем какво си правил. И това ми е напълно достатъчно.

— Но по дяволите...

Напълно е безполезно, разбира се. Тя ме е произнесла за виновен и сега ще ми каже какво мисли за мен. Това може да ѝ отнеме няколко часа. А после ми се готвят още неприятности, защото не след дълго ще ѝ дойде наум да се пита откъде съм взел пари за това пътуване и така ще открие, че не съм ѝ казал за седемнайсетте лири. Не виждам причина този скандал да не се проточи до три през нощта. Няма смисъл да продължавам да играя оскърбената невинност. Искан да мина по линията на най-малкото съпротивление. Прехвърлях наум следните три възможности:

А. Да ѝ кажа какво наистина съм правил и някак си да я накарам да ми повярва.

Б. Да пусна изтърканата шега, че не си спомням.

В. Да я оставя да си мисли, че съм бил с жена и да си взема лекарството.

Но, по дяволите! Знаех коя ще избира.

Издание:

Автор: Джордж Оруел

Заглавие: Още въздух

Преводач: Весела Еленкова

Година на превод: 2008

Език, от който е преведено: английски

Издание: първо

Издател: ИК Фама

Град на издателя: София

Година на издаване: 2008

Тип: роман

Националност: английска

Технически редактор: Олга Стоянова

Коректор: Мария Христова

ISBN: 978-954-597-326-0

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/11517>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.